

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR

Motelul Poiana Florilor (1981), județul Bihor

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

Florin ARDELEAN, Ioan CIORBA, Antonio FAUR, Viorel FAUR, Blaga MIHOC,
Mircea PAȘCA, Radu ROMÎNAȘU

CELE TREI CRIȘURI
Director-fondator: George BACALOGLU
Director (seria a II-a): Dr. Viorel FAUR

Revista apare cu sprijinul Consiliului Municipal Oradea

REDAȚIA:

Viorel FAUR, secretar
general de redacție

Redactori – istorie:

Mihai D. DRECIN
Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:

Corneliu CRĂCIUN
Miron BLAGA

Redactori-actualitate:

Constantin MĂLINAȘ
Flaminia FAUR
Radu ROMÎNAȘU
Florin ARDELEAN

CELE TREI CRIȘURI
ISSN-1221-5716

Revistă de cultură
Redacția: Oradea, Aleea
Rogerius, nr. 1,
Bl. G6, Ap.78

Tipar: Metropolis SRL Oradea
Tel.: 0259 472 640,
0788 845 160

CUPRINSUL:

PRO MEMORIA

- **Blaga MIHOC**, *Sub pecetea lipsei de taină. poetul Viorel Horj (o evocare făcută de un coleg la Beiuș în 18 noiembrie 2005)*.....1

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

- **Ioan CIORBA**, *Rolul alimentației în prevenirea și vindecarea unor boli reflectat în câteva documente cu caracter medical din Transilvania la începutul veacului al XIX-lea*.....4
- **Viorel FAUR**, *Victimile evenimentelor revoluționare din anii 1848-1849 în Crișana*.....11
- **Florin ARDELEAN**, *Reuniunea învățătorilor români din Bihor. Demersuri întreprinse pentru aprobarea statutelor*.....65
- **Radu ROMÎNAȘU**, *Activitatea inițiată de Reuniunea Culturală "Cele trei Crișuri" din Oradea pentru susținerea învățământului bihorean interbelic*.....84
- **Antonio FAUR**, *Un raport diplomatic francez (inedit) despre organizarea administrativă sovietică a Basarabiei și nordului Bucovinei (septembrie 1940)*.....92

ARHITECTURĂ

- **Mircea PAȘCA**, *Sztarill Ferenc, un arhitect orădean din anii 1900 (II)*.....98

PRO MEMORIA

Blaga MIHOC

**SUB PECETEA LIPSEI DE TAINĂ. POETUL VIOREL HORJ
(o evocare făcută de un coleg la Beiuș în 18 noiembrie 2005)**

Nu este ușor să evoci figura cuiva pe care l-ai simțit întotdeauna făcând parte dintre cei mai apropiați însoțitori în trecerea prin viață, pentru motivul că, având preocupări similare cu ale sale, ți s-a părut de multe ori că ceea ce spunea și făcea el trebuia să spui și să faci tu, și ceea ce făceai și spuneai tu ar fi putut oricând face sau spune el. Cu un cuvânt, ne vine greu să-i evocăm pe cei trecuți în neființă, a căror concepție despre lume și viață s-a identificat cu *Weltanschauung*-ul nostru, cu viziunea asupra celor ce ne înconjoară și ne implică. În această situație se află acum cel din fața dumneavoastră, pus să-l evoce pe scriitorul Viorel Horj, cu destinul căruia, multă vreme, și-a identificat propriul destin. Viorel Horj făcea, stimați auditori, parte din acea aleasă stirpe de oameni dotați preadeplin și preadestul cu niște calități care-l hărăzeau unei cariere culturale înalte, tinzătoare către ceea ce superlativul *excelsior* definește și reprezintă. Strălucit elev în toate clasele de la școlile pe unde a umblat, Viorel Horj avea o memorie fabuloasă, și aceasta îi decela adeseori toate celelalte calități, o imaginație vie, aprinsă, care-l așeza într-un univers al spaimelor, împingându-l în tărâmul unei anxietăți perpetue, convertită, în mod paradoxal, într-o jubilație uneori prea exhibită, a propriilor suferințe, etalate *urbi et orbi*, cu farmec și nonșalanță umorală.

Elevul și fostul meu coleg de bancă în anii liceului beiușean, Viorel Horj, era și un bun sportiv refulat, despre care celebrul dumneavoastră, al beiușenilor, profesor Francisc Matei, trecut în neființă în urmă cu mai bine de doi ani și acum popositor în Cimitirul din deal, la *catedra* de acolo, despre care a vorbit în atâtea dăți domnul profesor Ioan Dărăbăneanu, spunea adeseori că ar putea fi cel puțin atât de bun alergător ca neuitatul campion Sudrijean din anii '50 ai secolului trecut. Mi s-a întâmplat, apoi, să-l văd pe Viorel Horj câteodată cântând la fluier, rugându-mă să-i fredonez, aleatoriu, orice melodie, pe care o reproducea perfect, cu o dexteritate vrednică de un instrumentist experimentat, ceea ce dovedea la el un talent în plus față de harul scriitoricesc cunoscut de toată lumea.

În clasele de liceu colegul meu apărea printre noi, cu figura-i alungită și gâtul plecat spre umărul drept întocmai ca lui Alexandru Macedon, palid, subțire și pistruiat, cu gulerul unui raglan kaki-verzui întodeauna ridicat și având în vârful capului un basc ușor din lână bleumarină decolorată. S-a întâmplat să publice, în

penultima clasă de liceu, a X-a, cum era pe atunci, o scurtă poezioară în *Tribuna* de la Cluj, într-un număr unde, la poșta redacției, unuia dintre profesorii noștri i se răspundea că este lipsit de orice talent. A doua zi, când dascălul cu pricina a intrat în clasa noastră, cunoscând, desigur, faptul că tânărului nostru poet i s-a publicat acea poezie, în timp ce lui i se recomanda să se apuce de alte lucruri mai profitabile, s-a uitat crunt înspre Viorel Horj, aflat în bancă în stânga mea. Cum tocmai râseserăm amândoi pe furii de pe urma nu știu căror nimicuri de duh, s-a auzit un răcnet puternic și o izbitoră cu pumnul în catedră: „Hoorj!”, la care cel amintit, țâșnind de pe scaun ca un resort, a răspuns prompt „poftiți domnule profesor”. S-a auzit, apoi, cu același ton răzbit și puternic, „la lecție, dom'le”! Bunul meu amic și coleg urma a vorbi despre *Nunta de argint*, o porcărie de pamflet scris, pare-mi-se, de poetul proletarilor Constantin Mille, cu adresă antimonarhică la figura distinsului rege al României Carol I, publicată în 1891, când acesta tocmai aniversa 25 de ani de la suirea pe tron. Inflamat, profesorul îl întreabă, cu aceeași voce aproape zbierată: „În ce an a apărut poezia și cu ce ocazie?”, la care întrebantul, adică Viorel Horj, răspunde că în 1891, când Carol aniversa 25 de ani de domnie. Profesorul, stăpânit de invidie pe debutul elevului său, revine și aproape țipând, replică: „Ce vorbești dom'le? Când s-a urcat pe tron Carol I?” Urmează răspunsul firesc: „în 1866 și în 1891 se împlineau 25 de ani de la această dată”. Înveninat profesorul continuă: „Fă scăderea, dom'le!” „Păi, da”, zise Viorel Horj, „dacă scădem 1866 din 1891 zicem 6 din 11 fac 5”. „Cum cinci, dobitocule, cum cinci?”, zbiară isterizat magistrul, care-și pierduse complet „uzul rațiunii”, vorba lui nenea Iancu Caragiale.

În acel moment Viorel Horj întoarce capul într-o parte și bufnește într-un râs înfundat, după care fuge în fundul clasei. Profesorul, oarecum recules, își dă seama de situație, se ridică și, într-o ilaritate generală, părăsește clasa. Ce a urmat nu-mi mai amintesc. Am absolvit liceul în 1960 și am dat bacalaureatul în aceeași zi, de 4 iulie, amândoi, adică Viorel Horj și eu. La facultate, la Cluj, el la filologie eu la istorie, ne întâlneam săptămânal la biblioteca Universității, unde obișnuiam să învățăm, adică să citim tot felul de cărți referitoare la chestiunile ce ne preocupau. Viorel era un student foarte bun și poate doar anumite *imponderabile*, pe care atunci nu le-am înțeles, au făcut să nu fie reținut la catedră. Am satisfăcut serviciul militar împreună, în două rânduri, în 1963, după anul trei de facultate, la Arad, și în 1965, după absolvire, la Lipova, unde Viorel Horj își uimea colegii prin recitalurile fără sfârșit dintr-o mulțime de poeți. Știa pe *dinafară* până și romanele *Neamul șoimăreștilor* și *Frații Jderi* de Sadoveanu, pe care eu personal și mulți dintre colegii noștri de generație, nici măcar nu le-am putut citi, căci nu ne-au plăcut de fel. Avea întotdeauna nevoie de afecțiune, chiar și când la aceasta nu era în stare să răspundă cu aceeași monedă. Era vesel și extrovertit și de aceea foarte plăcut în societate, chiar dacă mulți dintre cei din jurul său îl taxau de pesimist, aflat pururea în pragul disperării.

Există, în creația sa literară, oaze de adevărate perle, de valoare inestimabilă. În urmă cu vreo 32 de ani la Baia Mare, unde lucram pe atunci, i-am

citit o poezie publicată în revista *Familia*, de o valoare și o frumusețe extraordinară, în care poetul imagina o ambianță valpurgică, de prăpăd diluvial sau holocaust cosmic; din aceasta, de altfel, nu demult împreună cu colegul meu, profesorul universitar dr. Corneliu Crăciun, aici de față, am rememorat următoarea strofă:

„Se cuibărise luna-ntr-un ungher
Brazilii plâneau bezmetici de rășină
Iar îngerii pușcați cu stele-n cer
Cădeau în jos pe suluri de lumină”

Reproducând această superbă strofă, m-am gândit că, dacă trecerea pe tărâmul celălalt va fi fiind tot o cădere-n jos *pe suluri de lumină*, așa cum, *mutatis mutandis*, sugerase celebrul filosof Platon, atunci cu siguranță că în același fel va fi trecut pe tărâmul celălalt și colegul și amicul meu Viorel Horj. Existența sa printre noi s-a derulat sub pecetea lipsei de taină, căci el povestea despre sine și despre alții orice și tuturora, voind, parcă, a-i face martori, când dezastrelor pe care le înfrunta, de cele mai multe ori doar în închipuirea sa, când succeselor sale de toate felurile. Legat ombilical de părinți și de satul natal, ne-a lăsat câteva minunate povestiri, relatări ale mirobolantelor întâmplări ale lui și ale altora, descoperindu-ne un univers știut de aproape toți dintre noi, dar revifecat, totuși, altfel, cu mijloacele unei exprimări literare alese, cu un limbaj ce pare a fi al unui ins crescut într-o familie de mari intelectuali, deși părinții săi erau simpli țărani. Când cineva dintre personalitățile literaturii ultimilor ani, într-o întrunire la care participa și Viorel Horj, a spus că în copilărie a avut în casă guvernantă, fostul și regretatul meu coleg i-a replicat că și el *a guvernat*, copil fiind, o vacă, pe care menționa, apoi, cvasiserios, că o păștea ținând-o de lanț pe marginea drumului.

Spunând, acum, și aici, toate acestea și *retăcând* alte zeci și zeci de întâmplări petrecute împreună cu cel evocat, mi se pare că săvârșesc o indiscreție. Dacă acest gest al meu e așa ceva, vă asigur că pe tărâmul celălalt, o să-l rog pe poetul Viorel Horj să mă ierte și nutresc speranța că va da ascultare acestei rugăminți.

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

Ioan CIORBA

**ROLUL ALIMENTAȚIEI ÎN PREVENIREA ȘI VINDECAREA
UNOR BOLI REFLECTAT ÎN CÂTEVA DOCUMENTE CU
CARACTER MEDICAL DIN TRANSILVANIA LA ÎNCEPUTUL
VEACULUI AL XIX-LEA**

Secolul al XVIII-lea dinpreună cu primele decenii ale celui următor au constituit, după cum cu dreptate s-a spus, „o epocă de elaborare a lumii moderne prin integrarea țărilor române Europei Luminilor”¹, cu multiple consecințe de ordin cultural, politic, economic etc. Domeniul medicinei, intens solicitat de-a lungul acestui interval pentru a stăvili sau măcar domoli parte din epidemiile care și-au făcut atunci simțită prezența, nu a scăpat nici el suflului înouitor; reformarea învățământului medical și organizarea corpului medicilor oficiali au fost două dintre obiectivele cele mai îndrăznețe pe care cei însărcinați să se ocupe de destinele provinciei le-au avut în atenție, despre viața medicală din Ardeal susținându-se că, îndeosebi în veacul al XIX-lea, a devenit una „complexă”².

Tinzând tot mai mult să primească un caracter științific³ medicina transilvăneană și-a lărgit continuu preocupările, beneficiind substanțial în acest sens și de rezultatele politicii populaționiste pe care doctrina fiziocrată adoptată de Imperiul habsburgic o propăvăduia, progresul și întreaga dezvoltare viitoare a statului fiind strâns condiționată, în opinia teoreticienilor acestuia, de augmentarea numărului de contribuabili⁴. În acest context, alături de creșterea numărului de

¹ Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj Napoca, 1984, p. 202.

² Valeriu Bologa, Jules Guiart, *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal*, Cluj Napoca, 1927, p. 14-19.

³ Valeriu Bologa, Samuil Iszak, *Fapte și oameni. Din trecutul medicinei în patria noastră*, București, 1962, p. 62; cu toate acestea nu e mai puțin adevărat nici faptul că în paralel au continuat să fie uzitate și fel de fel de alte procedee, magice sau religioase. Astfel, Nicolae Stoica de Hațeg atesta în scrierea sa numită *Pentru altfal de munți, cu a rumânilor obiceae la naștere în viață și la moarte* apărută în 1830, că la multe „betesuguri” românii încă „cearcă cu descânțece, făcutu apelor, fal de faluri, pân ce li să urăște” (Nicolae Stoica de Hațeg, *Scrieri. Cronica Mehadiiei și a Băilor Herculanee. Povești moșăști. Varia*, Ediție întocmită de Damaschin Mioc și Costin Feneșan, Timișoara, 1984, p. 160), în vreme ce Pavel Gallanu în *Istoria comunei Ilva mare* (Bistrița) scrisă în 1863 afirma că, în cazul îmbolnăvirilor „Doftoriile de căpetenie sunt cetania (preuțească), sfânta slujbă și maslu” (V. Gr. Borgovanu, *Monografia comunei „Ilva Mare”, în Revista nouă*, nr. 8, București, 1892, p. 348).

⁴ Pentru mai multe detalii în legătură cu politica pro-demică a statului austriac, vezi la Barbu, Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea)*, Oradea, 1995, p. 100-113; Nicolae Bocșan, *Populaționismul în politica reformistă a Habsburgilor în Banat în secolul al XVIII-lea*, în Sabin Manuilă, *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX*. Coordonatori: Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, Cluj Napoca, 1995, p. 80-90.

circulare și tipărituri cu caracter medical în limba română, a celor care instruiau în vederea acordării de prim ajutor în diferite cazuri (de mușcătură de animale turbate, de asfixiere, înec, intoxicații etc.⁵), au fost depuse susținute eforturi și pe linia inventarierii factorilor și cauzelor care puteau favoriza dezvoltarea și răspândirea unor boli sau epidemii, circumscrierea multora dintre ele cu perioadele de lipsuri și foamete (sau de „stres alimentar”, după expresia uzitată de Massimo Montanari⁶) îndemnându-i pe mulți medici să stăruie asupra stabilirii cât mai aproape de adevăr a raportului dintre alimentație și fenomenul patologic la modul general. Concluziile la care s-a ajuns au fost mai mult decât concludente. În lucrarea sa numită *Sistemul unei poliții sanitare complete* apărută în anul 1779, dar cunoscând până în 1819 mai multe ediții, medicul Johann Peter Frank constata că „mizeria fizică a populației, condițiile precare ale țărânimii, supramunca etc., reprezintă solul din care se generează majoritatea bolilor”⁷; în același sens se exprima și Samuil Vulcan în *Sfat poporului sau Tractat despre vindecarea morburilor poporului de la țară* (o traducere după o lucrare a medicului elvețian Simon André Tissot), în capitolul introductiv intitulat *Despre oarecari pricini a beteșugurilor țăranilor* <<neaverea de ajuns a mâncării>> fiind invocată ca a doua cauză favorizantă a răspândirii de boli, fiind devansată doar de efortul „peste măsură”, dar înaintea odihnei în locuri răcoroase, a condițiilor meteo nefavorabile și nestatornice, a lipsei de igienă, a consumului exagerat de alcool sau a neîngrijirii adecvate a diferitelor tipuri de răni⁸.

Încet-încet așadar, ideea că între bolile care terorizau lumea transilvăneană la începutul secolului al XIX-lea și carențele alimentare ale locuitorilor provinciei există strânse legături va prinde tot mai puternic contur, materializându-se printre altele prin publicarea unor tipărituri în care se insista pe importanța unei alimentații corespunzătoare în vederea preîntâmpinării îmbolnăvirilor. Astfel, în 1802, în *Calendarul românesc* apărut la Sibiu⁹ pentru fiecare lună în parte a anului erau indicate mai multe „reguli” care se cereau a fi respectate pentru a evita situațiile neplăcute. „Percepte igienice elementare, destul de banale”, după cum le caracteriza Gheorghe Brătescu, dar impregnate de mulți termeni noi, de specialitate („butelie”, „dietă”, „herbatei”, „tuinctură” etc.) și foarte practice, „regulile” insistau înainte de toate pe ideea unui consum alimentar cât mai cumpătat din care excesele de orice fel să fie în întregime îndepărtate. „Cel ce se nădăjduiește în prânzuri prisositoare și nu face trupului mișcare, se avertiza în recomandarea de pe luna ianuarie, aluzie foarte probabil la sporul nutrițional cauzat de sărbătorile de iarnă (și în special de tăierea porcului), acela trăiește prea cu grabă și pedeapsa îmbuibării lui va fi aici boala, aici grabnica moarte”.

⁵ Pentru inventarul lor complet, vezi Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română 1701-1847*, București, 1981.

⁶ Massimo Montanari, *Foamea și abundența. O istorie a alimentației în Europa*, Iași, 2003, p. 72.

⁷ Spielmann Jozsef, *Restituiri istorico-medicale*, București, 1980, p. 297-298.

⁸ Mircea Popa, *Aspecte și interferențe iluministe*, Timișoara, 1997, p. 152-153.

⁹ I. Bianu, N. Hodoș, *Bibliografia românească veche. 1508-1830*, vol. II, București, 1910, p. 434.

Seduția îmbuibării în lunile de recoltă ale toamnei era la rândul ei drastic sancționată: „Nu mânca niciodată de multe feliuri una după alta, căci fieștece bucată are să se mistuiască deosebit și fieștecare are deosebită lucrare”; nu lipsește în final nici recomandarea întâlnită într-o *Adaogere* a calendarului în care se arăta că „de este omul bolnav (și voiește ca de-) grab să-și câștige sănătatea să (se păzească) de carne sărată, de carne de porc, de (...) și de alte bucate grele ca acestea¹⁰.

Un an mai târziu în *Calendarul românesc* din 1803, ideea unei alimentații moderate revine în forță, încă de la început precizându-se că atunci „Când mîncă omul prea adesea și prea multe bucate, atunci rânza nu mai este în stare a le mistui”, rezultând complicații neplăcute pentru sănătate. Erau inventariate apoi principalele alimente, subliniindu-li-se atât avantajele cât și dezavantajele pe care consumul acestora îl avea asupra stării fizice a populației: laptele, spre exemplu era catalogat ca aducând „sânge domol, bon și sănătos”, însă era nerecomandat „pentru cei slăbănogi (...) căci la aceștia grăsimea laptelui împiedică mistuirea”; smântâna era considerată „cu adevărat hrănitoare, însă la oamenii cei cu ședere multă este spre stricăciune”; carnea „aduce trândăvie”, iar „cea de bou și de porc și de vânat (este) și grasă (și se) mistuiește greu”; în fine, despre ouă se spunea că „sunt hrana cea mai curată”, iar despre fructele crude că „nu strică la nici un om, numai trebuie curățite de insecturi (jivini) și de făina cea de brumă”, cu condiția consumului lor în doze optime¹¹. Se poate lesne observa preferința spre o alimentație vegetariană, considerată mult mai ușor digerabilă și mai pură, opțiunea în favoarea acesteia nefiind probabil străină – în ciuda laicizării tot mai evidente a lumii – nici de ideea unui Paradis pe care scrierile religioase îl descriau ca vegetarian, carnea fiind considerată multă vreme în mentalitatea tradițională un aliment demn doar pentru divinitate¹².

Sublinierea rolului pe care alimentația îl poate avea în preîntâmpinarea apariției unor boli a fost fericit completată în perioada avută de noi în vedere de apariția a numeroase tipărituri în care accentul cădea pe rolul acesteia în vindecarea propriu-zisă. Ne doveștește acest lucru, printre altele *Învățătura adevărată pre scurt a vindeca boala sfranțului după experiența și ispitirile cele mai nouă*, apărută la Cluj în 1803¹³; după ce la început erau prezentate principalele substanțe, ceaiuri și medicamente care trebuiau administrate celui

¹⁰ Gheorghe Brătianu, *Grija pentru sănătate. Primele tipărituri de interes medical în limba română (1581-1820)*, București, 1988, p. 233-236.

¹¹ *Ibidem*, p. 238-240; discuțiile în legătură cu valoarea energetică a diferitelor produse alimentare sau cu întâietatea lor asupra unei bune sănătăți vor continua multă vreme după aceea (vezi, de pildă, articolul doctorului Paulu Vasiciu, *Care nutremente esce pentru omu mai priintiosu, celu de carne seu celu de vegetabilia ?*, apărut în *Transilvania*, an III, Brașov, 1870, p. 1-4).

¹² Jean Soler, *Semiotique de la nourriture dans la Bible*, în *Annales. Économies. Sociétés. Civilisation*, nr. 4 / 1973, p. 944.

¹³ Am utilizat exemplarul păstrat în Compartimentul Colecții speciale al Bibliotecii „Astra” din Sibiu, având cota BRV 663.

aflat în suferință (ca, de pildă, mulcomit, ceai de rădăcină de nalbă albă, sau laxativă), în final se recomanda ca „după toată mânătura, zeamă de carne sau de prune să bea bolnavul”, specificându-se și că „cu aceasta, până atunci trebuie să trăiască, până când udul nu arde și nici o durere sau amorțire țeava nu va avea”¹⁴.

O intensificare a eforturilor de a-i atenționa pe toți cei aflați în pericol de îmbolnăvire în legătură cu strânsa corelație aceasta și regimul nutrițional a putut fi constatată în timpul Marii Foamete care a zguduit Transilvania între anii 1813-1817. Considerată a fi cea mai teribilă criză alimentară care a afectat lumea transilvăneană în perioada de trecere de la epoca medievală la cea modernă aceasta a avut serioase implicații asupra vieții economice, evoluției demografice¹⁵ și mentalului individual sau colectiv. Pe fondul ei, în condițiile puținătății hranei sau chiar a lipsei sale, precum și a creșterii mari a consumului de pseudo-alimente (numeroase însemnări de pe vechile cărți de cult consemnează că în acea vreme diferite tipuri de coajă de copac, coceni de porumb sau fel de fel de buruieni etc. erau folosite frecvent de populația înfometată¹⁶) și-au făcut apariția cu ușurință un important număr de boli, foarte multe dintre ele greu de identificat din pricina documentației lacunare și a simptomelor multiple pe care cei bolnavi le prezentau. Numărul bolnavilor a atins și depășit în multe localități numărul 100. În localitatea Cociuba din Bihor, de pildă, după informațiile notarului Nemeth Antal din data de 25 aprilie 1816 în decursul a doar 3 săptămâni au fost consemnate un număr de 115 îmbolnăviri, 19 decese, iar din 4 case au murit toți membrii¹⁷. Situații similare sunt consemnate și pentru celelalte regiuni ale Transilvaniei, îndemnând autoritățile să acționeze energic în vederea limitării proporțiilor dezastrului. Având de această dată informații clare că bolile care bântuie în rândul populației sunt datorate foametei și subalimentației în general, acestea s-au străduit să reechilibreze regimul nutrițional al înfometaților, lucru atestat de importurile masive de cereale și împrumuturile sau acordările gratuite de alimente ori bani. La toate acestea s-au adăugat eforturile pentru introducerea sau cultivarea pe scară mai largă a unor plante, precum cartoful, considerat ca o soluție viabilă în încercarea de îndepărtare a efectelor nenorocirii. N-au lipsit nici acuzele adresate în special populației românești – în mare măsură rurală și, paradoxal, cea mai grav atinsă de foamete – că nesocotește chestiunea asigurării din timp a celor necesare traiului, preferând frecvent pomicultura în detrimentul cultivării de cereale, hrănindu-se adesea prin pustiirea pădurilor¹⁸. S-au înmulțit pe acest fond și instrucțiunile adresate medicilor sau direct populației în care pe lângă indicarea

¹⁴ *Ibidem*, p. 14-16.

¹⁵ Ioan Ciorba, *Efecte demografice ale mării foamete dintre anii 1813-1817 în regiunea Bihorului*, în *Crisia*, XXXII-XXXIII, Oradea, 2002-2003, p. 105-117.

¹⁶ Florian Dudaș, *Memoria vechilor cărți românești. Însemnări de demult*, Oradea, 1990 p. 290-294.; *Idem*, *Catastrofe naturale în Transilvania*, Oradea, 1999, p. 62-65.

¹⁷ Arhivele Naționale-Direcția Județului Bihor, *Fond Prefectura Județului Bihor* (în continuare: *Fond Prefectura...*), rola 78, dos. nr. 621, f. 111.

¹⁸ *Idem*, *Fond Episcopia Greco Catolică de Oradea* (în continuare: *Fond Episcopia...*), dos. nr. 282, f. 5.

principalelor substanțe și medicamente pe care le indicau a fi utilizate se dădeau de asemenea și informații în legătură cu regimul alimentar ce se cerea a fi urmat pentru îndepărtarea în cel mai scurt timp cu puțință a tuturor semnelor bolii. Deosebit de interesant din acest punct de vedere ni se pare a fi documentul semnat de medicul șef Sándorffy Iosef și de birăul Alogyin Verner (probabil în 1816) care împreună au colindat mai multe sate bihorene în care fuseseră consemnați un număr mare de bolnavi (Ciuești, Ciuhoiu, Fegernic, Nadăr): după ce pe parcursul mai multor etape, în funcție de simptomele pe care suferinzii le aveau, aceștia prezentau medicamentele și soluțiile ce trebuiau a le fi administrate, în final, ținând cont de starea fizică jalnică a multora dintre ei și de posibilitatea reală și în același timp extrem de periculoasă ca aparatul lor digestiv să nu mai fie capabil a descompune alimentele date lor spre hrană, cei doi recomandau ca celor aflați într-o situație mai gravă să li se dea zilnic pâine puțină, iar celor care se îndreptau spre tămăduire să li se acorde, de asemenea moderat, carne de vițel și diferite feluri de supă pe bază de legume¹⁹. Numeroase alte documente consemnează recomandări în care întâietate dețineau consumul de carne, pește, ouă, lapte și atunci când acest lucru era posibil, de fructe proaspete. Nu au fost absente nici instrucțiunile privind obținerea unor medicamente în care un loc important revenea, de asemenea, unor alimente (pentru uz extern, în cazul bolnavilor care reclamau dureri mari, birăul Schott Marton din Vașcău (Bihor), de pildă, oferea în aprilie 1816 rețeta pentru un unguent în a cărui compoziție intrau zeamă de orz fiert, oțet obținut din vin, palincă, precum și zeamă de compot²⁰).

În același timp obsesia hranei și grija de a o avea constant tot timpul anului a făcut ca cu pilejul Marii Foamete, odată în plus, în diferite scrieri de interes medical să revină ideea și îndemnul unui consum alimentar cumpătat considerat un garant al unei unei sănătăți solide.

La fel de pregnant este subliniat rolul pe care alimentația îl poate avea în prevenirea apariției unor boli sau în grăbirea îndepărtării efectelor acestora și în cazul holerei, succesoarea ciumei, despre care se spunea că ajunge „numai când și când în Părțile noastre” fiind cauzată înainte de toate de „întrebuințarea stricăcioaselor mâncări și beuturi, prin repede răceală și alte de sănătate stricătoare întâmplări”²¹. Aceasta a afectat spațiul românesc cu începere din deceniul patru al secolului al XIX-lea, provocând o mare panică, dar și luarea unor măsuri energice în vederea stărpirii ei²². Astfel, în 1830 la Buda era tipărită în limba română *Dirigăciunea pentru superioritățile sănătății și pentru mădularile Institutului Contumațialnic spre aceea înființată ca hotarele Țărilor Austriace Crăești Împărătești de năvălirea boalei colera carie în Țara Rusască peste popor*

¹⁹ Idem, *Fond Prefectura...*, f. 100-101.

²⁰ *Ibidem*, f. 85.

²¹ Idem, *Fond Episcopia...*, dos. nr. 450, f. 59.

²² Ioan Ciorba, *Holera – o altă formă a „răului” în Transilvania la începutul secolului al XIX-lea și măsuri de combatere a acesteia*, în *Cele Trei Crișuri*, Seria a III-a, nr. 1-3, Oradea, 2005, p. 13-20.

stăpâniește să se poată scuti și în întâmplarea năvălirei, lățirea numitei boli să se poată împedeca; în capitolul III al documentului, la subpunctul intitulat „Grija pentru sănătatea comună a lăcuiitorilor, mai vârtos a celor ce sânt în orice legare cu bolnavii de coleră spre a-i păzi de lipicioasa însușire a ei” „Lăcuiitorilor în cutare loc, ounde colera stăpâniește” li se recomanda „stămpărata întrebuițare a condimentelor, adeca: piparca, piperul, anisul, aiul sau ousturoiul, ceapa și altele...”. Erau enumerate apoi alimentele de care bolnavii sau cei în pericol de îmbolnăvire trebuiau să se ferească: „Toate fructurile celea crude, mai vârtos acre, apătoase, precum și celea ne coapte, adecă: strugurii, pepenii, lubeniții, castraveții ș(i) a(ltele) de la noi trebuie depărtate, așîderea ori ce oușor se acrește și răjnirea rânzei îngreioiază, precum: bearea, medul, laptele acru, curechi, ciuperci, pești sărați sau stricați și mâncarea rece (...); așîderea strică și nestămpărata întrebuițare a mâncărurilor cu miros pătrunzător gătite, ba și toată încărcarea rânzei cu orice mâncare și băuturi, mai vârtos seara...”²³; lungii liste i se adaugă într-un alt document „pâinea cea rea, necoptă, încă caldă și din grâu rău, necurat, cu neghină amestecat, sau împănjenit făcută (...) carnea putredă și grasă (...), cucuruzul fert sau fript”²⁴. Cei care nu erau încă bolnavi erau îndemnați să-și aerisească zilnic locuințele, „iar cu rânza goală nici când să nu iasă afară, apoi mai vârtos dimineața puțin vinars au ceva cald precum thea de camomilă, meliisă, crețișoară, să pună la rânză”; într-un alt loc se preciza că nimeni „cu stomahul gol să nu meargă la lucru; dimineața foarte bine prinde supa sau ceai cald, sau carele e dedat cu răchia oun păhărel de aceea cu o bucătură de pâne se întrebuițează”; sfaturi identice au primit și „Doctorii, Hirurgii, Preoții și grijitorii bolnavilor” avertizați „să nu cuteaze datorințele sale pe lângă bolnavi cu rânza goală ale împlini”²⁵. Cât despre bolnavi „seatea cea mare cu fertura de oriz sau de orz se poate stămpăra, au cu vârsura (*infusum*) *florum camomillae*, carea călduță numai, și în mai micuțele părți înoită se întrebuițează”²⁶. În cazul unor stări de vomă „cu simțire apăsătoare și cu dureri în stomah”, alături de felurite tratamente pe bază de făină de Senef, hrean, flori de romaniță sau crețișoară se arăta că „folositoare e și supa subțire de carne, mai ales cea de găină, întru care ceva Tafran, flori de nucșoară sau asemenea atâta Giumer să se bage”²⁷; indicată era și supa Berfchel făcută din orez și pâine. Durerile din zona stomacului se recomandau a fi tratate cu un unguent obținut pe bază de „semințe de in pisat cu lapte, sau neavând de acestea, din făină proastă în carea să se bage ount de lemn sau altă ounsoare și calde să se pună pre stomah”; în fine, „puternica foame carea după lupta vieții cu boala se iveaște” se cerea a fi potolită „prin păzire mare, cu mică măsură”.

²³ *Fond Episcopia...*, dos. nr. 450, f. 68 v.

²⁴ *Ibidem*, f. 52.

²⁵ *Ibidem*, f. 68.

²⁶ *Ibidem*, f. 69.

²⁷ *Ibidem*, f. 53.

Nu în ultimul rând, o atenție deosebită o merită instrucțiunea întâlnită în cadrul *Învățăturii după care toți cei Maimari a Comunităților (Obștelor) la o întâmplare când boala cea din Părțile de cătră răsărit (orientale), carea se numește Scursoare cu vomut (Cholera Orientalis) sau altă lipicioasă boală în vecinătate sau întru însuși același loc (sat sau oraș) se arată, au de a se ținea, care preciza că locuitorii „timpuriu să se îndeamne, ca ei după puțină și după starea lor să-și câștige înainte ceva pentru hrană, leamne pentru ars și de încălzit, nutreț pentru vite, dobitoace și alt; ca întâmplându-se a se închide locul să n(-)aibă lipsă și să pătimească”²⁸.*

Banale uneori, sau, din contră, științifice (dar în ambele cazuri verificate de o îndelungată experiență) cele câteva sfaturi și recomandări în legătură cu rolul pe care alimentația îl poate avea în prevenirea sau vindecarea unor boli ne permit, credem noi, să aruncăm asupra trecutului medical al Transilvaniei debutului de secol XIX o lumină nouă, completările ulterioare, dimpreună cu cele efectuate până acum putând întregi mult acest capitol esențial al societății românești de ieri.

²⁸ *Ibidem*, f. 60.

VICTIMILE EVENIMENTELOR REVOLUȚIONARE DIN ANII 1848-1849 ÎN CRIȘANA

Dr. Viorel FAUR,

profesor la Universitatea din Oradea, specialist în istoria modernă a României, mai ales în istoria culturală și politică.

Întâmplările din primăvara anului 1848 au fost întâmpinate, cu bucurie și speranță, de către locuitorii români și maghiari din părțile Crișanei. Propaganda revoluționară a accentuat asupra câștigurilor obținute, între care, la loc de frunte, libertatea și drepturile cetățenești. Evoluția evenimentelor însă a demonstrat faptul că *egalitatea* dintre cetățeni (indiferent de naționalitate) a rămas doar un slogan politic, vag și inconsistent. Ca și în alte vremuri neobișnuite, guvernânții au încercat să-și creeze o imagine favorabilă, de patrioți și democrați, care au drept principală preocupare binele poporului, al celor de jos, până atunci obijduiți și tratați cu un dispreț aristocratic nejustificat.

Încă din primele trei luni după declanșarea Revoluției (martie-mai 1848) au avut loc manifestări diverse, politice și social-economice, care au arătat factorilor politici că românii – din Banat și „părțile vestice”, dar mai ales din Transilvania – au un *program revoluționar propriu*.

S-a născut un spirit competitiv, legitimat prin exprimări verbale abundente, care viza așezarea românilor în planul progresului, alături de maghiari, sârbi, croați și

sași. Pentru ei, împăratul de la Viena, care a subsemnat legile aducătoare de „binefaceri”, era capul legitim al statului habsburgic iar cei care s-au ridicat împotriva lui, adică ungurii (după ce aceștia au acționat în forță pentru anexarea Transilvaniei la Ungaria), au fost considerați „răsculați”. În același fel i-au etichetat și unii conducători revoluționari unguri pe românii din Transilvania, dar din cu totul alte considerente. Nefiind de acord cu politica guvernanților unguri, românii din Transilvania au fost nevoiți să participe la un „război civil”, în cadrul căruia ei au fost calificați drept „răsculați”, însă, de data aceasta, contra puterii revoluționare nou instalate la Pesta. Situația complexă din imperiu în anul 1848 a produs această realitate: cercurile imperiale vieneze i-au declarat drept „răsculați” pe revoluționari unguri (desigur, împotriva puterii centrale austriece) iar aceștia din urmă, la rândul lor, i-au etichetat în același fel pe românii transilvăneni, care au luptat pentru drepturile lor și materializarea unor justificate revendicări democratice, politico-naționale și culturale.

Românii din părțile Crișanei, cu deosebire cei din comunitățile rurale, au adoptat, încă de la finele lunii iunie (când au avut loc alegerile de deputați pentru Dieta ungară, într-o atmosferă de teroare și, ca o continuare a acestora, și-au început activitatea tribunalele „de sânge”, care au făcut numeroase victime în rândurile lor), o atitudine de opunere tacită și, uneori, de rezistență deschisă (cu toate riscurile) față de măsurile adoptate de reprezentanții guvernării revoluționare ungare. Prin sate au apărut autoritățile, însoțite de trupe militare, care s-au dedat la diverse jafuri și arestări de locuitori. Cea mai mare parte din ei au fost duși în fața instanțelor statariale, care i-au condamnat, în timp foarte scurt, la moarte sau închisoare. Câteva zone ale Crișanei, precumpănitor românești, au devenit teren de experiențe teroristice, care au pus într-o lumină extrem de negativă guvernarea revoluționară ungară. Dintr-o relatare a preotului Ioan Popovici, protopop ortodox al Peștișului, aflăm că prin satele „protopresviteratul[ui]” său, în anul 1848, au venit peste „13.000 de rebeli înarmați”, care „toate bunurile preoților și a[le] lăcuitorilor le-au consumat”¹. Prezența în satul Ursad, spre pildă, a militarilor unguri le-a produs locuitorilor din acesta o „pagubă” de 500 florini². Sătenilor români din satul Aștileu li s-a luat tot „vinul”³, pe care intenționau să-l vândă la Cluj. Mai mult, i-au „silit a încărcă lucruri robite (adică jefuite de la locuitori – n.n.) până la Oradea Mare, iară ei – *nevoind a [le]încărca, i-au bătut, la unii le-au spart capetele sau le-au rupt mâinile și[i] a[ltele]*”⁴ (subl.ns.– V.F.). Locuitorii din satele Bucea și Negreni (Feketetö), situate pe drumul de legătură dintre Oradea-Piatra Craiului-Ciucea-Huiedin-Cluj, au fost expuși unor suferințe și mai mari, deoarece prin ele au trecut trupele ungare, comandate de generalul Bem. Dintr-un document rezultă faptul că acestora, ca și altora (din „mai multe părți”⁵),

¹ AN-DJBh, fond Ep. Ort. Oradea, dos. 33, f. 106

² *Ibidem*, f. 118 a, 142

³ *Conscrierea protopopului ortodox al Peștișului din 20 februarie 1851*, poziția 29

⁴ *Ibidem*

⁵ *Ibidem*, poziția 28

trupele ungare le-au „ars toate gardurile, poețile (grajdurile – n.n.), cotețele” și „le-au mâncat dobitoacele (animalele – n.n.), fânașu și alte toate au pătitmit”⁶. Așezările în care au ajuns soldații unguri au avut de suferit asemenea daune materiale și fizice⁷. Ei s-au comportat ca și în timpurile de restriște ale evului mediu, fiindu-le tolerate faptele de către propriii comandanți, care, astfel, s-au compromis în fața posterității.

„Pagubele” pe care locuitorii români le-au suportat, în timpul evenimentelor din anii 1848-1849, nu le-au fost restituite niciodată, de către autoritățile locale post-revoluționare, ceea ce a influențat memoria colectivă, deoarece menționatele nenorociri au fost legate de Revoluția de la 1848-1849, a cărei imagine a fost percepută din această perspectivă, și nu din cea a „binefacerilor” proclamate. De altfel, ce a însemnat pentru locuitorii români din majoritatea comunităților crișene această Revoluție? La început un moment de bucurie și libertate, urmat de nenumărate situații de groază și teroare (de la jafuri și până la condamnări sinistre ale tribunalelor statariale), pentru ca, în final, aceștia să dorească reinstaurarea puterii imperiale, care să-i scape de aceste imense nedreptăți. De aceea, ne apare ca pe deplin explicabilă inaderența țăranilor români (ca și a preoților și învățătorilor, care trăiau în mijlocul lor) la „politica” guvernului ungar.

Au trecut peste 150 de ani de la Revoluția din 1848-1849 și despre „victimele” din rândul populației românești s-a scris numai incidental⁸. Ca și în alte situații istorice, cei care s-au jertfit pentru cauza neamului lor (și aparțin mulțimilor tăcute) nu au rămas în paginile istoriei, ori din subapreciere, ori din calcule conjuncturale. Una dintre *marile datorii* ale acestei cărți este tocmai *scoaterea la lumină* (în urma a peste trei decenii de cercetare perseverentă) a *numelor*⁹ acelor locuitori români din Crișana pe care Revoluția i-a strivit sau a

⁶ *Ibidem*

⁷ Pentru că n-au dat curs celor „poruncite” de autorități, asupra locuitorilor din satul Petigd (Petid) „s-au slobozit cătane”, care au reușit să prindă cinci dintre opozanți, pe care i-au închis. Unii locuitori au scăpat cu fuga, însă „cătanele” le-au devastat locuințele, cum a fost, spre pildă, cazul lui Lazăr Buț, căruia militarii unguri i-au prădat avutul, luându-i o junincă, 5 care de lemne, 2 care de paie, 1 clisă, pită, fărină și ce s-au [mai] aflat în casă. O „aseme[nea] pagubă” a „răbdat” și locuitorul Vasiliu Dumuța din Petid (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 111; *Crișana Plus*, 1996, nr. 13, p. 9). Protopopul ortodox al Beliului, Simeon Bica, menționa (într-un document din 18 februarie 1851) faptul că „prin crudelii soldați (unguri - n.n.) s-au vulnerat dintre locuitori[i] (protopopiatului său - n.n.) și altora avere[a] [li] s-au răpît (subl. ns. - V.F.) întru atâta cât nu să poate spune” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beliului din 18 februarie 1851, textul de adresă trimis lui Patrichie Popescul, administratorul Diecezei Aradului; o copie a acestuia se află în posesia noastră). Fiindcă și-a „declarat public fidelitatea către împărat”, preotul gr. cat. Georgiu Creț (din Giriș) a fost arestat și închis timp de „o lună” (AN-DJBh, *fond Ep. Gr. Cat. de Oradea*, protocolul ședințelor Consistoriului Gr. Cat. Oradea pe anul 1849, f. 209-204).

⁸ Gheorghe Lițiu, *Jertfe românești de la 1848-1849 în părțile Aradului și Bihorului (I-II)*, în *Cele trei Crișuri*, 1998, nr. 3-4, p. 1-2; nr. 5-6, p. 3

⁹ Ar fi moral ca, după trecerea atâtor ani de la evenimentele pașoptiste, comunitățile rurale să așeze (pe o clădire publică: cămin cultural, școală, etc.) plăci comemorative care să cultive memoria

căror biografie a afectat-o profund. Avem o mare satisfacție că am reușit identificarea sigură (cu nume, locuri și fapte) a peste 120 de români crișeni care au dat „tributul” lor (cu pierderea vieții sau cu închisoarea, cu încasarea de bătaii și deposedarea de bunuri) pentru a-și apăra convingerile și ideile despre ceea ce ar fi dorit ei să realizeze în contextul revoluționar pașoptist, dominat în Crișana de acțiunile guvernanților unguri.

Informațiile depistate, cu privire la „victimile” Revoluției, au fost sistematizate de noi (vezi cele XVI componente, care sunt reproduse la finele acestui capitol), pentru ca o asemenea realitate tragică să fie cât mai precis reconstituită și, în același timp, mai evidentă. Rezultă, cu claritate, faptul că din luna iulie și până în luna decembrie 1848, *tribunalele statariale* au condamnat la moarte, prin spânzurare (în așezări și locuri mai populate), 12 țărani români din așezările crișene (Beliu, Chișcău, Poiana, Pietroasa, Tulca și Apatelul Mic). Aceste condamnări, considerate de autorități ca fiind exemplare (și cu un impact demobilizator asupra locuitorilor români), au fost motivate cu refuzul majorității celor în cauză de a „da ... răsculaților maghiari ... cătane”, precum și cu afirmarea deschisă a voinței lor de a rămâne credincioși împăratului. Pentru aceleași incriminări au fost condamnați la închisoare câteva zeci de locuitori români, dintre care șapte și-au „săvârșit viața în temniță” (aceștia erau originari din Peștiș, Ciuci, Cociuba, Săliște de Vașcău, Cheșea, Petid). Și-au pierdut viața, datorită unor bătaii (în timpul alegerilor de la Marghita, din 26 iunie 1848), încă șase locuitori români. Alți trei țărani români au fost uciși de militarii unguri. După o lună de „robie”, în „temnița comitatului”, a încetat din viață și preotul Ioan Pop (din Urviș), care a avut o vârstă de 76 de ani. Au fost și țărani condamnați la moarte, dar au reușit să „fugă” și, astfel, s-au „izbăvit de pierzare”¹⁰. Pe locuitorul George Fonai (din Peștere) au vrut „să-l spânzure, fără judecată”¹¹. Doar pe Ioan Morărescu, deși l-au condamnat la moarte, l-au „iertat”¹². Cei 29 de locuitori din Crișana, a căror moarte tragică a fost provocată de instituțiile guvernării revoluționare ungare, pot fi – pe bună dreptate – considerați ca autentici martiri ai luptei românilor pentru libertate în anul 1848. Numele lor, până acum necunoscut, se adaugă celorlalte mii de români din Transilvania, Banat și Maramureș, a căror destine au fost frânte de acțiunea represivă a autorităților, instrumentată de „tribunalele teroristice” din Crișana, susținute de trupe ungare din teritoriu, ori venite din alte părți.

Un alt rezultat al cercetării constă în identificarea unui număr impresionant de țărani români (peste 55) din satele crișene care au fost întemnițați – cu sau fără judecată – în închisorile din Oradea (mai ales în cea a comitatului), Beiuș și

acelor înaintași ai lor ce s-au implicat în luptele pentru libertate și drepturi naționale, fapt pentru care autoritățile ungare au luat măsuri corective asupra lor, pe unii condamându-i chiar la moarte prin spânzurătoare.

¹⁰ Este cazul țăranului Florin Ilariu Avram (din Peștiș) (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 4)

¹¹ *Ibidem*, poz. 26

¹² *Ibidem*, poz. 25

Vașcău. Cei mai mulți dintre ei au fost închiși în celule (temniță „singuratică” sau „egyés”) prost aerisite și pestilențiale (ceea ce le-au cauzat boli grave și chiar moartea), fiind extrem de rău hrăniți (cu toate că, la eliberare, au fost obligați să achite toate cheltuielile care s-au făcut pentru procurarea alimentelor). Condițiile din aceste închisori au fost, așadar, extrem de precare, fapt ce s-a repercutat asupra vieții celor încarcerati, care și-au amintit, ani de-a rândul, de îngrozitoarele chinuri la care au fost supuși. Principalul cap de acuză și, concomitent, motiv de condamnare a fost refuzul țăranilor români de a intra în gărzile naționale și în armata ungară, prin aceasta ei demonstrându-și fidelitatea față de împăratul austriac. În documente *această realitate* apare cuprinsă în *formule diverse*¹³:

-,bucuros ne vom scrie (în trupele ungare – n.n.) atunci când vom vede[a] porunca Majestății Sale” (VII/32);

-,nu a voit a primi jurământul ca polgari, până [când] nu va vedea porunca Împăratului” (VII/33);

-,nu a voit a se scrie de polgar” (VII/35);

-,nu a voit a se supune conscrierii” (VII/37) în trupele ungare;

-,pentru că a fost credincios către împăratul” (VII/38);

-,a invitat pe mai mulți săteni să nu să dee sub conscripție” (VII/40);

-,nu a vrut să dea cătane pământului armatei ungarești” (VII/41);

-,au fost invitată pre săteni să nu se dea cătane contra Împăratului” (VII/47);

-,noi nu vom da prunci noștri să se bată contra Împăratului” (VII/48);

-,pentru că nu a voit a primi jurământul ca polgar, până nu va vedea porunca Împăratului” (VII/49);

-,pentru că nu a vrut să se scrie de polgar, zicând că va bate clopotul într-o ureche și va răscula tot satul” (VII/57);

-,pentru că a fost rânduit de săteni să meargă în Keșe (Cheșea – n.n.) să oprească protocoalele să nu să poată duce conscrierea” de „polgari” (VII/66);

-,i-a întărâtat pe săteni să nu să dea sub conscriere” (VII/69).

Toate aceste consemnări documentare, de o certă valoare istorică, atestă atitudinea locuitorilor români din Crișana vis-à-vis de ideea de a se înrola în armata ungară, pe care au respins-o cu o rară dârzenie. Autoritățile locale au apelat la determinarea lor prin forță și teroare, numai în acest mod fiind posibilă așa-zisa recrutare a celor trei mii de crișeni, care s-au aflat sub comanda generalului Bem. S-a făcut un mare caz (în istoriografie) de acest lucru, însă n-au fost dezvăluite cauzele reale ale acestei prezențe, insinuându-se faptul că ar fi vorba de o sinceră aderență la acțiunile militare ungarești în părțile Transilvaniei. Este un fals istoriografic, care trebuie demontat și eliminat, deoarece s-a născut din necesități propagandistice și din constrângerea unor locuitori români, a căror voință liberă a fost încălcată. Simion Bărnuțiu, eminentul om politic pașoptist,

¹³ Trimiterile cifrice (de la finele fiecărui citat) sunt la *anexa documentară* intitulată „*Patimile locuitorilor din Bihor (în anul 1848)*”.

observa – chiar la 11 martie 1849 – că românii erau adunați „cu puterea” (mai exact, cu armata și tribunalele „morții”), pentru a-i „înșira în partea ungureasă ... și a-i pune în fruntea focului”¹⁴ (subl. ns. – V.F.).

Sunt de semnalat și situațiile în care unii români au fost chinuți și bătuți de către reprezentanții autorităților, întotdeauna însoțiți de „cătane”. Astfel, Ioan Ban (din Dornișoara) a fost „purtat în fer din sat în sat”¹⁵ (ca să-i sperie și pe locuitorii acestora), pentru ca lui Nicolae Bocșan (din Margine) să i se „spargă capul”¹⁶ (în timpul alegerilor de la Marghita, din 26 iunie 1848). De asemenea, Ion Mihuța a fost atât de tare bătut, încât a „orbit”¹⁷. Au mai fost, desigur, și mulți țărani care au fost „duș[i] între puști” dintr-un „loc într-altul”, dar și jefuiți de bunuri materiale și de bani. Spre pildă, locuitorii din Petid Lazăr Buț și Vasile Dumuța au fost „căutați”, în propriile gospodării, de autorități și „cătane”, care le-au „risipit” întreaga avere, luându-le tot ce au aflat în case¹⁸. Devenise o practică obișnuită a trupelor maghiare, care – ajunse într-un sat, pentru a-i seceră pe cei care făceau „cercetări” împotriva locuitorilor români - se dedau la jafuri, lăsându-i pe cei în cauză fără mijloace de existență.

O altă categorie socială prigonită a fost cea a preoților români ortodocși. Preotul din Dumbrăvița, Melentie Popovici, împreună cu mineri din aceeași așezare, au fost, „întră 130 de cătane înarmate, pe jos hurțuluiți din sat în sat, în 8 zile, ca niște hoți și tâlhari”¹⁹ (subl. ns. – V.F.). După aceasta a fost dus „în robie” la Oradea, de unde a fost „slobozit”, însă – „prin acea patimă” – a decedat²⁰. Amenințat cu spânzurătoarea²¹ a fost și preotul Petru Bulzan (din Negreni). Opt preoți ortodocși au fost închiși (XII/100-107), pentru că i-au îndemnat pe credincioși ca să nu dea ascultare autorităților, mai ales în ce privește înrolarea în armata ungară. Ca să fie „slobozit” din temniță, pentru că i „s-a clătit mintea”, în favoarea preotului lor Mihail Horjia au depus „chizășag” (adică garanție) toți locuitorii din Fonău²². Soția preotului Iona Popiescu (din Hotar) a „murit de

¹⁴ Apud Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania (1848-1849) ...*, p. 72. Așa cum remarcă autorul acestei cărți, „va fi fost și români care s-au înrolat conștient în armata ungară, dar aceia erau de soiul lui Ioan Dragoș, educați în școli maghiare, în spirit maghiar și seduși de poleiala falsului liberalism” (*Ibidem*, p. 73). Ca o simetrie la acest aspect istoric a fost lupta, alături de revoluționarii români din Transilvania, a sute de maghiari, după cum rezultă din “listele de recruți” (*Ibidem*).

¹⁵ *Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 13

¹⁶ *Ibidem*, poziția 15; *Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 56, p. 229

¹⁷ Al. Filipașcu, *Descrierea întâmplărilor de la începutul revoluției din anul 1848 și 1849 ...*, în *Transilvania*, 1943, nr. 1, p. 54

¹⁸ *Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 24; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 11; *Crișana Plus*, 1996, nr. 13, p. 9

¹⁹ AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 103; *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 12; *Crișana Plus*, 1996, nr. 9, p. 10

²⁰ *Ibidem*

²¹ *Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 27

²² *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 20 februarie 1851; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 106-107

supărare”, după ce i-a fost prădată averea de honvezi și i-a fost întemnițat soțul²³. Familia viitorului folclorist și preot Miron Pompiliu a suferit o „pagubă” de 500 florini (sumă importantă pentru acele vremuri) iar tatăl său, preot în Ștei, a fost închis, timp de 9 luni, la Oradea²⁴.

Au fost și preoți terorizați sau amenințați cu închisoarea, precum Simeon Popovici (din Peștiș²⁵), Ioan Munteanu (din Sarcău) și Ștefan Morărescul (din Tinăud²⁶). Pe unii dintre preoți, autoritățile i-au „prins și bătut”, deoarece au fost suspectați de colaborare cu oastea lui Avram Iancu. Este vorba de Georgie Teaha (din Câmp, care avea vârsta venerabilă de 90 ani și, cu toate acestea, „multe bătăi a suferit”²⁷) și Jurjiu Teaha²⁸ (din Colești), ambii părinți spirituali ai locuitorilor din satele apropiate de locul de desfășurare a evenimentelor din Munții Apuseni. Alți preoți și cantori au fost aduși în fața autorităților²⁹, pentru a fi intimidați și a li se reduce influența asupra enoriașilor. De altfel, încă din luna martie 1848, autoritățile au incriminat preoții ortodocși, pentru faptul că nu le-au executat întocmai ordinele, care – în mod oficial – erau trimise episcopului de la Arad, acesta le transmitea la Consistoriul ortodox din Oradea, al cărui președinte (Atanasie Boțco, care era și protopop ortodox al Oradiei) le cuprindea în *circulare*, pe care, apoi, le expedia protopopilor, de unde aceste dispoziții guvernamentale ajungeau la preoții din comunitățile rurale. Pe „itinerariul” administrativ bisericesc la care ne-am referit, chemările și ordinele guvernamentale își mai pierdeau din „forța” inițială, astfel că preoții ortodocși din Crișana nu le mai acordau o prea mare atenție. Mai mult, unii le ignorau sau acționau în contradicție cu cerințele formulate în acestea, dar în consonanță cu interesul locuitorilor români, căruia îi acordau o prioritate justificată în raport cu dorințele guvernanților unguri. Printr-o asemenea atitudine preoții au fost campioni ai luptei pentru dezideratele naționale, situându-se în fruntea locuitorilor din sate și ilustrând dimensiunea reală a participării românilor din Crișana la evenimentele revoluționare din anii 1848-1849. Nu este, deci, întâmplătoare acțiunea represivă a autorităților ungare, îndreptată, cu deosebire, împotriva preoților³⁰ și țăranilor români, ca exponenți ai unui veritabil spirit național în părțile Crișanei, prin care s-a manifestat Revoluția română de la 1848 în această

²³ *Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 1

²⁴ *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 11; Titus L. Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene ...*, p. 262; Ștefan Lupșa, *Istoria parohiei Ștei ...*, p. 85

²⁵ *Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 22

²⁶ *Ibidem*, poziția 23

²⁷ *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 22

²⁸ *Ibidem*, poziția 21

²⁹ Este cazul preoților: Teodor Markias din Mărașul Mic (XV/114), Georgie Muntian din Ciuntești (XV/115), Ioan Popovici din Mărașul Mare (XV/116) și Vasile Popovici din Mărașul Mare (XV/117).

³⁰ Chiar și față de episcopul ortodox al Aradului, Gherasim Raț, autoritățile ungare au exprimat unele nemulțumiri, încercându-se chiar înlăturarea lui de la conducerea eparhiei, sub pretextul că ar fi prea bătrân și bolnav

provincie istorică. Agresivitatea „cătanelor ungurești” a cunoscut, uneori, forme extreme, cum s-a întâmplat în satul Câmp, unde căpitanul Kafka a fost de acord cu prădarea bisericii ortodoxe, din care au fost jefuite obiecte în valoare de 500 de florini³¹ (de argint), o sumă considerabilă.

Nici alți intelectuali români, care s-au identificat cu cauza națională, n-au avut o „soartă” mai bună. Vice-judele nobiliar Petru Pavel a fost închis, în temnița comitatului, alături de 34 de hoși (care „zăceau în fier”³²), fiind jignit și înfometat, cu scopul de a-l distruge psihic și fizic, pentru că era lider politic al românilor din sudul Bihorului. La un an de închisoare „singuratică” (pe care l-a executat la Oradea) a fost condamnat și învățătorul Ilie Tica (din satul Tăgădău³³). În „mare urgie” a ajuns și învățătorul Lazăr Butucan (din protopopiatul Peștișului), pentru simplul fapt că un locuitor a spus despre el, sub teroare, că este loial împăratului Ferdinand³⁴.

Prin cercetările efectuate, am putut stabili, cu certitudine, adevărul că 120 de locuitori din Crișana³⁵ au fost „victime” ale politicii guvernanților unguri în anul 1848. Majoritatea lor au fost țărani. Nici o promisiune sau constrângere (prin bătaie, închisoare sau lichidare fizică) nu i-a clintit din atitudinea lor promânească și, în același timp, de fidelitate față de Curtea de la Viena. Li s-au asociat preoții și învățătorii, adică tocmai intelectualii care trăiau în mijlocul lor și le-au înțeles aspirațiile și le-au reprezentat, în confruntarea cu autoritățile, interesele. Din unele documente rezultă că preoții i-au îndemnat pe locuitorii (dintr-un sat sau chiar mai multe) ca să se opună deciziilor noii puteri, care a încercat să-i înroleze, apelând la mijloace teroristice, în armata ungară, trimisă în Transilvania, unde aceasta a acționat și împotriva fraților lor. Prin această modalitate de rezistență, ei au sprijinit Revoluția română din Transilvania, manifestându-se diferit de elita politică, adesea oportunistă și chiar colaboraționistă cu inamicul. Pentru a furniza o argumentație temeinică în sprijinul afirmațiilor noastre, am elaborat un *tabel* cu locuitorii români din Crișana care au „pătimit” în anul 1848, care conține nu numai categoriile de suferințe, ci și scurte referințe (sub forma unor fișe), atâtea câte ne-au permis investigațiile de până acum, despre fiecare victimă:

³¹ *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 19

³² AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 24; *Crișana Plus*, 1996, nr. 7, p. 7

³³ *Conscrierea* protopopului ortodox al Beliului, din 18 februarie 1851, poziția 1

³⁴ *Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851

³⁵ Este o cifră sigură, însă convingerea noastră este că au fost mult mai mulți aceia care au îndurat mari suferințe în anul revoluționar 1848. Rămâne ca cercetări viitoare să le descopere numele și faptele, precum și “patimile” îndurate pentru ele.

„PATIMILE” LOCUIITORILOR DIN CRIȘANA (ÎN ANUL 1848):

A. TRAGEDIILE ÎNDURATE DE ȚĂRANII ROMÂNI:

I. ȚĂRANI CONDAMNAȚI – DE TRIBUNALELE STATARIALE – LA MOARTE PRIN SPÂNZURARE:

1. Gheorghe ARDELEAN: - locuitor din Beliu, cârciumar;
- condamnat la moarte de către tribunalul statarial;
- executat, prin spânzurare, la 28 octombrie 1848;
Lista cu persoanele executate de tribunalele statariale (I.Circumscripția militară Oradea), publicată în Magyar Hirlap (1848, nr. 283), cu titlul Anexa oficială (în continuare: Anexa oficială)
2. Mihai BONDURAS: - locuitor din Chișcău;
- condamnat la moarte de către tribunalul statarial, în ședința acestuia din 29 noiembrie 1848, de la Beiuș;
- spânzurat în Beiuș, la 1 decembrie 1848 (Hegyesi Márton, *op. cit.*, p. 65)
3. Petru COSTEA: - locuitor din Poiana (de Vașcău), plugar;
- român ortodox, în vârstă de 64 ani;
- condamnat la moarte de către tribunalul statarial;
- după o „robie” de două săptămâni în „temnița” din Vașcău, a fost executat, prin spânzurare (tot în Vașcău), în 8 noiembrie 1848;
- motivul condamnării: „*pentru credința*” ce a avut-o „*cătră împăratul, nevrând a da – la cererea răsculaților mag[h]iari - cătane*” (subl.ns.–V.F.) (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 4; *Anexa oficială*)
4. Vasile FORLOGE: - locuitor din Pietroasa;
- condamnat la moarte de tribunalul statarial;
- executat, prin spânzurare, în Beiuș, la finele lunii noiembrie 1848 (în 26 sau 29);
- numele acestuia apare în documente: Ladislau Forlogaghe (în *Anexa oficială*) și Vaszali Forlogge (la Hegyesi Márton, *op. cit.*, p. 65) (Hegyesi Márton, *op. cit.*, p. 65; *Anexa oficială*)

5. Flore MĂȚI:

- locuitor din Poiana (de Vașcău), plugar;
- român ortodox, în vârstă de 50 ani;
- condamnat la moarte de către tribunalul statarial;
- după o „robie” de două săptămâni în „temnița” din Vașcău, a fost executat, prin spânzurare (tot în Vașcău), în 8 noiembrie 1848;
- motivul condamnării: „*pentru credința*” ce a avut-o „*cătră împăratul, nevrând a da – la cererea răsculașilor mag[h]iari - cătane*” (subl. ns. – V.F.); menționăm că, în *Anexa oficială*, apare cu numele de: Florian Moț (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 5; *Anexa oficială*)

6. Teodor MOȚAN:

- locuitor din Peștiș, lucrător de pământ;
- român ortodox de 26 ani;
- apare și cu numele de Todor Moțiu;
- a fost condamnat la moarte de către tribunalul statarial, în ședința sa din 22 septembrie 1848, prezidată de Ioan Ambruș;
- executat, prin spânzurare;
- au rămas: soția văduvă și doi părinți bătrâni;
- motivele condamnării: a afirmat, în fața autorităților maghiare (reprezentate de Csanady Sándór), că: „noi num ținea cu răsculașii mag[h]iari și noi, pruncii noștri, nu voim a-i da ca să să bată în contra Împăratului, că noi nu ne vom lăpăda de dragostea și credința ce avem cătră împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 3; *Anexa oficială*)

7. Petru PANIA:

- locuitor din Tulca, plugar cu casă;
- român ortodox, de 30 de ani;
- numele său apare, în documente, în următoarele grafii: Petru Partye (în *Anexa oficială*), Petru Panya (Hegyesi Márton, *op. cit.*, p. 65), Petru Pane (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 143) și Petru Pante (în *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 21);

- condamnat la moarte de către tribunalul statarial, în ședința sa din 28 octombrie 1848;

- executat prin spânzurare, între localitățile Gurbediu și Căuașd;

- au rămas, după el, patru copii („necrescuți”), între care și unul orb;

- „pricina” condamnării: „Pentru că a strigat în biserică, să nu ajute Dumnezeu la unguri, ci să aducă pe frații noștri sârbi, că atuncea ne va fi mai bine” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 21; *Anexa oficială*; Hegyesi Márton, *op. cit.*, p. 65; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 142)

8. Moise PATER:

- locuitor din Aputeul Mic, plugar;

- român ortodox, de 44 ani;

- a fost judecat de tribunalul statarial, într-o ședință prezidată de Ioan Ambruș;

- executat prin spânzurare, la 30 noiembrie 1848, în localitatea B. Boszörmeny;

- de „viață l-or jefuit”, fiindcă a „stat în contra celor ce înrolau cătane”, afirmând că aceasta nu s-ar face din „poruncă împărătească” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 26; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 112; *Anexa oficială*)

9. Flore PLISCĂU:

- locuitor din Poiana (de Vașcău), plugar;

- român ortodox, în vârstă de 55 ani;

- numele său mai apare și în următoarea grafie: Gheorghe Plisco (*Anexa oficială*);

- condamnat la moarte de către tribunalul statarial;

- după o „robie” de două săptămâni în „temnița” din Vașcău, a fost executat (tot în Vașcău), prin spânzurare, la 8 noiembrie 1848;

- motivul condamnării: „pentru credința” ce a avut-o „cătră împăratul, nevrând a da – la cererea răsculaților mag[h]iari - cătane” (subl. ns. – V.F.) (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 6; *Anexa oficială*)

10. Alexandru PUȘCAȘ: - locuitor născut în Tulca și „servitor” în Căuașd;
 - român ortodox, de 20 ani;
 -condamnat la moarte de tribunalul statarial („județul de moarte”);
 - executat, prin spânzurare, în satul Tulca, la 4 iulie 1848;
 - a fost considerat vinovat de „ațâțare la revoltă” (Hegyesi Márton, *op. cit.*, p. 65);
 - motivul real al condamnării sale, ca și a fratelui său Gavril Pușcaș, a fost acela că „au eșit în cale să sloboadă pe al treilea frate al lor din fer, când îl duciau de cătană” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 113-114; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 23; Hegyesi Márton, *op. cit.*, p. 65; *Anexa oficială*)
11. Gavril PUȘCAȘ: - locuitor născut în Tulca și „servitor” în Căuașd;
 - român ortodox, de 21 ani;
 -condamnat la moarte de tribunalul statarial („județul de moarte”);
 - executat, prin spânzurare, în satul Tulca, la 4 iulie 1848;
 - a fost considerat vinovat de „ațâțare la revoltă” (Hegyesi Márton, *op. cit.*, p. 65);
 - motivul real al condamnării sale, ca și a fratelui său Alexandru Pușcaș, a fost acela că „au eșit în cale să sloboadă pe al treilea frate al lor din fer, când îl duciau de cătană” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 132 a, f. 113-114, 143; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 22; Hegyesi Márton, *op. cit.*, p. 65; *Anexa oficială*)
12. Simeon TURCUȘ: - locuitor din satul Peștiș, plugar și jurat sătesc;
 - român ortodox, în vârstă de 43 ani;
 - a fost condamnat la moarte de către tribunalul statarial, în ședința sa din 22 septembrie 1848, prezidată de Ioan Ambruș;
 - executat, prin spânzurare;

- i s-au luat „două dărabе de marhă” (2 animale), familia fiind obligată la cheltuieli de judecată în valoare de 500 florini;
 - au rămas, după el, trei copii orfani;
 - motivele condamnării: a afirmat, în fața autorităților maghiare, că: „noi num ținea cu răsculații mag[h]iari și noi, pruncii noștri, nu voim a-i da ca să să bată contra Împăratului, că noi nu ne vom lăpăda de dragostea și credința ce avem cătră împăratul” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 2; *Anexa oficială*)

II. ȚĂRANI MORȚI ÎN ÎNCHISOARE:

13. Ure. ARDILEAN:

- locuitor din Peștiș, plugar;
 - român ortodox, de 42 ani;
 - a fost judecat și condamnat la „robie” de tribunalul statarial;
 - și-a „săvârșit viața în temniță”;
 - a rămas, după el, un „prunc” orfan;
 - motivul condamnării: pentru că și el a „vorbit”, ca și alți locuitori din Peștiș (vreo opt), că ei nu vor „da pruncii” lor să se „bată în contra Împăratului”, fiindcă ei „vedeau” că acesta „nu-i lucrul împăratului”, ci al răsculaților maghiari, conduși de Kosuth (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 10)

14. Mihail Costa GĂȚ:

- locuitor din Ciuci, lucrător de pământ;
 - român ortodox, de 46 ani;
 - condamnat, de tribunalul statarial (prezidat de Ioan Ambruș), la un an de „temniță”, unde a și „repausat”, rămânând după el soția și trei „prunci”;
 - motivul condamnării: „pentru că nu a voit a primi jurământul de polgari (de membru al gărzii naționale maghiare – n.n.), până nu va vedea porunca Împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 6)

15. Teodor HUSĂU:

- locuitor din Cociuba, „coaciuc” (fierar);
 - român ortodox, de 51 ani;
 - apare și cu numele de: Toader Husso (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118 a);

- a fost condamnat, la trei luni de închisoare („în fer”), de către tribunalul statarial din Oradea;

- a „reposat” în închisoare;

- familia sa a plătit suma de 15 florini, pentru mâncarea primită în cele trei luni cât a fost închis;

- motivul condamnării: „pentru că nu s-a scris de polgar”, adică a refuzat să facă parte din gărzile naționale maghiare (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118 a și 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 18; *Anexa oficială*)

16. George JUDE:

- locuitor din Săliște de Vașcău, plugar;

- român ortodox, de 60 ani;

- a fost „pârât” la autoritățile maghiare, care l-au bătut „cumplit” și închis în „temniță”;

- honvezii, când l-au prins, i-au „făcut o pagubă” de 85 florini;

- ca să-și poată „dobândi slobozenia”, a oferit suma de 250 florini;

- cu toate acestea, a „muri” în închisoare;

- motivul pentru care a fost întemnițat: „pentru că a vrut să meargă în Ardeal și să-și cumpere vite” de la moți; a fost, deci, suspectat de faptul că „voiește cu moții a se înțelege” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 10)

17. Onuț PILACA:

- locuitor din Cheșea, plugar;

- român ortodox, de 61 ani;

- numele său mai apare în documente în următoarele forme: Pilaka Onuț (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119) și Pilaka Onucz (*Ibidem*, f. 142);

- condamnat de tribunalul statarial din Oradea la „robie” în „temnița singuratecă (egyész)”, pe timp de 6 luni; a robit și „nejudecat” cinci săptămâni;

- a „reposat” în închisoarea comitatului din Oradea;

18. Teodor POPA:

- motivul condamnării: „pentru că nu a voit a să scrie de polgar” (de membru al gărzii naționale maghiare) (*Conscrierea protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 14*)
- locuitor din Petid, plugar;
- român ortodox, de 70 ani;
- numele său mai apare în documente și în forma de: Teodorus Pap (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea, dos. 32 a, f. 118*);
- a „robit” numai patru săptămâni, deoarece a „murit” în închisoare;
- motivul condamnării: a „fost pârât despre aceea că [i-]ar fi întărâtat pe săteni să nu se dea sub conscriere”, adică să nu accepte ca să fie înrolați în gărzile naționale maghiare (*Conscrierea protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 3; AN-DJBh, fond Ep. Ort. Oradea, dos. 32 a, f. 111 și 118; Crișana Plus, 1996, nr. 13, p. 9*)

19. Ioan SCORȚEA:

- locuitor din Peștiș, plugar;
- român ortodox, de 61 ani;
- numele său mai apare și sub forma: Ioan Skorțe;
- a fost judecat de tribunalul statarial, fiind condamnat la doi ani de „robie” în temnița comitatului, unde a și „murit”;
- a rămas după el: soția și trei copii orfani;
- a fost jefuit de 200 florini și i s-au mai făcut „pagube” materiale de încă 200 florini, în total 400 florini;
- motivul condamnării: „pentru că și el o vorbit” împotriva înrolării forțate în gărzile naționale maghiare (*Conscrierea protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 9*)

III. ȚĂRANI MORȚI ÎN URMA UNOR BĂTĂI:

20. Ilie ARDILIAN

- locuitor din satul Barbă, plugar;
- român ortodox, de 42 ani;
- numele său apare și sub forma: Ilie ARDELEAN

- cu prilejul alegerilor, din 26 iunie 1848, desfășurate la Marghita, s-au „sculat mag[h]iarii asupra românilor” și, atâta l-au bătut, încât nu a mai fost „nici o nădejde de viața lui”;

- motivul violenței: pentru că a dorit să voteze pe candidatul român Carol Pășcuțiu (Atanasie Șandor, *Studiu asupra evenimentelor de peste munți din anii 1848-1849 ...*, p. 82-83; *Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 17; *Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 56, p. 229).

21. Ioan BANDI:

- locuitor din satul Chiraleu, plugar;

- român ortodox, de 60 ani;

- cu prilejul alegerilor de deputați pentru parlamentul ungar, desfășurate la Marghita (26 iunie 1848), locuitorii maghiari din localitate i-au atacat, cu o rară violență, pe alegătorii români, pentru că n-au votat candidatul de deputat maghiar, ci pe cel al românilor, mai exact pe Carol Pășcuțiu;

- a fost bătut, în asemenea fel, încât n-a mai fost „nici o nădejde de viața lui” (Atanasie Șandor, *op. cit.*, p. 82-83; *Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 20; *Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 56, p. 229).

22. Vasile CIREȘAN:

- locuitor din satul Popești, primar;

- a fost ucis în piața din Marghita („creieri[i]” i-au fost „vărsați prin piață”), de către locuitorii maghiari din așezare;

- motivul actului de teroare: pentru că a susținut, la alegerile din 26 iunie 1848, candidatura lui Carol Pășcuțiu, așa cum au făcut-o majoritatea românilor din satele apropiate de Marghita (*Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 56, p. 229)

23. Ștefan LAZĂR:

- locuitor din Marginea, plugar;

- român ortodox, de 35 ani;

- a fost prezent, alături de românii din împrejurimi, la alegerile de deputați din Marghita (26 iunie 1848), unde l-a votat pe Carol Pășcuțiu, candidatul „național”;

24. Mihail MAG:
- pentru aceasta a fost, într-o asemenea măsură bătut, de locuitorii maghiari din Marghita, încât n-a mai fost nici „o nădejde de viața lui” (Atanasie Șandor, *op. cit.*, p. 82-83; *Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 16).
 - locuitor din Chiraleu, plugar;
 - român ortodox, de 62 ani;
 - a luat parte la alegerile din 26 iunie 1848, din localitatea Marghita, susținându-l pe candidatul național Carol Pășcuțiu;
 - pentru aceasta, a fost bătut – într-un asemenea fel – de către locuitorii maghiari, încât n-a mai fost nici „o nădejde de viața lui” (Atanasie Șandor, *op. cit.*, p. 82-83; *Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 19).
25. Ioan NEGRU:
- locuitor din Săldăbagiu, plugar;
 - român ortodox, de 53 ani;
 - mai apare și cu numele de: Ioan Fekete (*Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 18);
 - a participat la alegerile de deputați de la Marghita, din 26 iunie 1848, susținându-l pe candidatul de deputat român Carol Pășcuțiu;
 - pentru aceasta a fost bătut – de locuitorii maghiari din Marghita – în asemenea fel, încât nu a mai fost „nici o nădejde de viața lui” (Atanasie Șandor, *op. cit.*, p. 82-83; *Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 18).

IV. ȚĂRANI UCIȘI DE MILITARI UNGURI:

26. Teodor BOTSOR:
- locuitor din Cărand, plugar;
 - român ortodox, de 45 ani;
 - l-au împușcat „ostașii lui Veci”, pentru că n-a putut „voia lor [a] împlini”;
 - după ce l-au omorât, l-au „acoperit cu gaz” și l-au „pârjolit”;
 - soldații maghiari l-au jefuit de toate bunurile pe care le-a avut în casă, lăsându-i „pruncii” nu numai orfani, ci și „săraci”; (*Conscrierea*

27. Ioan BOTȘORT:

- soldații maghiari l-au jefuit de toate bunurile pe care le-a avut în casă, lăsându-i „pruncii” nu numai orfani, ci și „săraci”; (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beliului, din 18 februarie 1851, poziția 4).
- locuitor din Seliștea de Ineu, plugar și cantor la biserică;
- a fost împușcat de „soldații” generalului Vecsei;
- motivul actului de violență: pentru că „n-a vrut să-și deie banii” pe care-i avea;
- i-au fost „răpit[e]” toate bunurile din gospodărie, familia sa (soția și cei doi „prunci”) fiind lăsată fără importante mijloace de trai (*Conscrierea* protopopului ortodox de Beliu, din 18 februarie 1851, poziția 3).

28. Georgie COTUNA:

- locuitor din Chișlaca, plugar;
- român ortodox, de 35 ani;
- n-a vrut să dea ostașilor din „armata lui Vecsei” căruța și caii săi a fost „judecat” de aceștia și împușcat (într-un punct dintre trei localități: Chișlaca, Craiova și Scuriseși);
- după moartea acestuia, i-au fost luate căruța și caii, jefuitorii lăsându-i soția – și cei trei „prunci” – săraci (*Conscrierea* protopopului ortodox de Beliu, din 18 februarie 1851, poziția 2).

V. ȚĂRANI CONDMNAȚI LA MOARTE, DAR CARE AU REUȘIT SĂ FUGĂ :

29. Flore Ilariu AVRAM:

- locuitor din Peștiș, lucrător de pământ;
- român ortodox, de 25 ani;
- a fost condamnat la moarte („judecat de moarte”) de către tribunalul statarial;
- cu „fuga s-a izbăvit de pierzare”;
- motivele condamnării: pentru că a „zis că nu vom ține cu ungurii și pruncii noștri nu-i vom da să se bată cu împăratul” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peșteșului, din 20 februarie 1851, poziția 4).

VI. ȚĂRANI AMENINȚAȚI CU SPÂNZURĂTOAREA :

30. George FONAI: - locuitor din Peștere, perceptor;
 - român ortodox, de 55 ani;
 - a ținut o „frumoasă oratorie”, în cinstea împăratului Francisc Iosif I, la „petrecania” lui Petru Popa, fostul preot din Lugașul de Jos;
 - de asemenea, la aflarea veștii că vor veni trupele imperiale din Transilvania a mai „ținut o orație spre numele împăratului”;
 - din aceste motive, s-au „rădicat mag[h]iarii revoltați asupra-i, voind a-l spânzura”;
 - ulterior, când a venit, într-o noapte, de la Oradea, a fost „înconjurat” de maghiarii din Urvind, care, cu „sălnicie” au voit „să-l spânzure, fără judecată”; cu mare dificultate, a reușit să scape; o altă primejdie l-a așteptat la Aleșd, unde abia s-a „mântuit de spânzurători” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peșteșului, din 20 februarie 1851, poziția 26).
31. Ioan MORĂRESCU: - locuitor din Oradea, însă era poștaș pe ruta Peștiș-Borodul Mare;
 - român ortodox, de 64 ani;
 - a fost „judecat de moarte”, de către maiorul Haller, însă, până la urmă, l-a „iertat”;
 - motivul pedepsirii: „pentru că n-a vrut ștafetele răsculaților (maghiari – n.n.) a le trimite”, așa cum îi pretindeau aceștia (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peșteșului, din 20 februarie 1851, poziția 25).

VII. ȚĂRANI CARE AU FOST ÎNCHIȘI ÎN TEMNIȚELE DIN CRIȘANA :

32. Gavril BADEA: - locuitor din satul Burzuc, lucrător de pământ;
 - român ortodox, de 61 ani;
 - a fost „aruncat în temniță la Oradea Mare”, timp de 30 zile;

- motivul acestei pedepsiri: când au venit, în satul Burzuc, primpretorul Beliczay Carol și groful Haller Șandor, „spre conșcire[a] polgarilor” (pentru înrolarea în gărzile naționale maghiare), Gavril Badea „a strigat, cum că bucuros ne vom scrie atunci când vom vede[a] porunca Majestății Sale” (*Conșcierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 1).
33. Dimitrie BALOG: - locuitor din satul Ciuci, lucrător de pământ,
- român ortodox, de 65 ani;
- a fost judecat de tribunalul statarial, sub președenția lui Ioan Ambruș și condamnat la temniță un an și șase săptămâni, de unde a fost eliberat la „venirea muscalilor” (rușilor) în vara anului 1849;
- motivul condamnării: pentru că „nu a voit a primi jurământul ca polgari (ca membru al gărzilor maghiare – n.n.), până [când] nu va vedea porunca Împăratului” (*Conșcierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 8).
34. Nicolae BALOG: - locuitor din satul Ciuci, lucrător de pământ;
- român ortodox, de 45 ani;
- judecat de tribunalul statarial din Oradea, sub „prezidiul” lui Ioan Ambruș și condamnat la opt luni de „temniță”;
- motivul condamnării: pentru că „a strigat că, până atunci nu vor primi jurământul de polgari, până ce [nu] va vedea porunca Împăratului” (*Conșcierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 4).
35. David BAN: - locuitor din Cheșa, plugar;
- român ortodox, de 48 ani;
- a fost judecat de tribunalul statarial din Oradea și condamnat la „robie în temniță singuratecă (egyész)”, pe timp de șase luni;
- nejudecat, a „robit” încă o lună;
- motivul condamnării: pentru că „nu a voit a se scrie de polgar” (*Conșcierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 11; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142).

36. Flor(ian) BELTECHI: - locuitor din satul Ciuci, lucrător de pământ;
 - român ortodox, de 24 ani;
 - a fost judecat de tribunalul statarial din Oradea, sub prezidiul lui Ioan Ambruș, și condamnat la opt luni de închisoare, executate în „temnița” comitatului;
 - motivul condamnării: „pentru că a strigat că până atunci nu vor primi jurământul ca polgari, până ce [nu] vom vedea porunca împărătească”(Conscrierea protopopului ortodox al Luncii, poziția 3).
37. Micula BIRȚA: - locuitor din Cociuba, plugar;
 - român ortodox, de 50 ani;
 - numele său mai apare în documente și sub forma: Micula Bârța (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f, 118 a);
 - a fost judecat de tribunalul statarial și condamnat la „robie”, pe timp de șase luni, pe care le-a executat în „temnița singuratică (egyes)”;
 - motivul condamnării: „pentru că nu a voit a se supune conscrierii”, adică înrolării sale în gărzile naționale maghiare (*Conscrierea protopopului ortodox al Oradiei*, din 10 februarie 1851, poziția 16; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118 a, 142).
38. Nicolae BORTIȘ: - locuitor din Câmp, plugar;
 - român ortodox, de 40 ani;
 - a fost prins și închis trei luni în temnița comitatului;
 - a suferit și o pagubă în valoare de 310 florini;
 - motivele condamnării: „pentru că a fost credincios către împăratul”; de asemenea, pentru că a fost suspectat de o eventuală colaborare cu moșii lui Avram Iancu (*Conscrierea protopopului Beiușului*, din 25 mai 1851, poziția 30; *Familia*, 1975, nr. 11, p. 16).
39. Toader BORTIȘ: - locuitor din Câmp, plugar;
 - român ortodox, de 50 ani;

- a fost prins și închis, timp de trei luni, în temnița comitatului;
 - a suferit o pagubă de 123 florini;
 - motivul condamnării: „pentru că a fost credincios către împărat”; de asemenea, a fost suspectat de o eventuală colaborare cu moșii lui Avram Iancu (*Conscrierea* protopopului Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 26; *Familia*, 1975, nr. 11, p. 16).
40. Teodor BROȘTEAN:
- locuitor din Petid, plugar;
 - român ortodox, de 58 ani;
 - numele său mai apare și în următoarele forme: Toader Broștian (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 111; *Crișana Plus*, 1996, nr. 13, p. 9) și Teodorus Broștean (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118);
 - a fost condamnat, de tribunalul statarial, prezidat de Ioan Ambruș, în iunie 1848;
 - a „robit” timp de șapte luni în „temniță singuratică (egyes)”, la Oradea;
 - motivul condamnării: „a zgornit cineva asupra lui că a invitat pe mai mulți săteni să nu să dea sub conscripție ș. a.”, adică să nu se înroleze în gărzile naționale maghiare (*Conscrierea* protopopului ortodox al Oradei, din 10 februarie 1851, poziția 1; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 111, 118).
41. Vasile BULEA:
- locuitor din Urviș, plugar;
 - român ortodox, de 52 ani;
 - numele său mai apare și sub forma de: Vasalie Bula (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142);
 - a „robit” șase săptămâni în „temnița comitatului”;
 - motivul închiderii sale: „pentru că nu a vrut să dea cătane pă sama armatei ungurești” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 17; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142).

42. Moise CĂDAR:
- locuitor din Urviș, cantor;
 - român ortodox, de 28 ani;
 - numele său mai apare în documente și în formele: Moiseiu Kadar (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119) și Moicicza Kadar (*Ibidem*, f. 142);
 - a „robit” 15 săptămâni în temnița comitatului (în „fer”);
 - a fost silit a „plăti pâinea robiei”;
 - motivul condamnării: „n-a vrut să dea cătane la răsculații” unguri (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 23).
43. Petru CĂDAR:
- locuitor din Urviș, plugar;
 - român ortodox, de 52 ani;
 - numele său mai apare și sub forma de: Petru Kadar (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142);
 - a „robit” în temnița comitatului patru luni, din care trei luni „în fer”;
 - a plătit o sumă de 35 florini;
 - cauza condamnării: „pentru că nu a vrut să dea cătane pe sama armatei ungurești” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 14).
44. Vasile CĂDAR:
- locuitor din Urviș, plugar și „jude prim în sat”;
 - român ortodox, de 46 ani;
 - numele său mai apare și sub forma: Visică Kadar (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142);
 - a „robit în temnița comitatului” trei luni, din care două luni în „fer”;
 - motivul condamnării: „pentru că nu a vrut să dea cătane pe sama armatei ungurești” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 13).

45. Flore CHIRILĂ:

- locuitor din Borza, plugar;
- român ortodox, de 40 ani;
- numele său mai apare și sub forma de: Birgu Flore Kirilă (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 8);
- a „robit” o lună de zile în „temnița comitatului”;
- motivul închiderii: pentru simpatia pe care a avut-o față „de casa Austriei” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 8; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142).

46. Simeon CLITAN:

- locuitor din Cheșea, plugar;
- român ortodox, de 67 ani;
- numele său mai apare și sub forma de: Simeon Klitan (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142);
- a fost închis, în temnița comitatului din Oradea, timp de cinci săptămâni;
- după ce „i-au umblat legea” (adică l-au judecat), l-au „slobozit”;
- motivul întemnițării: „nu a voit a se scie de polgar” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 13).

47. Iacov COSTE:

- locuitor din Pestiș, „birăul” (primarul) satului;
- român ortodox, de 36 ani;
- a fost „judecat” de tribunalul statarial și condamnat la trei ani de închisoare;
- a „robit până ce puterea muscălească (trupele imperiale ruse – n.n.) l-au scos” din temniță, în vara anului 1849;
- a stat în temnița comitatului un an de zile;
- a fost jefuit de următoarele bunuri: „6 dăraburi (bucăți – n.n.) de marhă (vite – n.n.), în valoare de 900 florini”;

- motivul condamnării: „pentru că au fost invitată pre săteni să nu să dea cătane contra împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 5).
48. Ștefan COSTEA:
- locuitor din Peștiș, al doilea „birău” (primar) al satului;
 - român ortodox, de 51 ani;
 - condamnat, la 22 septembrie 1848, de către tribunalul statarial, la „robie” pe timp de doi ani și jumătate;
 - motivul condamnării: „pentru că și el a zis: noi nu vom da pruncii noștri să se bată contra Împăratului, că noi vedem aceasta, că nu-i lucrul împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 8).
49. Grigorie FARCAȘ:
- locuitor din satul Ciuci, lucrător de pământ;
 - român ortodox, de 45 ani;
 - închis în „temniță” timp de 6 luni;
 - motivul întemnițării: „pentru că nu a voit a primi jurământul ca polgar, până nu va vedea porunca împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 7).
50. Ioan GALUȚ:
- locuitor din satul Ciuci, lucrător de pământ;
 - român ortodox, de 55 ani;
 - condamnat de tribunalul statarial, sub președinția lui Ioan Ambruș, la un an și trei săptămâni, executați în temnița comitatului, la eges (singur);
 - motivul condamnării: pentru că „nu a voit a primi jurământul ca polgar până nu va vedea porunca împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 5).
51. Ioan HANDREAN:
- locuitor din Urviș, plugar;
 - român ortodox, de 63 ani;
 - numele său mai apare și sub forma de: Ioan Handura (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142);
 - a fost prins de „ocârmuirea răsculaților mag[h]iari” și închis – timp de 15 săptămâni – în „temnița comitatului”;
 - a suferit și o pagubă de 25 florini;

- motivul închiderii sale: „pentru că nu a vrut să dea cătane pã sama armatei ungurești” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 15; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142;).
52. Ștefan HANGA:
- locuitor din satul Ciuci, lucrător de pământ;
 - român ortodox, de 32 ani;
 - condamnat, de tribunalul statarial, la șase luni de închisoare (în „fer”), de unde a fost scos de trupele imperiale ruse;
 - motivul condamnării: „pentru că nu a voit a primi jurământul ca polgar, până nu va vedea porunca împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 10).
53. Flore HERRA:
- locuitor din Borz, plugar;
 - român ortodox, de 60 ani;
 - numele său mai apare și sub forma de: Flore Hira (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142);
 - „ocârmuirea ... răsculaților mag[h]iari” la două luni de închisoare (în „fer”), pe care le-a executat în temnița din Oradea a comitatului;
 - a fost obligat să plătească 33 de florini („gloabă”);
 - motivul condamnării: „pentru că a fost credincios împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 7; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142;).
54. Petru HEREDEI:
- locuitor din Urviș, plugar;
 - român ortodox, de 24 ani;
 - numele său mai apare și sub forma de: Petru Herghie (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119) și Petru Hergio (*Ibidem*, p. 142);
 - a „robit în temnița comitatului” timp de 15 săptămâni;
 - motivul întemnițării: „pentru că nu a vrut se dee cătane pe sama armatei ungurești” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 16).

55. Flore HIDIDIȘ:
- locuitor din Cheșea, plugar;
 - român ortodox, de 36 ani;
 - a fost condamnat de tribunalul statarial din Oradea la șase luni de „temniță singuratecă (egyes)”, la care s-a adăugat încă o lună, înainte de a fi judecat;
 - motivul condamnării: „pentru că nu a voit a se scrie de polgar” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 12).
56. Dimitrie HUSĂU:
- locuitor din Cociuba, plugar;
 - român ortodox, de 53 ani;
 - numele său mai apare în documente și sub forma de: Petru Husso (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118 a, 142);
 - prin „ocârmuitorii” maghiari a fost judecat, în anul 1848, în Oradea, la o lună de temniță („în fer”); trei săptămâni a „pătimit nejudecat”; în total, a stat în închisoarea comitatului șapte săptămâni;
 - a plătit și suma de 8 florini;
 - motivul condamnării: „pentru că nu s-a încris de polgar” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118 a, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 19).
57. Pavel IANOȘ:
- locuitor din Cărăsău, plugar;
 - român ortodox, de 55 ani;
 - „ocârmuirea varmeghiască” (conducerea comitatului – n.n.) din anul 1848 l-a prins și condamnat la un an și patru săptămâni, pe care le-a executat în temnița „singuratică” (egyes) din Oradea;
 - i s-a „dus pruncul cătană”, în urma acestor acte de teroare, iar „mujerea i-a căzut pe moarte”;
 - motivul condamnării: „pentru că nu a vrut să se scrie de polgar, zicând că va bate clopotul într-o ureche și va răscula tot satul, dacă ei (autoritățile maghiare – n.n.) [ii] vor sili aceia” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 7).

58. Teodor LORINȚ: - locuitor din satul Ciuci, lucrător de pământ;
- român ortodox, de 50 ani;
- condamnat, de către tribunalul statarial (prezidat de Ioan Ambruș), la un an și șase luni de închisoare, executate în „temnița singuratică” (egyeg), până la „venirea muscalilor” (trupelor imperiale ruse), care l-au eliberat;
- motivul condamnării: „pentru că nu a voit a primi jurământul ca polgar, până nu va vedea porunca Împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 9).
59. Ioan MAGIAR: - locuitor din satul Ciuci, lucrător de pământ;
- român ortodox, de 40 ani;
- condamnat la opt luni de închisoare de către tribunalul statarial prezidat de Ioan Ambruș;
- motivul condamnării: „pentru că a strigat că până atunci nu vor primi jurământul ca polgari, până ce [nu] vom vedea porunca Împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 2).
60. Ioan MALIȚA: - locuitor din Ursad;
- prenumele său apare și în forma: Ianoș;
- condamnat la trei luni de temniță („în fier”) (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118 a).
61. Vasalie MARA: - locuitor din Urviș, plugar;
- român ortodox, de 65 ani;
- numele său mai apare și sub forma: Vasalie Maha (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 18);
- a fost condamnat la două luni de închisoare („în fer”);
- a plătit taxă de 15 florini;
- motivul condamnării: „pentru că n-a vrut să dea cătane la răsculați[i]” unguri, care l-au prins și dus în „robie” la Oradea (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 18).

62. Murgu MOȘEU: - locuitor din Câmp, plugar;
 - român ortodox, de 70 ani;
 Numele acestuia mai apare în documente în forma: Murg Muș (Mihail Dan, Viorel Faur, *op. cit.*, p. 16); este posibil ca, în zilele noastre, acest nume să aibă forma: *Moș*;
 - a „robit trei luni în temnița comitatului” și a plătit suma de 234 florini;
 - motivul condamnării: „pentru că a fost credincios către împăratul”; de asemenea, pentru că a fost suspectat de colaborare cu moșii lui Avram Iancu (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 28; *Familia*, 1975, nr. 11, p. 16).
63. Ioan MOȚOC: - locuitor din Sânicolaul de Beiuș,
 - numele său mai apare și în forma: Ioan Moczok (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 142);
 - a fost condamnat la două săptămâni de „robie” („în fer”) în temnița comitatului;
 - a plătit o „gloabă” de 12 florini (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118 a).
64. Ioan MUȘAT: - locuitor din Câmpani de Pomezău;
 - a stat în „robie” o lună nejudecat și șase luni „judecat în egyes” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142).
65. Gheorghe OPRE: - locuitor din Petid, plugar;
 - român ortodox, de 56 ani;
 - prenumele său apare în formele: Georgius, Gheorghie și George;
 - a fost arestat în luna iunie a anului 1848 și condamnat la 5 săptămâni de închisoare („ac carcerem condamnatii fuere”), executate în „casele țărăști” (adică în temnița comitatului);
 - motivul condamnării: pentru că a „zis cătră un diregătoriu varmegesc (comitatens – n.n.) că ei fiind ce[i] mai slabi nu au după ce [să se] scrie de polgari” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 111; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 5).

66. Gligor PANTEA:

- locuitor din Petid, plugar;
- român ortodox, de 44 ani;
- numele său mai apare în documente și în formele următoare: Gligor Pantia (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 111 și 118) și Gligor Pante (*Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 2);
- a fost arestat, în iunie 1848, de către „ocârmuirea țivilă” maghiară;
- a fost judecat la 4 luni de „temniță singuratică (egyes)” în Oradea;
- motivul condamnării: „pentru că a fost rânduit de săteni să meargă în Keșe (Cheșea – n.n.) să oprească protocoalele să nu să poată duce conscrierea” (adică înrolarea forțată a românilor în trupele ungare) (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 111 și 118; *Crișana Plus*, 1996, nr. 13, p. 9; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1848, poziția 2).

67. Teodor POP:

- locuitor din Cociuba, plugar;
- român ortodox, de 76 ani;
- judecat, de tribunalul statarial din Oradea, care l-a condamnat la „robie ... în fer”, pe timp de o lună; a mai „robit” (înaintea judecării) trei săptămâni; în total a stat în temnița comitatului șapte săptămâni de zile;
- a fost obligat să plătească o „gloabă” (taxă de întreținere în temniță) de 8 florini și 50 creițari;
- motivul condamnării: pentru că „nu a voit a se supune conscrierii” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118 a și 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 15).

68. Atanasie POPA:

- locuitor din Peștiș, plugar;
- român ortodox, de 35 ani;
- a fost judecat la un an de temniță, pe care l-a executat la Oradea;
- a suferit și o „pagubă” de 70 florini;

69. Lazăr POPA:

- cauza condamnării: „a vorbit” că „nu vom da pruncii noștri să se bată contra Împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 13).

- din localitatea Petid, plugar;

- român ortodox, de 45 ani;

- numele său mai apare sub următoarele forme: Lazerus Pap (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118) și Lazăr Pop (*Ibidem*, f. 111);

- a „robit” în „casele țărăști” (închisoarea comitatului) timp de „cinci săptămâni”;

- motivul întemnițării: a fost „pârât despre aceea că ar fi întărâtat pe săteni să nu se dea sub conscriere” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 111 și 118; *Crișana Plus*, 1996, nr. 13, p. 9; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 4).

70. Flore POPUȘ:

- locuitor din Topa de Jos;

- judecat, la 8 ianuarie 1849, de tribunalul statarial din Oradea și condamnat la o jumătate de an închisoare, pe care l-a executat în temnița comitatului din Oradea („legat în fer”), la muncă de folos obștesc;

- obligat la plata cheltuielilor de întreținere în închisoare, în sumă de 11 florini și 40 creițari;

- motivele condamnării: a îndemnat locuitorii din sat ca să ocupe pădurea (cum, de altfel, s-a și întâmplat), aceștia făcându-i diverse stricăciuni; de asemenea, a participat la furtul lemnelor (în mod activ), împreună cu alți locuitori (Mihail Dan, Viorel Faur, *Solidari cu Avram Iancu*, în *Familia*, 1975, nr. 11, p. 16).

71. George RĂDAC:

- locuitor din Câmp, plugar;

- român ortodox, de 40 ani;

- a fost prins și închis, timp de trei luni, în temnița comitatului din Oradea;

- a suferit o „pagubă” de 310 florini, foarte mare pentru acele timpuri;

- motivele condamnării: „pentru că a fost credincios către împăratul” și suspectat de o eventuală colaborare cu moșii lui Avram Iancu (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 24, Mihail Dan, Viorel Faur, *op. cit.*, p. 16; vezi și *Familia*, 1975, nr. 11, p. 16).

72. Petru RĂDAC:

- locuitor din Câmp, plugar;
 - român ortodox, de 45 ani;
 - a fost arestat de autoritățile maghiare și închis, timp de trei luni, în temnița comitatului („casa varmeghiei”);
 - a suferit o „pagubă” de 168 florini;
 - motivul condamnării: „pentru că au fost credincios către împăratul” și, totodată, a fost suspectat de o eventuală colaborare cu moșii lui Avram Iancu (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 25; *Familia*, 1975, nr. 11, p. 16).

73. Pavel SFÂRLE:

- din Cărăsău, plugar;
 - român ortodox, de 68 ani;
 - numele său mai apare în documente și sub forma Pavel Țirle (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118) și Pavel Czirle (*Ibidem*, f. 142);
 - a „robit”, în temnița comitatului, timp de șase săptămâni (ne judecat) iar după ce a fost „pertractat lucrul” (adică judecat) l-au „slobozit”;
 - motivul condamnării: pentru că a „zis către mai mulți săteni să nu se scrie de țivi (polgari)” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 6; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142).

74. Dimitrie SIMIONAȘI:

- locuitor din Peștiș, plugar;
 - român ortodox, de 30 ani;
 - a „robit” un an (în temnița comitatului) și a plătit o sumă de 70 florini;
 - motivul condamnării: pentru că și el a „vorbit” că nu vor da „pruncii ... să se bată contra Împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peșteșului, din 20 februarie 1851, poziția 12).

75. Dimitrie SFÂRDEAN:

- locuitor din Ursad, plugar și judele satului;

- român ortodox, de 70 ani;
- numele său mai apare în documente și sub forma de: Mitru Sfârdean (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118 a) și Miron Sfirdean (*Ibidem*, f. 142);
- a „robit” (nejudecat), în temnița comitatului, timp de o lună iar, după ce a fost judecat, a fost condamnat la încă o lună („în fer”);
- a plătit suma de 25 florini (cheltuieli de întreținere);
- motivul condamnării: deoarece el a fost primarul satului și „sătenii nu au vrut să se scrie de polgari”, pe el l-au considerat autoritățile vinovat de „acest lucru” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118 a și 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 9).

76. Ștefan TANC:

- locuitor din Peștiș, plugar;
- român ortodox, de 38 ani;
- numele său mai apare și sub forma de: Ștefan Tank;
- a fost judecat „la robie de doi ani” și a executat o parte din această condamnare (din 22 septembrie 1848 și până la venirea, în august 1849, a trupelor imperiale rusești, care l-au eliberat) în temnița comitatului;
- motivul condamnării: „pentru că a zis că noi cătane lui Koșut nu[-i] vom da, [deoarece – n.n.] noi știm și am auzit din oameni învățați cum că Koșut voește, cu mag[h]iarii, a se răscula în contra împăratului”;
- locuința sa a fost jefuită de trupele maghiare revoluționare, care i-au luat: 2 boi, 9 care de fân și 12 florini („laolaltă, paguba [a fost] de 700 f. valută”) (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 6).

77. Toma TANC:
- locuitor din Peștiș, plugar;
 - român ortodox, de 36 ani;
 - a fost judecat, în 22 septembrie 1848, de tribunalul statarial, la „robie” de doi ani și jumătate, din care a executat partea până în august 1849, când a fost pus în libertate de trupele imperiale ruse;
 - „revoltașii” i-au luat: 2 boi, o vacă și altele, suferind, deci, o „pagubă” de 600 florini valută austriacă;
 - motivul condamnării: „pentru că și el a zis: noi nu vom da pruncii noștri să se bată în contra Împăratului, că noi vedem aceasta, că nu-i lucrul împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peșteșului, din 20 februarie 1851, poziția 7).
78. Filip TEAHA:
- locuitor din Câmp, plugar;
 - român ortodox, de 46 ani;
 - a „robit 3 luni în temnița comitatului” și a suferit o „pagubă” de 145 florini;
 - motivele condamnării: „pentru că a fost credincios către împăratul”; a fost, de asemenea suspectat că a „intrat în legătură cu moșii rebeli din județul Zarand” (*Familia*, 1975, nr. 11, p. 16; *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 9).
79. Mihai TEAHA:
- locuitor din Câmp, plugar;
 - român ortodox, de 56 ani;
 - a „robit 3 luni în temnița comitatului” și a suferit o „pagubă de 120 florini”;
 - motivele întemnițării: „pentru că a fost credincios către împăratul” și, de asemenea, pentru că a fost suspectat că a „intrat în legătură cu moșii din județul Zarand” (*Familia*, 1975, nr. 11, p. 16; *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 31).
80. Petru TEAHA:
- locuitor din Câmp, plugar;
 - român ortodox, de 60 ani;
 - a „robit 3 luni în temnița comitatului” și a suferit o „pagubă” de 121 florini;

- motivele întemnițării: „pentru că a fost credincios către împăratul” și, totodată, pentru că a fost suspectat că a „intrat în legătură cu moșii rebeli din județul Zarand” (*Familia*, 1975, nr. 11, p. 16; *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 27).
81. Irimie TEODOR:
- locuitor din Cheșea, plugar;
 - român ortodox, de 48 ani;
 - în Oradea a „robit, nejudecat, 1 lună” iar judecat – de către tribunalul statarial – „6 luni în temnița singuratică (egyes)”;
 - motivul condamnării: „pentru că nu a vrut să se scrie de polgar” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 10).
82. Ștefan TODE:
- locuitor din Ciuhoi;
 - a fost „închis” în „casa varmeghiei” (temnița comitatului din Oradea) „un an în egyes”, după cum menționează – într-un document – preotul Gavril Neteu, la 26 decembrie 1849;
 - mai există și o consemnare documentară în limba latină: „Tode Stephanus fuit condemnatus ad carcerem solitarium (egyes) per anum” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 15 și 16).
83. Mihai TRIF:
- locuitor din Cociuba, plugar;
 - român ortodox, de 70 ani;
 - a fost judecat, de tribunalul statarial din Oradea, care l-a condamnat la „trei luni în fer”, executate în temnița comitatului;
 - a suferit o „pagubă” de 14 florini;
 - motivul condamnării: „pentru că nu s-a scris de polgari” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118 a, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 17).
84. Miron TRIPE:
- locuitor din Șoimi, plugar și „birăul” (primarul) satului;
 - român ortodox, de 35 ani;

85. Petru TULVAN:

- a „robit”, nejudecat, timp de 2 săptămâni, în închisoarea comitatului din Oradea;
- după ce a fost judecat, de către tribunalul statarial, a mai „robit” în Oradea „2 luni în fer”;
- a „trebuit să plătească” 25 florini;
- motivul condamnării: „pentru că a zis sătenilor să nu se scrie de polgari, carii de el ascultând – fiind el birăul satului – nici unul nu s-au scris” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 118 a, 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 8).
- locuitor din Săliște de Vașcău, plugar;
- român ortodox, de 50 ani;
- a fost închis, în temnița comitatului, timp de trei luni de zile, unde a răbdat „multă” foame și sete; din cauza „aerului în acea crâncenă robie ș-au pierdut un oc[h]i” (a stat în temnița singuratică);
- a dobândit „slobozenia” numai după ce a plătit lui Șervaluc Lajos importanta sumă de 250 florini;

86. Zaharie VAIDA:

- honvezii i-au prădat și lucrurile din casă, provocându-i o „pagubă” de 220 florini (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 9).
- locuitor din Dumbrăvița, plugar și „birăul” satului;
- român ortodox, de 55 ani;
- numele său mai apare în documente și sub forma de: Vasilie Vaida (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119, 142);
- a fost „fără lege” (deci nejudecat) închis o lună de zile iar, după judecare (de către tribunalul statarial), „încă o lună” („în fer”);
- a fost obligat să plătească și o „gloabă” de 75 florini;
- motivul întemnițării: „Birău fiind, nu a voit satul să se supună rânduiei cârmei de atunci mag[h]iare”, mai ales în ce privește mobilizarea forțată (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 119 și 142; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 20).

87. Florian ZAH:

- locuitor din Peștiș, plugar;
- român ortodox, de 32 ani;
- a „robit” un an în temnița comitatului și a suferit o „pagubă” de 70 florini;
- motivul condamnării: a „vorbit” și el că: „nu vom da pruncii noștri să se bată în contra Împăratului, că noi vedem aceasta, că nu[-i] lucrul împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 11).

VIII. ȚĂRANI CHINUȚI ȘI BĂTUȚI :

88. Ioan BAN:

- locuitor din Dornișoara, lucrător de pământ;
- român ortodox, de 56 ani;
- a fost „purtat în fer din sat în sat”, de către „solgăbirău[1]” Csanady Sándor, pentru că n-a spus care sunt locuitorii „cari nu vor a se apleca la porunca” autorităților, îndeosebi la cea referitoare la mobilizarea forțată;
- mergând spre Ardeal, „polgarii” maghiari i-au luat un junc (vițel), pe care l-au mâncat, fără să-i plătească vreun florin (*Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 13).

89. Nicolae BOCȘAN:

- locuitor din Margine, plugar;
- român ortodox, de 61 ani;
- numele său mai apare în documente și sub forma: Nicolae Bocușian (*Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 56, p. 229);
- a participat la alegerile de deputați din Marghita, susținându-l pe candidatul național Carol Pășcuțiu;
- locuitorii maghiari din Marghita, „sculându-se ... asupra românilor”, l-au prins și „atâta l-au chinuit, spărgându-i capul, cât nici acuma (în 1851 – n.n.) nu e în starea sănătății sale” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 15; *Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 56, p. 229).

90. Petru CEONCA-
CHEREJI

- locuitor din Dornișoara, lucrător de pământ;
- român ortodox, de 55 ani;

- a fost „chinuit și purtat în fer din sat în sat”;
 - trupele maghiare care au mers spre Ardeal i-au luat un junc (vițel) de trei ani, pe care l-au și „mâncat”, fără să-i plătească nici un florin;
 - motivul pentru care l-au terorizat: n-a vrut să spună autorităților maghiare care sunt locuitorii care îi îndeamnă pe ceilalți ca să nu se înscrie „de polgari” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 12).
91. Georgie DUDAȘ:
- locuitor din satul Ciuci, lucrător de pământ;
 - român ortodox, de 65 ani;
 - a fost „purtat din sat în sat” și „chinuit” de către „solgăbirăul” Csanady Sándor;
 - motivul actului de teroare: pentru că nu a vrut să le spună autorităților maghiare care sunt oamenii ce i-au îndemnat pe locuitori ca să nu se supună „la porunca” lor, în sensul ca aceștia să se înscrie în gărzile naționale maghiare (*Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 11).
92. Ioan MIHUȚA:
- locuitor dintr-un sat din apropierea Vașcăului (probabil din Seghiște, unde trăiau mai multe familii Mihuța);
 - într-o zi de târg din Vașcău a declarat că: „Dumnezeu să ajute împăratului și lui Iancu”;
 - a fost denunțat, dus în localitatea Criștior (în 1848), unde se aflau trupe maghiare, și bătut cumplit, împreună cu Ion I. Mihuța, până când unul din ei „a orbit”; au fost „răscumpărați de familie cu 160 florini” (Al. Filipașcu, *Descrierea întâmplărilor de la începutul revoluției din anul 1848 și 1849 în protoprezbiteratul Hălmajului*, în *Transilvania*, 1943, nr.1, p. 54)
93. Ioan I. MIHUȚA:
- locuitor dintr-o așezare situată în apropiere de Vașcău (dar care nu este menționată în documente);

- fiind prezent la târgul săptămânal din Vașcău, împreună cu Ion Mihuța, a strigat: „Dumnezeu să ajute împăratului și lui Iancu”, manifestându-și în acest fel sentimentele de solidaritate cu moșii;

- a fost prins de autorități și dus în localitatea Criștior, unde a fost bătut cumplit și, numai prin răscumpărarea familiei (care a dat o sumă de 160 florini), a putut să scape (Al. Filipașcu, *op. cit.*, p. 54).

94. Georgiu POP:

- locuitor din Cohan, plugar;

- român ortodox, de 35 ani;

- numele său mai apare și sub forma de: Georgie Pap;

- a fost bătut de locuitorii maghiari din Marghita, după care a fost salvat de conașionalii săi, care l-au dus într-o casă din această localitate și „au strigat”, cu toți, că este „mort”, deoarece își pierduse „toată simțirea”;

- motivul supliciului: pentru că n-a fost de acord cu maghiari ca să-l aleagă de deputat pe candidatul lor (*Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 56, p. 229; *Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 21).

IX. ȚĂRANI JEFUIȚI DE BUNURI:

95. Gavrilă BOGDAN:

- locuitor din Tinăud, plugar;

- român ortodox, de 50 ani;

- a fost prins (în 6 august 1848) de „revoltașii” unguri din părțile Aleșdului și „dus între puști”, pentru a fi cercetat („la cercare”); a fost întrebat: de la cine „a auzit aceste cuvinte?”, adică afirmațiile unor români că ei sunt fideli împăratului; el a răspuns că „din Popa și din Dascăl” (respectiv preotul Ștefan Morărescu și învățătorul Lazăr Butucan), care au ajuns în „mare urjie”; autoritățile maghiare „l-au purtat” pe Gavrilă Bogdan dintr-un „loc într-altul, ca pre un rob de perzare”;

96. Lazăr BUȚ:
- motivul terorizării acestuia: a fost întrebat de reprezentanții autorităților maghiare: „cătră cine țineți voi?”, iar el le-a răspuns: „noi ținem cătră împăratul Ferdinand”;
 - i s-a produs și o „pagubă” de 100 florini (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 24).
 - locuitor din Petid;
 - a fost „căutat” de autoritățile maghiare, însă a reușit să scape;
 - militarii unguri care au venit să-l prindă, „ce au aflat la el, sau la casa lui, toate le-au risipit”, producându-i mari pagube: „o junincă, 5 care de lemne, 2 care de paie, 1 clisă, pită, fărină și ce s-au [mai – n.n.] aflat în casă” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 111, *Crișana Plus*, 1996, nr. 13, p. 9).
97. Vasile DOMUȚA:
- locuitor din Petid;
 - și acesta a „răbdat aseme[nea] pagubă” ca și consăteanul său Lazăr Buț, adică a fost prădat de bunurile din gospodărie (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 111; *Crișana Plus*, 1996, nr. 13, p. 9).

B. SITUAȚIA INTELECTUALILOR ROMĂNI:

a. *Dramele trăite de preoți:*

X. PREOȚI MORȚI (DUPĂ IEȘIREA DIN ÎNCHISOARE):

98. Ioan POP:
- preot în satul Urviș, din districtul Beiușului;
 - român ortodox, de 76 ani;
 - numele său mai apare în documente și sub următoarele forme: Ioan Pap și Ioan Papp;
 - atât el, cât și preotul Melentie Popovici (din Dumbrăvița), împreună cu „mai mulți oameni, mireni” (adică locuitori), au fost „întră 130 de cătane înarmate, pe jos hurțuluiți din sat în sat, în 8 zile, ca niște hoți și tâlhari”;
 - după o „lună de zile” de „robie”, în temnița comitatului, s-a îmbolnăvit grav, astfel că a fost „slobozit”, însă a decedat („prin acea patimă”);

- motivul întemnițării: pentru că a „învățat poporul să nu dea satul cătane pe seama armatei răsculaților” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 103; *Crișana Plus*, 1996, nr. 9, p. 10; *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 12).

XI. PREGOȚI AMENINȚAȚI CU SPÂNZURĂTOAREA:

99. Petru BULZAN:

- locuitor din Negreni, preot;
 - român ortodox, de 27 ani;
 - a fost „îngrozit” cu spânzurătoarea, de către Csanadi Sándor și primpretorul maghiar;
 - motivul: n-a „vrut să primească între revoltași”, adică n-a acceptat să intre, ca preot ortodox, în rândurile trupelor maghiare (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 27).

XII. PREGOȚI ÎNCHIȘI:

100. Mihail HORJIA:

- preot ortodox din Fonău;
 - în „vreme[a] Revoluției” i s-a „întâmpat” un „lucru trist”, și anume a „fost judecat spre moarte”;
 - a „suferit în temniță” timp de cinci săptămâni, atât de greu, încât mintea i s-a „clătit”;
 - întregul sat Fonău a depus „chizășag” (garanție) pentru el (adică și-a luat răspunderea pentru el), astfel că a fost rejudgecat și „slobozit” (tot în anul 1848);
 - motivul întemnițării: „pentru că a zis poporenilor să nu se supună rânduelilor mag[h]iarilor și să rămâie credincioși împăratului” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 106-107; *Crișana Plus*, 1996, nr. 200, p. 7; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 25).

101. Flore POPA:

- preot ortodox din Topa de Jos;
- judecat, la 8 ianuarie 1849, de către tribunalul statarial din Oradea, care l-a condamnat la jumătate de an de închisoare singuratică (egyes);
- a fost, totodată, obligat să plătească suma de 11 florini și 30 creițari, echivalentă cu cheltuielile de întreținere în detenție;
- motivele condamnării: a intrigat locuitorii ca să comită „numeroase stricăciuni” în pădurea domeniului; a făcut cunoscut locuitorului Teodor Popuș ordinul de recrutare forțată în armata ungară (care era ținut în secret de pretorul plasei, Andrei Veștean), astfel că nu a mai putut fi evitată „dezertarea tinerilor obligați să se prezinte la recrutări” (Mihail Dan, Viorel Faur, *Solidari cu Avram Iancu*, în *Familia*, 1975, nr. 11, p. 16).

102. Ioan POPOVICIU-
PAPP:

- preot ortodox în satul Rien;
- a fost obligat să ia „numele de Papp, fiind amenințat de altfel cu spânzurătoare” (Titus L. Roșu, *op. cit.*, p. 83);
- a fost prins și întemnițat la Oradea, în închisoarea comitatului, împreună cu preoții din Ștei (Nicolae Popovici) și Petru Sabo (din Fânațe);
- din închisoare a fost „slobozit” după intrarea trupelor imperiale ruse în Oradea (august 1849) (Andrei Popa, *Însemnări mărunte despre preoți din 1848*, în *Beiușul* din 31 mai 1925; Titus L. Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene*, vol. I-II, ..., p. 262)

103. Iona POPIESCU:

- preot în satul Hotar;
- român ortodox, de 45 ani;
- a fost închis o jumătate de an și honvezii i-au prădat averea, astfel că „soția i-au murit de supărare” și șapte „prunci i-au rămas orfani”;

- motivul întemnițării: „pentru că a zis cătră Domni, la alegerea ablegaților (deputaților – n.n.), să nu asculte de mag[h]iari și să nu țină cu ei, că aceia voiesc a să răscula asupra împăratului, ci de vor veni la voi întărgățiți ca pre niște oameni ce n-au dragoste cătră împăratul” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peștișului, din 20 februarie 1851, poziția 1).

104. Melentie POPOVICI:

- preot ortodox în Dumbrăvița;
 - „între cătane armate a fost purtat din sat în sat”, după care a fost „închis” (nejudecat) timp de trei săptămâni;
 - a fost judecat de tribunalul statarial din Oradea și condamnat la trei luni de închisoare, pe care le-a executat în „temnița singuratică (egyest)”;
 - a fost obligat să plătească suma de 16 florini, în contul cheltuielilor de detenție (cu întreținerea);
 - o asemenea „soarte”, mărturisește preotul Melentie Popovici (la 17-29 decembrie 1849), i-a „ajuns” pe „mai mulți dintre mireni”;
 - motivul întemnițării: „eu poporenilor mei acel sfat le-am dat, ca credința care o au avut până acuma cătră Împăratul și Casa Austriacă, și de acum înainte să o păstreze; și de nimene a se amăgi să nu le lese, căci unii ca aceia amăjitori sunt iei înșiși vrăjmași” (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 103, 106; *Crișana Plus*, 1996, nr. 9, p. 10; *Conscrierea* protopopului ortodox al Oradiei, din 10 februarie 1851, poziția 24).

105. Nicolae POPOVICI:

- preot ortodox în satul Ștei;
 - tatăl viitorului folclorist, etnograf și poet Miron Pompiliu;
 - numele său mai apare în documentele și sub forma: Nicolae Popovits;
 - „prin ocârmuirea mag[h]iariilor s-au prins și închis în temnița comitatului” (de la Oradea);

- a fost judecat, în 8 noiembrie 1848, de către tribunalul statarial („județul de moarte”), care l-a condamnat la „robie” pe timp de nouă luni de zile;
- pentru prinderea sa au fost aduși honvezi, care i-au cauzat o „pagubă din bunurile casei” până la 500 florini;
- motivul condamnării: pentru că i-a „învățat pe poporeni să nu asculte de poruncile ocârmuirii răsculaților maghiari” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 11; Titus L. Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene*, vol. I-II, ..., p. 262; Ștefan Lupșa, *Istoria parohiei Ștei...*, p. 85).

106. Petru SABO:

- preot în Fânațe;
- român ortodox, de 35 ani;
- numele său apare în documente și sub forma: Petru Szabo;
- judecat, la 8 noiembrie 1849, de către tribunalul statarial din Oradea;
- a stat în temnița comitatului din Oradea timp de trei luni (din septembrie 1848 și până la începutul lunii ianuarie 1849);
- a fost judecat de tribunalul statarial din Oradea, care l-a eliberat, în 8 ianuarie 1849, din lipsă de dovezi certe;
- motivul întemnițării și judecării: colaborarea cu moșii lui Avram Iancu (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 3; vezi și capitolul acestei cărți referitor la solidaritatea cu Avram Iancu a locuitorilor din sudul Bihorului).

107. Nicolae TEAHA:

- preot în satul Câmp;
- român ortodox, de 40 ani;
- din „porunca” căpitanului Kafka (din Beiuș) a fost „prins” și – cu „lanțul în grumaz pus” – a fost „trimis în temnița comitatului”, în care a stat trei luni de zile;

- motivul închiderii acestuia: pentru că „a invitat poporul să fie credincios împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 20).

XIII. PREOȚI JUDECAȚI ȘI TERORIZAȚI:

108. Ioan MUNTEANU: - administrator parohial greco-catolic în Sacău;
- a participat la alegerile de deputați din Marghita (26 iunie 1848), cu care prilej i-a îndemnat pe locuitorii români din această plasă să-l voteze pe candidatul de deputat național Carol Pășcuțiu, manifestându-se ca unul dintre cei mai activi conducători politici locali;
 - a fost și el atacat de locuitorii maghiari din Marghita, fiind salvat de la moarte de trei dintre aceștia, după care a stat ascuns o vreme, pentru a nu fi prins de autorități;
 - a fost citat, pentru ziua de 12 decembrie 1848, ca să se prezinte în fața tribunalului statarial din Oradea, însă a reușit să evite condamnarea, fiindcă a fost trimis – de episcopul Vasile Erdélyi – în tabăra maghiară, ca traducător și preot (capelan) pe lângă generalul Ben, unde a fost nevoit să stea aproape opt luni de zile (despre această perioadă din viața lui vom face referiri în cel de-al doilea volum, pentru anul 1849, al acestei cărți) (Constantin Mălinaș, Iudita Căluser, *Din viața și activitatea lui Ioan Munteanu*, ..., p. 150-152).
109. Simeon POPOVICI: - preot în satul Peștiș;
- român ortodox, de 53 ani;
 - a fost supus „judecății de pierzare” (adică a tribunalului statarial) și numai „dreptatea lui Dumnezeu l-a mântuit”;
 - motivul judecării: pentru că „îngăduit” locuitorilor să bată „clopotele s[fintei] b[isericii] într-o lature spre larmă” (ridicarea satului) și, de asemenea, pentru că a „ispitit” poporul să nu se supună (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peșteșului, din 20 februarie 1851, poziția 22).

110. Ștefan MORĂRESCUL: - preot din Tinăud;
 - român ortodox, de 42 ani;
 - a fost implicat în campania de alegeri (vezi capitolul despre alegerile dietale din prezenta carte);
 - a crescut „pizma în inima mai marelui birău de pierzare Cianadi Sandor” față de acest preot, astfel că, pentru a-l prinde, s-a deplasat în satul Tinăud, însoțit de „mai mulți d[omni] mag[h]iari revoltați, cu arme cu puști”; a scăpat de primejdie, însă numai datorită purtării de „grije a lui Dzeu” s-a „izbăvit (pentru moment) de pierzare”;
 - „înțelegând neodohniții revoltați” maghiari că preotul Ștefan Morărescul are intenția de a „mere la Urban, ca să aducă Pajera” (stema imperială), s-au „înfocat asupra-i”, din care cauză „neîncetat făcură un zgomot groaznic, zicând că astăzi sau mâine ..., fără nici o cruțare, va fi spânzurat”;
 - în momentul în care trupele imperiale au ajuns la Ciucea, locuitorii din satul Tinăud (în care se aflau peste 900 de „revoltași” maghiari) au și „grăbit” a ridica un steag alb, pe care, văzându-l „neodihniții revoltași ziceau că mai sus pomenitul preot i-a invitat”, așa că l-au luat, din nou, „sub lănci, puști și așa, de la o căpetenie la alta, l-au purtat”. Numai în acest fel „și-a putut izbăvi sufletul din g[h]erele lor” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peșteșului, din 25 mai 1851, poziția 23).

XIV. PREGĂTIRI:

111. Vasile PRAJE: - locuitor din Margine, administrator la parohia din Voivozi;
 - român ortodox, de 42 ani;

- a „căzut în mâinile maghiarilor” din Marghita, în timpul alegerilor din 26 iunie 1848; aceștia „într-atâta l-au chinuit, spărgându-i capul, [în]cât nici acuma (în 1851 – n.n.) nu e în starea sănătății sale”; în presă s-a scris despre faptul că preotului Praja (din satul Marginea) i-a fost străpuns, cu furca de fier, ochiul drept (*Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 56, p. 229);

- motivul actului de teroare: pentru că a susținut în alegerile pentru Dietă, împreună cu alți locuitori și preoți români din împrejurimi (ca, de pildă, preotul Ioan Munteanu din Sarcău), candidatura lui Carol Pășcuțiu (*Conscrierea* protopopului ortodox al Luncii, poziția 14; *Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 56, p. 229).

112. Georgie TEAHA:

- preotul bătrân din satul Câmp (de lângă Vașcău);

- român ortodox, de 90 ani;

- prin Atanasie Coroiu din Vașcău („tist la polgari”), prinzându-se, „multe bătăi au suferit” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 22).

113. Jurjiu TEAHA:

- preot în satul Colești (de lângă Vașcău);

- român ortodox, de 35 ani;

- căpitanul Kafka (din Beiuș) l-a „prins și bătut”;

- a suferit o pagubă de 600 florini (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 21).

XV. PREOȚI ȘI CANTORI ADUȘI ÎN FAȚA AUTORITĂȚILOR:

114. Teodor MARKIAS:

- preot în Mărăușul Mic;

- român ortodox, de 50 ani;

- numele său apare și în forma: Teodor Marchiș (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 13-14);

- citat în fața Sedriei, în anul 1848, unde a fost „dojenit”, înscris într-un protocol și obligat să plătească o taxă (drept pedeapsă);

- motivul aducerii în fața autorităților: pentru „un pas (un document de circulație – n.n.) românesc” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beliului, din 18 februarie 1851, poziția 7; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 13).
115. George MUNTIAN: - preot în satul Ciuntești;
- român ortodox, de 65 ani;
- citat în fața Sedriei, în anul 1848, unde a fost „dojenit” și înscris într-un protocol;
- a plătit suma solicitată și a fost „absolvat”;
- motivul chemării în fața autorităților: pentru că „a dat o carte de botez la un poporean să meargă în Banat” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beliului, din 18 februarie 1851, poziția 5; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 13, 14).
116. Ioan POPOVICI: - preot în Mărăușul Mare;
- român ortodox, de 68 ani;
- citat în fața Sedriei, în anul 1848, unde a fost „dojenit”, înscris într-un protocol și obligat să plătească o taxă (drept pedeapsă);
- motivul chemării în fața autorităților: pentru „tălmăcirea unor placaturi, îndrăznind a tălmăci îndărăt” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beliului, din 18 februarie 1851, poziția 6; AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 13-14).
117. Vasilie POPOVICI: - cantor la biserica din satul Mărăușul Mare;
- român ortodox, de 39 ani;
- citat în fața Sedriei, în anul 1848, unde a fost „dojenit”, înscris în protocol și obligat să plătească o taxă (drept pedeapsă);
- motivul aducerii în fața autorităților: pentru „rea tălmăcire a legilor ne sancționate de Înalțatul Împărat” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beliului, din 18 februarie 1851, poziția 8).

b. "Soarta" altor intelectuali români:

XVI: TERORIZAȚI ȘI ÎNCHIȘI:

118. Lazăr BUTUCAN: - învățător din protopopiatul Peștișului (probabil din Tinăud);
 - a „ajuns în mare urgie” pentru că locuitorul Gavrilă Bogdan (din Tinăud) a declarat, sub teroare, că a auzit – de la preotul satului (Ștefan Morărescul) și învățătorul (adică Lazăr Butucan) – faptul că românii din acele părți țin cu împăratul Ferdinand (*Conscrierea* protopopului ortodox al Peșteșului din 20 februarie 1851, poziția 24).
119. Petru PAVEL: - vice-jude nobiliar în Vașcău;
 - român ortodox (născut în satul Talpe), de 40 ani;
 - a fost silit, de către „rebelanți”, a „prinde armă asupra fraților ... români din Zarand”, însă el s-a declarat „a fi credincios Maiestății Sale Înălțatului Împărat”;
 - drept urmare, a fost „prins” în Vașcău, băgat în „fer” și dus (fog megyek) la Oradea; pe drum a fost supus unor vexațiuni neobișnuite (printre altele a fost și scuipat), astfel că – fiind „literat” (om cu studii superioare) – a luat „mai multă parte din batjocură”;
 - la închisoarea comitatului Bihor (din Oradea), unde a „petrecut” nouă săptămâni, i-au dat „locul cel mai rău” (împreună cu 34 de hoți, care „zăceau în fer”), patul i-a fost din cărămidă și piatră; ca mâncare i-au dat: „oțet, piparcă, aiu și sare”, fără să i se permită, ca intelectual, să-și cumpere alimentele necesare;
 - a fost, deci, supus unui tratament extrem de sever și disprețuitor, pentru a fi anihilat ca reprezentant al națiunii române, ca om politic român (AN-DJBh, *fond Ep. Ort. Oradea*, dos. 32 a, f. 24; *Crișana Plus*, 1996, nr. 7, p. 7; *Conscrierea* protopopului ortodox al Beiușului, din 25 mai 1851, poziția 2).

120. Ilie TICA:

- învățător în satul Tăgădău;
- român ortodox, de 30 ani;
- a fost judecat, de tribunalul statarial (în 3 decembrie 1848), sub prezidiul lui Ioan Ambruș, fiind condamnat la un an de închisoare, de unde a fost eliberat de trupele imperiale ruse;
- a executat lunile de „robie” în „temnița singuratică (egyeges)”;
- motivul condamnării: „a zis că împăratul nu-i mort și să nu crează oamenii minciunile acestea și cum că cătanele nu sunt a[le] împăratului” (*Conscrierea* protopopului ortodox al Beliului, din 18 februarie 1851, poziția 1).

Pentru a ști exact așezările crișene din care au fost „victime”, am conceput o listă a acestora (în ordine alfabetică). Reiese faptul că din 50 de așezări identificate și una neidentificată au provenit cei 120 de „martiri” ai luptei pentru libertate și drepturi naționale din Crișana în anul 1848. Consistent reprezentate, sub acest raport, au fost satele: *Câmp* (cu 10 locuitori, inclusiv de 2 preoți), *Cheșea* (cu 5 locuitori), *Ciuci* (cu 10 locuitori), *Cociuba* (cu 5 locuitori), *Peștiș* (cu 13 locuitori, inclusiv preotul), *Petid* (cu 3 locuitori), *Tinăud* (cu 3 locuitori, inclusiv un preot și un învățător), *Tulca* (cu 3 locuitori) și *Urviș* (cu 8 locuitori, inclusiv preotul).

Reproducem lista acestor așezări crișene, care este ilustrativă pentru extensiunea fenomenului examinat în acest capitol al cărții:

LISTA AȘEZĂRILOR CRIȘENE DIN CARE UNII LOCUITORI AU FOST VICTIME ALE TERORII ÎN ANUL 1848:

1. APATEUL MIC:
Moise PATER (I/8)
2. BELIU:
Gheorghe ARDELEAN (I/1)
3. BORZ:
Flore CHIRILĂ (VII/45)
Flore HERRA (VII/53)
4. BURZUC:
Gavril BADEA (VII/32)
5. CĂRAND:
Teodor BOTSOR (VI/26)
6. CĂRĂȘĂU:

Pavel IANOȘ (VII/57)

Pavel SFÂRLE (VII/73)

7. CÂMP:

Nicolae BORTIȘ (VII/38)

Teodor BORTIȘ (VII/39)

Murgu MOȘEU (VII/62)

George RĂDAC (VII/71)

Petru RĂDAC (VII/72)

Filip TEAHA (VII/78)

Georgie TEAHA (XIV/112) - preot

Mihai TEAHA (VII/79)

Nicolae TEAHA (XII/107) – preot

Petru TEAHA (VII/80)

8. CÂMPANI (de POMEZĂU):

Ioan MUȘAT (VII/64)

9. CHEȘEA:

David BAN (VII/35)

Simeon CLITAN (VII/46)

Flore HIDIDIȘ (VII/55)

Onuț PILACA (II/17)

Irimie TEODOR (VII/81)

10. CHIȘCĂU:

Mihai BONDURAS (I/2)

11. CHIRALEU:

Ioan BANDI (III/21)

Mihail MAG (III/24)

12. CHIȘLACA:

George COTUNA (IV/28)

13. CIUCI:

Dimitrie BALOG (VII/33)

Nicolae BALOG (VII/34)

Florian BELTECHI (VII/36)

Georgie DUDAȘ (VIII/91)

Grigorie FARCAȘ (VII/49)

Ioan GALUȚ (VII/50)

Mihail COSTA GĂȚ (II/14)

Ștefan HANGA (VII/52)

Teodor LORINȚ (VII/58)

Ioan MAGHIAR (VII/59)

14. CIUHOI:

Ștefan TODE (VII/82)

15. CIUNTEȘTI:

Georgie MUNTIAN (IX/115) - preot

-
16. COCIUBA:
Miculă BIRȚA (VII/37)
Dimitrie HUSĂU (VII/56)
Teodor HUSĂU (II/15)
Teodor POP (VII/67)
Mihai TRIF (VII/83)
17. COHAN:
Georgiu POP (VIII/94)
18. COLEȘTI:
Jurju TEAHA (XIV/113) – preot
19. DERNIȘOARA:
Ioan BAN (VIII/88)
Petru CEONCA – CHEREJI (VIII/90)
20. DUMBRĂVIȚA:
Melentie POPOVICI (XII/104) – preot
Zaharie VAIDA (VII/86)
21. FÂNAȚE:
Petru SABO (XII/106) – preot
22. FONĂU:
Mihail HORJIA (XII/100) – preot
23. HOTAR:
Iona POPIESCU (XII/1039) – preot
24. MARGINE:
Nicolae BOCȘAN (VIII/19)
Ștefan LAZĂR (III/23)
Vasilie PRAJE (XIV/111) – administrator parohial
25. MĂRĂUȘUL MIC:
Teodor MARKIAS (XV/114) – preot
26. MĂRĂUȘUL MARE:
Ioan POPOVICI (XV/116) – preot
Vasilie POPOVICI (XV/117) – cantor
27. NEGRENI:
Petru BULZAN (XI/99) – preot
28. ORADEA:
Ioan MORĂRESCU (VI/31)
29. PEȘTERE:
George FONAI (VI/30)
30. PEȘTIȘ:
Ure. ARDILEAN (II/139)
Flore Ilariu AVRAM (V/29)
Iacob COSTE (VII/47)
Ștefan COSTEA (VII/48)
Teodor MOȚAN (I/6)

Atanasie POPA (VII/68)

Simeon POPOVICI (XIII/109) – preot

Ioan SCORȚEA (II/19)

Dimitrie SIMIONAȘI (VII/74)

Ștefan TANC (VII/76)

Toma TANC (VII/77)

Simeon TURCUȘ (I/12)

Florian ZAH (VII/87)

31. PETID:

Teodor BROȘTEAN (VII/40)

Lazăr BUȚ (IX/96)

Vasile DUMUȚA (IX/97)

Gheorghe OPRE (VII/65)

Gligor PANTEA (VII/66)

Lazăr POPA (VII/69)

Teodor POPA (II/18)

32. PIETROASA:

Vasile FORLOGE (I/4)

33. POIANA:

Petru COSTEA (I/III)

Flore MĂȚI (I/5)

Flore PLISCĂU (I/9)

34. POPEȘTI:

Vasile CIREȘAN (III/22)

35. RIENI:

Ioan POPA-POPOVICIU (XII/102) – preot

36. SARCĂU:

Ioan MUNTEANU (XIII/108) – administrator parohial

37. SATU BARBĂ:

Ilie ARDILIAN (III/20)

38. SĂLDĂBAGIU:

Ioan NEGRU (III/25)

39. SĂLIȘTE (de VAȘCĂU):

George JUDE (II/16)

Petru TULVAN (VII/85)

40. SÂNICOLAU DE BEIUȘ:

Ioan MOȚOC (VII/63)

41. SELIȘTEA (de INEU):

Ioan BOTȘORT (IV/27)

42. ȘOIMI:

Miron TRIPE (VII/84)

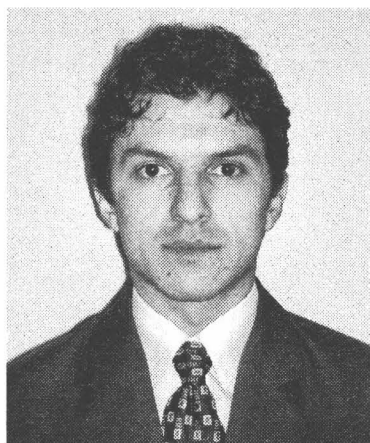
43. ȘTEI:

Nicolae POPOVICI (XII/105) – preot

-
44. TĂGĂDĂU:
Ilie TICA (XVI/120) – învățător
45. TINĂUD:
Gavrilă BOGDAN (IX/95)
Lazăr BUTUCAN (XVI/118) – învățător
Ștefan MORĂRESCUL (XIII/110) – preot
46. TOPA de JOS:
Flore POPA (XII/101) – preot
Flore POPUȘ (VII/70)
47. TULCA:
Petru PANIA (I/7)
Alexandru PUȘCAȘ (I/10)
Gavril PUȘCAȘ (I/11)
48. URSAD:
Ioan MALIȚA (VII/60)
Dimitrie SFÂRDEAN (VII/75)
49. URVIȘ:
Vasile BULEA (VII/41)
Moise CĂDAR (VII/42)
Petru CĂDAR (VII/43)
Vasilie CĂDAR (VII/44)
Ioan HANDREAN (VII/51)
Petru HEREDEI (VII/54)
Vasalie MARA (VII/62)
Ioan POP (X/98) – preot
50. VAȘCĂU:
Petru PAVEL (XVI/119) – vice-jude nobiliar
51. Din sate neidentificate:
Ioan MIHUȚA (VIII/92)
Ioan MIHUȚA (VIII/93)

Florin ARDELEAN

REUNIUNEA ÎNVĂȚĂTORILOR ROMÂNI DIN BIHOR. DEMERSURI ÎNTEPRINSE PENTRU APROBAREA STATUTELOR

Florin ARDELEAN,

profesor și doctorand la Universitatea
din Oradea.

Mișcarea culturală românească din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea s-a desfășurat în condiții specifice deosebite, determinate de situația politică și social-economică din Monarhia austro-ungară. Politica de deznăționalizare promovată sistematic de stăpânirea habsburgică și apoi - după compromisul dualist din 1867 - de cea ungară, a făcut ca românii din aceste provincii, lipsiți de posibilități reale de afirmare națională în viața politică, să-și creeze așezăminte culturale la temelia cărora să pună ideea păstrării ființei naționale, folosind ca armă de luptă cultura națională¹.

Cu toate restricțiile venite din partea autorităților statului ungar, care tergiversau aprobarea sau impuneau semnificative modificări în textul statutelor acestor societăți, cu intenția vădită de a le reduce sensibil posibilitățile de manifestare - în sens național românesc - ale membrilor, inițiativele asociaționiste sunt tot mai

¹ Elena Borugă, *Legăturile Asociației „Astra” cu Banatul în perioada 1861-1895*, în *Acta Musei Napocensis*, 1983, p. 575

numeroase, întreaga Transilvanie fiind - începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea - împânzită cu o rețea de societăți sau filiale ale acestora, a căror menire era aceea de a cultiva dragostea pentru limba și literatura românească, pentru istoria și tradițiile poporului român, contribuind astfel la formarea și consolidarea conștiinței naționale.

Acestui efort generalizat de înființare de societăți culturale se racordează și învățătorimea română confesională, care constituia în această perioadă cea mai importantă categorie - din punct de vedere numeric - de intelectuali din Transilvania. Primele astfel de organizații profesionale ale cadrelor didactice române au luat naștere în Banat. Născute în primul rând din necesități profesionale, de pregătire metodico-pedagogică, reuniunile învățătoresți au desfășurat și o activitate culturală menită a contribui la formarea conștiinței naționale în lumea satului românesc.

Apariția primei reuniuni a învățătorilor români din Bihor are loc în anul 1875, având sediul la Leta Mare. După o existență de 5 ani în care s-au făcut eforturi susținute pentru includerea în cadrul acesteia a tuturor învățătorilor din districtul orădean, această primă asociație a învățătorilor din Bihor este nevoită să-și înceteze activitatea. Noi demersuri pentru constituirea în Bihor a unei reuniuni au fost inițiate începând cu anul 1888 și au fost finalizate la 30 septembrie 1889 cu înființarea *Reuniunii învățătorilor români greco-ortodocși din tractul protopopesc al Orăzii-Mari*². Inițial, această reuniune a învățătorilor cuprindea teritorial doar protopopiatul Oradea-Mare. După doar doi ani însă, se produce o extindere teritorială a societății, prin includerea în cadrul ei a celorlalte protopopiate ortodoxe din Bihor³. Au fost concepute statutele în baza cărora urma să funcționeze, statute aprobate de autoritățile ecleziastice - sub jurisdicția cărora se găsea reuniunea -, dar asupra cărora nu se pronunțaseră încă guvernării de la Budapesta.

Depășind frământările de natură organizatorică, timp de mai mulți ani (1892-1895), reuniunea va organiza importante manifestări culturale cu ocazia adunărilor generale centrale și a celor a despărțămintelor, reușind să se impună în viața culturală a Crișanei ca un important factor mobilizator. Evenimentele politice din Ungaria dualistă dintre anii 1892-1894 vor afecta însă activitatea reuniunii, ca de altfel pe a majorității societăților culturale românești. Instalată în ianuarie 1895, guvernul Bánffy și-a început activitatea printr-o serie de legi și măsuri menite să ducă la restricționarea activității populației nemaghiare din Ungaria, ca reacție la mișcarea memorandistă a românilor. Între ele se înscriu

² Răfala Faur Viorel Faur, *Reuniunea învățătorilor din Leta Mare (1875) - prima asociație profesională a învățătorilor români din Bihor*, în *Muzeul Național*, 1982, p. 261-265; Idem, *Demersurile pentru constituirea Reuniunii învățătorilor români din Bihor (1888-1891)*, în *Acta Musei Napocensis*, 1981, p. 545

³ Este vorba de protopopiatele Peșteș, Tinca, Beliu, Beiuș și Vașcău. Fiecare din aceste protopopiate s-au constituit, alături de protopopiatul Oradea-mare, în câte un despărțământ al reuniunii învățătorilor din Bihor

măsurile luate pentru controlarea și apoi subordonarea învățământului, în special a școlilor confesionale, și cele ce vizau societățile culturale românești⁴. În cazul societăților culturale, terenul de dispută l-a constituit încercarea guvernului de a reduce în mare măsură autonomia acestor societăți și, prin aceasta, implicit eficiența și impactul lor în rândul populației românești.

Pentru reuniunea bihoreană momentul declanșării acestei campanii îl constituie data de 27 martie 1896 când, printr-o adresă (nr. 9265) transmisă autorităților ecleziastice arădene, Ministerul de cultură și instrucțiune publică își manifesta nemulțumirea pentru faptul că în jurisdicția lor mai „sunt reuniuni ale învățătorilor care funcționează fără statute” aprobate de guvernul de la Budapesta. Aceasta, cu toate că încă din anul 1890 (cu ordinul nr. 6686 din 20 septembrie), li se pusese în vedere că este interzisă „funcționarea reuniunilor învățătorilor în situația că nu s-a obținut aprobarea din partea conducerii ministerului”⁵. Drept urmare, Consistoriul ortodox din Oradea a fost însărcinat ca să compună și să înainteze ministerului - până la sfârșitul lunii mai 1896 - statutele reuniunilor învățătoarești, în caz contrar, activitatea acestora urmând a fi sistată. Aceasta „în vederea exercitării dreptului de control”, precizându-se că „adunările generale trebuiesc anunțate din timp inspectorului școlar”⁶. Adunarea generală convocată pe 26 august 1896 la Oradea a votat - după includerea unora dintre modificările pretinse - statutele reuniunii și s-a decis să se trimită la guvern spre aprobare⁷.

Începând cu acest an, toate demersurile conducerii reuniunii au fost îndreptate înspre obținerea aprobării unor statute cât mai nerestrictive, pe baza cărora să poată desfășura o activitate cât mai eficientă. La rândul lor, guvernarea vor încerca pe toate căile să determine revizuirea statutelor reuniunii în sensul eliminării pe de o parte a caracterului cultural-românesc al acesteia, iar pe de altă parte a introducerii de noi articole prin care să se statueze imixtiunea și dreptul de control al oficialităților statului în treburile ei interne. Refuzul inițial de acceptare al acestor grave pretenții din partea conducerii societății va antrena tergiversarea, timp de mai mulți ani, a aprobării acestora, și, pe cale de consecință, va determina un reflux la nivelul activității reuniunii și a despărțămintelor sale. Trec ani în care nu se țin deloc adunări generale, iar când acestea au loc, au ca scop central doar discutarea și dezbateră solicitărilor guvernamentale de modificare a statutelor. Acestei stări de fapt i se datorează chiar revenirea, pentru scurt timp, la practica conferințelor învățătoarești, cum este de pildă cazul anului 1904.

În adunarea generală a reuniunii convocată pe 12 aprilie 1900, s-a luat în discuție „rezolvarea modificărilor pretinse de guvern în statutele Reuniunii și

⁴ Liviu Botezan, Nicolae Cordoș, *Politica guvernului Bánffy în Transilvania în anii 1897-1898*, în *Analele Institutului de Istorie Cluj*, 1971, p. 173-177

⁵ AN-DJBh., *fond Episcopia ortodoxă română Oradea*, dos. 207/1889, f. 111-112; dos. 254/ 1896, f. 76-76 v.

⁶ *Ibidem*, f. 75, 77; 73-74

⁷ *Familia*, 1896, nr. 35, p. 419

votarea definitivă a aceloră”⁸. Textul statutelor, după unele modificări, a fost transmis din nou guvernanților, care le-au respins și de astă dată, pe motiv că: „înaltul guvern pretinde ca atributul de „român” să fie eliminat peste tot, apoi inspectorului regesc i se pretinde o ingerință și o controlă imediată asupra întregii activități a reuniunii, și anume se pretinde ca afară de adunările generale, despre fiecare ședință a comitetului central să fie încunoștințat prealabil inspectorul regesc și ca toate protocoalele comitetului central și ale adunării generale să fie comunicate aceluși inspector”⁹.

Din cele de mai sus reiese destul de pregnant poziția autorității administrative de la Budapesta față de reuniunea învățătorilor. Pe de o parte prin eliminarea atributului de „român” se încerca anularea dreptului de organizare a unor reuniuni cu caracter național românesc iar, pe de altă parte, prin instituirea dreptului de control al inspectoratului regesc asupra întregii activități a societății se dorea reducerea substanțială a autonomiei acesteia, obstrucționarea libertății ei de manifestare, de opțiune. Toate acestea ar fi orientat strădaniile societății într-o direcție contrară intereselor pentru care aceasta se constituise, pedagogice și patriotice. Prin urmare, adunarea generală ținută la 1 noiembrie 1901 la Oradea a primit cu indignare și a respins în cea mai mare parte cerințele ministerului¹⁰. În această situație, conducerea societății face apel la vicarul consistoriului orădean, sub jurisdicția căruia se găsea reuniunea, ca să intervină la organele administrative ungare în vederea „delăturării piedicelor existente” și aprobării statutelor¹¹. Demersurile consistoriale însă nu vor fi încununuate de succes.

Ca urmare, la 7 octombrie 1902 are loc la Oradea o nouă adunare generală ordinară în programul căreia figura, la punctul 6, „prezentarea proiectului de statute pentru modificare și votare definitivă”¹². Între timp se primise și răspunsul ministrului prin care acesta făcea cunoscut că respinge aprobarea statutelor, invocându-se o serie de noi pretexte. Pentru început, președintele reuniunii a făcut membrilor o succintă informare asupra rezultatului discuțiilor cu ministerul privitoare la statute și a cerințelor formulate de acesta. După dezbateri și discuții aprinse pe marginea acestora, adunarea s-a învoit cu unele din modificările pretinse de guvern și a votat din nou statutele, în vederea înaintării spre aprobare. A fost însă categoric respinsă „pretensiunea ministrului în care cere ca inspectorului regesc de școale să i se comunice timpul și locul când se țin ședințele de comitet și să i se dea și o copie a protocolului”¹³.

⁸ AN-DJBh, *fond Episcopia ortodoxă română Oradea*, dos. 283/1900-1906, f. 185; Idem, *fond Parohia ortodoxă română Roit*, dos. 7/1899-1901, f. 1; *Foiaia poporului*, 1900, nr. 17, p. 201; *Biserica și școala*, 1900, nr. 14, p. 167

⁹ Apud Antonio Faur, *Contribuții la cunoașterea activității reuniunii învățătorilor români din Bihor*, în *Cele Trei Crișuri*, 1996, nr. 1-2, p. 4; *Tribuna poporului*, 1902, nr. 189, p. 4

¹⁰ *Biserica și școala*, 1901, nr. 39, p. 444

¹¹ *Protocol despre ședințele sinodului eparhial din diecesa română gr. orientală a Aradului, ținute în sesiunea ordinară a anului 1901*, Arad, 1901, p. 54

¹² *Tribuna*, 1902, nr. 172, p. 3; *Familia*, 1902, nr. 38, p. 455

¹³ Apud Antonio Faur, *op. cit.*, p. 4

Printr-o rezoluțiune ministerială din 6 decembrie 1903, membrii reuniunii erau informați că statutele n-au fost încă aprobate. Ele au fost restituite din partea guvernului cu precizarea că renunță „la pretensiunile de ingerință anterioare”, cu condiția ca „orice cărți sau foi periodice pe partea bibliotecii reuniunii să se poată procura numai cu aprobarea prealabilă a inspectorului regesc”¹⁴. Prin această măsură erau evident vizate în primul rând cărțile și ziarele cu tematică politică provenite din România. Conducerea reuniunii s-a învoit cu mare greutate la primirea acestei solicitări ministeriale, care ar fi instituit cenzura autorităților asupra cărților și periodicelor care urmau să intre în biblioteca societății, făcând practic imposibilă includerea între cărțile sau ziarele din bibliotecă a publicațiilor din România.

Neavând statute aprobate în baza cărora să poată funcționa, învățătorii bihoreni au fost nevoiți să convoace pentru ziua de 4 septembrie 1904, la Aleșd, o conferință învățătorească, ocazie cu care au fost luate în discuție soarta reuniunii și a învățătorimii bihorene, fiind formulate mai multe propuneri. A fost categoric respinsă propunerea învățătorului Ioan Boțioc care propusese să se ia toate măsurile necesare pentru aprobarea statutelor reuniunii iar, în caz de nereușită, învățătorii bihoreni să se înscrie de membri ai reuniunii comitatense învățătorești maghiare. La rândul său, Petru Cipou din Lunșoara a arătat conferinței că după ce de mai multe ori a fost respinsă aprobarea statutelor din partea guvernului, care ceruse unele modificări care „dacă s-ar primi ar fi mai rău decât fără reuniune”, propuse ca învățătorii bihoreni să se facă membri ai reuniunii din Arad, propunere însușită în cele din urmă de către adunare¹⁵.

Neprimind răspuns la ultima sa solicitare, Ministerul de culte și instrucțiune publică se vede dator a reveni, prin rezoluțiunea cu nr. 105566 din 13 ianuarie 1906, cerând autorităților confesionale române să răspundă dacă acceptă sau nu modificările pretinse în ceea ce privește cărțile și periodicile. În noile condiții date, având în față alternativa desființării totale, conducerea reuniunii se vede obligată să consimtă la aceste modificări, fapt întâmplat la 28 martie 1906 când, întrunit în ședință, comitetul central votează statutele și le înaintează spre aprobare definitivă¹⁶.

Prin urmare, în toamna anului 1906, după mai bine de un deceniu de luptă neobosită, guvernării de la Budapesta și-au dat în sfârșit acordul în legătură cu statutele *Reuniunii învățătorilor români din Bihor*. Adunarea festivă de prezentare și aprobare a acestora a avut loc la Oradea, pe ziua de 4 octombrie 1906¹⁷, și la care în afara a peste 120 de învățători din toate despărțămintele reuniunii a participat - printre alții - și Bárány Árpád, reprezentantul inspectorului regesc comitatens.

¹⁴ *Protocol despre ședințele sinodului eparchial din dieceza română Greco-orientală a Aradului ținute în sesiunea ordinară a anului 1904*, Arad, 1904, p. 123

¹⁵ *Tribuna*, 1904, nr. 157, p. 3-4; *Biserica și școala*, 1904, nr. 34, p. 245

¹⁶ AN-DJBh, *fond Episcopia ortodoxă Oradea*, dos. 293/1901-1914, 28, 31-31 v. f. 29-29 v.; 30

¹⁷ Idem, *fond Protopopiatul ortodox Beiuș*, dos. 91/ 1906-1907, f. 2

Lucrările adunării generale au fost deschise de președintele reuniunii, Nicolae Zigre, printr-un discurs în care a evidențiat importanța școlii confesionale și a învățătorilor ei. A informat apoi membrii prezenți că statutele reuniunii au fost în sfârșit aprobate - „cu neînsemnate modificări” - din partea ministerului ungar de culte și instrucțiune publică, la 31 iulie 1906 (cu nr. 55561/1906)¹⁸. După lecturarea pasajelor din statute referitoare la drepturile și obligațiile membrilor, precum și a acelor în care s-au făcut modificări, s-a decis tipărirea lor sub formă de broșură, într-un număr de o mie de exemplare și împărțirea acestora în rândul membrilor societății. S-a observat apoi cu regret slaba participare a învățătorilor din despărțământul Beliului, situație care determină adunarea să decidă ca în viitor să fie ținută o evidență mai strictă a membrilor obligați a participa la ședințe și, dacă va fi necesar, să fie constrânși prin „mulctă banală”.

Conform ordinii de zi a ședinței, după alegerea obișnuitelor comisii (de cenzurare a raportului comitetului central, a raportului casierului, a raportului bibliotecarului și comisiunea pentru înscrierea de membri noi și încasarea taxelor) s-a trecut la audierea a trei dizertații, și anume: „*Aplanarea diferendului dintre preoți și învățători*”, citită de protopopul Peșteșului, Alesandru Muntean, „*Cum să ne creștem copiii*” de Ioan Abrudan și „*Aplicarea învățământului intuitiv*” de Iulian Pagubă. La propunerea lui Nicolae Zigre și a vicarului Vasile Mangra, s-a decis ca procesul verbal al ședinței adunării, împreună cu prelegerea lui Alesandru Muntean, să se tipărească într-o broșură sub denumirea de „*Analele reuniunii*”¹⁹.

Unul din punctele principale de pe ordinea de zi a ședinței a fost alegerea oficialilor reuniunii, a căror mandat expira în acea zi. Prin urmare, la propunerea comisiei de candidare²⁰, a fost ales - pe o perioadă de trei ani - următorul comitet central: Alexandru Muntean - președinte, Nicolae Fîru - vicepreședinte, Ambroziu Bulzan și Ambroziu Catone - notari, Petru Cipou - casier, D. Sime - bibliotecar, Mihai Ciura - controlor, Ioan Papp, Paul Papp, Gavril Dudulescu, Vasile Sala, Ioan Cigariga și Ștefan Tulvan - membrii. Dr. Nicolae Zigre a fost ales președinte de onoare al reuniunii²¹.

În continuare, vom face o scurtă analiză a conținutului statutelor reuniunii. Spre deosebire de primele statute²², acestea aprobate acum în mod oficial sunt mult mai complete, mai judicios structurate, ele stabilind - în 6 capitole și 32 paragrafe - în detaliu numele societății, scopul și mijloacele preconizate pentru îndeplinirea acestuia, criteriile pentru ca cineva să-i poată deveni membru, drepturile și îndatoririle celor patru categorii de membri, structura și principiile de organizare ale reuniunii, atribuțiile adunării generale, comitetului și funcționarilor (un președinte, un vicepreședinte, doi notari, un casier, un bibliotecar și un

¹⁸ Idem, *fond Episcopia ortodoxă română Oradea*, dos. 292/ 1901-1913, f. 15

¹⁹ *Ibidem*, f. 16-16 v.

²⁰ Comisiunea de candidare a fost formată din Pantelie Bugariu, Vasiliu Sala, Ioan Pinter, Ambrosie Catone, Dimitrie Matei și Ștefan Tulvan. (*Ibidem*, f. 17)

²¹ *Ibidem*; *Familia*, 1906, nr. 35, p. 417

²² AN-DJBh., *fond Protopopiatul ortodox Beiuș*, dos. 43/1890, f. 30-33 v.

controlor), informații despre despărțămintele reuniunii, modul cum urmau să se întrebuințeze veniturile și fondurile reuniunii etc. Deși există asemănări între multe din paragrafele primelor statute și ale acestora acum aprobate în mod oficial, apar, ca urmare a intervenției administrației maghiare și diferențe notabile. Astfel, încă de la bun început lipsește din denumire sintagma „învățătorilor români”, înlocuită fiind cu cea a „învățătorilor de la școlile populare gr[eco]-or[todoxe] române confesionale”, adică naționalitatea acestora este eliminată și înlocuită de confesiunea lor. Termenul și locul unde se vor ține adunările generale urmau să fie anunțate din timp inspectorului regesc al comitatului Bihor, inspectorului școlar confesional și Consistoriului ortodox din Oradea și trebuiau să fie invitați a participa la acestea. Mai mult, inspectorului regesc comitatens urma să-i fie înmănat un exemplar din procesele verbale ale acestor adunări²³.

Ca un corolar al celor de mai sus, într-un ultim paragraf al statutelor se specifica că „în cazul în care reuniunea s-ar abate de la dispozițiunile statutelor ori prin procedura ei s-ar periclita siguranța statului ..., ministrul ung[ar] reg[esc] de cult[e] și instrucțiune publică e îndreptățit a suspenda activitatea reuniunii, a ordona investigare și conform rezultatului investigării a o îndruma la observarea strictă a dispozițiunilor statutelor, ori a o disolva”²⁴. Această prevedere permitea intervenția arbitrară a administrației statului în treburile interne ale societății, rămânând la aprecierea acesteia care acțiuni ale reuniunii puteau sau nu „periclita” siguranța statului.

Cu privire la scop, paragraful doi al statutelor menționa că acesta ar fi: a) „promovarea educațiunii și instrucțiunii populare și cultivarea științelor referitoare la educațiunea și instrucțiunea poporală; dezvoltarea metodice și cultivarea cunoștințelor necesare pentru ridicarea nivelului cultural al membrilor reuniunii; b) dezvoltarea spiritului de colegialitate, și c) înființarea unui fond propriu de ajutorare pentru membrii săi scăpătați precum și pentru văduvele și orfanii aceloră”²⁵ (subl. ns. - F. A.). Printre mijloacele preconizate a fi folosite la atingerea scopului reuniunii se află: adunările generale, ținerea de dizertații, prelegeri, consultări între membrii cu ocazia adunărilor generale, înființarea unei biblioteci centrale a reuniunii și a unor biblioteci pentru fiecare despărțământ în parte, editarea unor lucrări științifice-literare și nu în ultimul rând crearea unui fond al reuniunii din taxele de membri, precum și din donații.

Din cele de mai sus se constată din partea reuniunii învățătorilor o reală înțelegere a problemelor cu care se confrunta învățământul românesc confesional din Bihor cât și a pericolului reprezentat de măsurile cu intenție deznaționalizatoare a guvernanților de la Budapesta.

În cel de-al doilea capitol al statutelor se prezintă categoria membrilor reuniunii, drepturile cât și obligațiile pe care aceștia le aveau în cadrul acesteia.

²³ Idem, *fond Episcopia ortodoxă română Oradea*, dos. 162 a/1883-1922, f. 32

²⁴ *Ibidem*, f. 35-35 v.

²⁵ *Ibidem*, f. 31

Reuniunea avea 4 categorii de membrii: *ordinari* (care nu puteau fi decât învățători), *fondatori*, *onorari* și *ajutători*. În luarea deciziilor și hotărârilor doar primele trei categorii aveau drept de vot.

Conducerea societății era asigurată de adunarea generală, de un comitet central și de funcționari. Adunările generale erau principalul for de conducere al societății și, în același timp, principala sa formă de manifestare publică, cu impact major asupra locuitorilor din zonele în care acestea erau organizate. Conform statutelor, aceasta urma să țină anual o adunare generală ordinară, la nevoie putând fi convocate adunări generale „extraordinare”. Adunarea avea câteva principale atribuții: examinarea rapoartelor prezentate cu ocazia adunării (raportul general al comitetului, casierului, controlorului și bibliotecarului), alegerea comitetului, funcționarilor, a membrilor fondatori și onorari, modificarea statutelor, aprobarea și votarea bilanțului gestiunii și a proiectului de buget etc. În cadrul ei, hotărârile se luau cu majoritate de voturi. Comitetul reuniunii se compunea din șapte funcționari (un președinte, un vicepreședinte, doi notari, un casier, un bibliotecar și un controlor) și 6 membri, aleși de adunarea generală prin vot secret pentru o perioadă de trei ani, la care se adăugau președinții celor 6 despărțăminte, care erau membrii de drept ai comitetului central. Comitetul conducea reuniunea în intervalul dintre două adunări generale și ținea cel puțin două ședințe ordinare pe an.

Din punct de vedere organizatoric, reuniunea dispunea de 6 filiale și anume: despărțământul Oradea-mare, Peșteș, Tinca, Beliu, Beiuș și Vașcău, circumscrise fiecare protopopiatelor cu același nume. La rândul lor, despărțământele urmau să țină anual cel puțin două adunări generale în comunele de pe teritoriul lor.

Veniturile de care dispunea reuniunea proveneau din cotizațiile anuale ale membrilor și eventualele donații, a căror întrebuințare este cuprinsă în capitolul al V-lea al statutelor.

În cazul desființării, averea sa urma să fie preluată, ca un fond separat, în administrarea Consistoriului ortodox din Oradea-mare, urmând a se întrebuința numai în scopuri școlare confesionale și culturale.

Se încheiau astfel, după mai bine de un deceniu (1896-1906), disputele pe marginea modificării statutelor reuniunii învățătorilor, ajungându-se la intrarea ei în legalitate. Trecută această etapă a luptei de rezistență împotriva modificării statutelor conform intereselor guvernanților unguri, luptă care s-a încheiat totuși cu anumite concesii, se putea trece mai departe cu hotărâre și eficacitate la reactivarea reuniunii atât la nivel central cât și în cadrul despărțământelor. Între anii 1907-1914, cu toate restricțiile impuse de autorități, reuniunea va reuși să desfășoare o susținută activitate culturală în interesul învățământului confesional românesc și a poporului român, asociindu-se efortului general al societăților culturale din această perioadă în direcția întăririi conștiinței naționale a românilor din monarhia austro-ungară.

Anexe documentare

I

Statutele Reuniunii învățătorilor de la școalele populare gr.-or. române confesionale de sub jurisdicțiunea Conzistorului gr.-or. român din Oradea-MareI. *Titlul*

§. 1 Reunirea învățătorilor de la școalele populare gr[eco]-or[todoxe] române confesionale de sub jurisdicțiunea Conzistoriului din Oradea - mare.

Scopul reuniunii

§. 2 a) Promovarea educațiunii și instrucțiunii populare și cultivarea științelor referitoare la educațiunea și instrucțiunea poporală; dezvoltarea metodice și cultivarea cunoștințelor necesare pentru ridicarea nivelului (nivelului - n. n.) cultural al membrilor reuniunii;

b) Dezvoltarea spiritului de colegialitate, și

c) Înființarea unui fond propriu de ajutorare pentru membrii săi scăpătați precum și pentru văduvele și orfanii acelora.

§. 3 Spre atingerea acestui scop servesc:

a) adunările generale;

b) dizertațiunile, prelegerile și consultările ce se vor ține în adunările generale despre materialul cuprins în §-ul 2;

c) biblioteca centrală, precum și bibliotecile din despărțămintele sale protopopești;

d) edarea de produse științifice-literare;

e) taxele incurse de la membrii, precum și donațiunile și legatele făcute reuniunii.

II.

Membrii reuniunii, drepturile și datorințele lor

§. 4. Membrii reuniunii sunt: a) ordinari, b) fondatori, c) onorari și d) ajutători.

§. 5. Membrii ordinari sunt: învățătorii și învățătoarele de la școalele populare confesionale de sub iurisdicțiunea Conzistoriului gr[eco]-or[todox] român din Oradea-mare, însă pot fi membrii ordinari și profesorii de la institutul pedagogic al diecezei gr[eco]-or[todoxe] române a Aradului, precum și învățătorii și învățătoarele trecuți în penziune de la sus amintitele școale, cari au locuința stabilă pe teritoriul reuniunii.

Fiecare membru plătește la cassa centrală a reuniunii în Oradea-mare anualminte o taxă de 2 (doauă) coroane.

§. 6. Membrii fondatori pot fi, fără diferență de secs, acei cetățeni ai Ungariei cu caracter nepătat, cari aparțin bisericei gr[eco]-or[todoxe] române și plătesc la cassa reuniunii, odată pentru totdeauna, cel puțin 40 (patruzeci) coroane.

§. 7. Membrii onorari pot fi, fără diferență de secs, acei cetățeni ai Ungariei cari aparțin bisericei gr[eco]-or[todoxe] române și ș-au câștigat merite pe terenul

educațiunii și instrucțiunii populare; aceștia se aleg de adunarea generală la propunerea comitetului.

§. 8. Membrii ajutători sunt acei cetățeni ai Ungariei cari în tot anul contribuiesc ori-ce sumă spre scopul reuniunii.

§. 9. Membrii ordinari, fondatori și onorari au vot decisiv și drepturi egale; membrii ajutători n-au drept de vot.

§. 10. Dreptul de membru înceată:

- a) prin moarte;
- b) prin repășire din statul învățătoresc confesional gr[eco]-or[todox] rom[ân], ori prin mutare de pe teritoriul reuniunii;
- c) prin destituire din statul învățătoresc.
- d) la învățătorii și învățătoarele trecuți în penziune, precum și la profesorii preparandiali prin repășire liberă din reuniune.

Libera repășire trebu[i]e cu trei luni [i]nainte de finea anului insinuată în scris la președintele reuniunii.

III.

Organizarea reuniunii

§. 11. Afacerile reuniunii le conduce:

- a) adunarea generală;
- b) comitetul;
- c) funcționarii.

Adunarea generală

§. 12. Reuniunea ține în tot anul o adunare generală ordinară pe teritoriul reuniunii, la timpul și locul care-l va designa ultima adunare generală ori comitetul.

În caz de lipsă și la cererea în scris a 20 membri de la președinte - să pot ținea și adunări generale extraordinare.

Adunarea generală să convoacă și convocarea se publică cel puțin cu 14 zile înainte în foaia oficioasă a diecesei, iar membrii aplicați în funcțiune să invite și pe calea inspectorilor școlari confesionali.

Terminul și locul adunării să notifice inspectorului reg. de școale, căruia să comunice și un exemplar autentic din protocolul adunării.

§. 13. Terminul și locul ținerii adunării generale trebuie înștiințat la Conzistoriu și acesta invitat a să reprezenta prin comisar la adunare; la adunare sunt a se invita și inspectorul școlar conf[esional] și cel regesc al comitatului.

§. 14. Conclusele adunării generale să aduc cu majoritate de voturi; în caz de voturi egale decide președintele; pentru aducerea unui conclus valid, să recere prezența $\frac{1}{4}$ parte din numărul total al membrilor reuniunii; votarea se face public, însă la cererea în scris a 10 membri se face secret prin ședule; alegerea funcționarilor, comitetului și a membrilor onorari precum și decernarea premiilor se face totdeauna prin votare secretă.

Dacă la prima adunare generală nu se prezintă numărul membrilor sus amintit, se convoacă altă adunare generală (conform §.§.-ilor 12 și 13) la terminul ce-l va defige comitetul, și în aceasta se aduc concluse valide fără privire la numărul membrilor prezenți.

§. 15. Agendele adunării generale sunt:

- a) Examinarea raportului general al comitetului, cassariului, controlorului și bibliotecarului;
- b) deciderea asupra propunerilor comitetului;
- c) discutarea și deciderea asupra propunerilor membrilor parțiali;
- d) ascultarea operatelor incurse și admise la cetit, aceste lucrări însă trebu[i]esc cel puțin cu 3 zile înainte insinuate la președinte.
- e) consultări asupra reformelor de învățământ necesare și asupra altor c[h]estiuni pedagogice și didactice;
- f) fixează maximul ajutoarelor singuraticice din fondul reuniunii și le încuvi[i]țează;
- g) alegerea comitetului, funcționarilor, a membrilor fondatori și onorari;
- h) votarea budgetului;
- i) acordarea ori denegarea absolutorului;
- j) decernarea premiilor;
- l) modificarea statutelor;
- m) eventuale propuneri;
- n) disolvarea reuniunii.

§. 16. Despre decurgerea adunării generale se ia protocol, care se verifică prin președinte, notar și doi bărbați de încredere aleși de adunarea generală; un exemplar autentic din acest protocol se transpune spre luare la cunoștință Conzistoriului, iar altul inspectorului regesc comitatens.

Comitetul reuniunii

§. 17. Comitetul reuniunii se compune:

- a) din funcționari, cari sunt: un președinte, un vicepreședinte, doi notari, un casar, un bibliotecar și un controlor, carii să aleg prin adunarea generală câte pe trei ani și pot fi și realeși;
- b) din șase membrii, aleși toți în adunarea generală pe câte trei ani, între cari pot fi aleși și notarii.
- c) din cei șase președinți ai despărțămintelor cercuale.

§. 18. Comitetul ține în tot anul cel puțin două ședințe ordinare iar extraordinare câte va fi de lipsă. Terminul îl defige președintele.

§. 19. Agendele comitetului sunt:

- a) executarea concluzelor adunării generale;
- b) compunerea programei adunării generale;
- c) ținerea în evidență a listei membrilor ordinari, fondatori, onorari și ajutători;
- d) scontrarea cassei și examinarea rațiociniului anual al cassariului;
- e) facerea și prezentarea raportului anual către adunarea generală despre activitatea despărțămintelor și despre starea bibliotecelor;
- f) în cadrul budgetului, procurarea de cărți științifice, pedagogice și revistele necesare;
- g) compunerea și prezentarea proiectului de budget la adunarea generală și propuneri referitoare la alegerea membrilor onorari;
- h) designarea obiectelor din materialul cuprins în §. 2 pentru lucrări și disertajiuni cari au să fie cetite în adunarea generală și carii vor putea fi și premiate (§. 15. lit.);

- i) stabilirea premiilor și publicarea concursului pentru prezentarea lucrărilor;
 k) în cazuri extraordinare, încuviințarea de ajutoare mai mici din fondul reuniunii.

În general, comitetul are datorință a lua toate dispozițiunile pentru corecta conducere a afacerilor și pentru sporirea și asigurarea averii reuniunii; pentru corecta administrare a averii reuniunii membrii comitetului sunt solidar responsabili.

§. 20. Despre ședințele comitetului se ia protocol, care se verifică prin președinte, notar și doi membrii prezenți din comitet; pentru aducerea de concluze valide să recere prezența cel puțin a $\frac{1}{4}$ parte din totalitatea membrilor prezenți; deciziunile se aduc cu majoritate de voturi și, când voturile sunt egale, decide președintele.

Din protocoalele acelor ședințe în care se vor lua hotărâri pentru procurarea de cărți și foi sau reviste periodice provăzute în §. 17 lit f.), este a se face un extras autentic, cu expunerea detaliată a cărților și foilor, și a se comunica inspectorului regesc de școale.

Funcționarii reuniunii

§. 21. Funcționarii reuniunii sunt cei amintiți în §.-ul 17 lit a și se aleg prin adunarea generală dintre membrii ordinari, fondatori sau onorari.

Președintele prezidează în adunările generale și în ședințele comitetului; reprezintă reuniunea în toate afacerile ei; subsemnează, cu unul dintre notari, toate actele reuniunii; asignează la cassă toate speșele și ajutoarele votate de adunarea generală și respective de comitetul central; convoacă adunările generale și ședințele comitetului; supraveghează manipularea cassei și încassarea taxelor; în caz de neglijență ori necorectitate, e îndatorat a suspenda pe cassar din funcțiunea sa și a concrede manipularea cassei și administrarea averii altui membru din comitet și a face despre această împrejurare raport comitetului în proxima adunare generală.

În absența președintelui, agendele lui le prevede vicepreședintele.

Notarii poartă protocol despre adunările generale și despre ședințele comitetului precum și întreaga scripturistică aparținătoare reuniunii.

Cassariul grijește de încassarea taxelor de la membrii și manipulează averea conform decisiunilor comitetului, respective ale adunării generale.

Bibliotecarul îngrijește biblioteca, înregistrează opurile și face posibilă împrumutarea acelor.

Controlorul controlează cassa și biblioteca, contrasemnează toate actele cassariului și ale bibliotecariului și, împreună cu aceștia, este material responsabil despre averea reuniunii.

IV.

Despărțămintele protopopești

§. 22 Despărțămintele protopopești ale reuniunii sunt:

- a) protopopiatul Oradea-mare;
- b) protopopiatul Peșteș;
- c) protopopiatul Tinca;
- d) protopopiatul Beliu;

- e) protopopiatul Beiuș;
- f) protopopiatul Vașcău,

iar membrii acestora sunt toți membrii reuinei cari locuiesc pe teritoriul respectivelor protopopiate.

§. 23. Fiecare despărțământ protopopesc are un notariu, un cassariu, un bibliotecariu și un controlor, cari au să fie aleși dintre membrii ordinari ai despărțământelor pe câte trei ani și poartă oficiul gratuit.

Despărțământele protopopești țin în tot anul cel puțin două adunări generale, în comuna care va designa-o ultima adunare generală și, în cas de lipsă, președintele.

Aici se iau dispozițiuni pentru realizarea decisiunilor împărțășite de la comitetul reuniunii; se pertratează și decide asupra disertațiunilor științifice, pedagogice și didactice de model, ce au fost mai înainte insinuate la presidiul despărțământului; nu altcum, se discută și c[h]estiuni momentuoase ce ar putea promova scopul reuniunii. Despre decursul adunării se ia protocol în două exemplare, cari se verifică prin președinte, notari și doi bărbați de încredere aleși de adunarea generală. Un protocol original, împreună cu un exemplar a raportului președintelui, casariului și a bibliotecarului se transpune comitetului central. La adunare se invită și inspectorul de școale confesional.

Cassarii singuraticelor despărțământele protopopești încassează de la membrii taxele și le administrează la cassariul reuniunii, iar despre activitate raportează la președintele despărțământului.

Bibliotecarii și controlorii singuraticelor despărțământele protopopești se acomodează aliniei respective din §. 21.

§. 24. Membrii despărțământelor protopopești n-au să contribu[i]e aici nici o taxă specială. Spesele eventuale le supoartă cassa reuniunii.

V.

Întrebuințarea venitelor și fondul reuniunii

§. 25. Din taxele membrilor ordinari și din venitele de la membrii ajutători, 4/5 să pot folosi pentru acoperirea trebuințelor curente, pentru ajutorarea membrilor scăpătați, pentru ajutorarea orfanilor; iară 1/5 a acestor venite precum și taxele de la membrii fondatori, legatele și donațiunile se adaug la fondul neatacabil al reuniunii, a cărui venite sunt a se întrebuința numai pentru remunerarea muncii spirituale și a activității științifice, și adevă:

a) pentru premiile provăzute în §.-ul 15 lit j.

b) pentru acoperirea speselor când reuniunea ar eda lucrări științifice sau ori ce produse literare.

Donațiuni, fundațiuni și legate făcute reuniunii cu destinațiuni speciale sunt a se administra conform dispozițiunilor donatoriului, respective lăsătoriului.

VI.

Dispozițiuni generale

§. 26. Limba de pertractare și protocolară a reuniunii este limba română.

§. 27. Reuniunea are un sigil cu inscripțiunea „*Reuniunea învățătorilor de la școalele de sub iurisdicțiunea Conzistoriului gr[eco]-or[todox] român din Oradea-mare*“.

§. 28. Reuniunea stă sub inspecțiunea Conzistoriului gr[eco]-or[todox] român din Oradea-mare, care oricând dacă funcționarea regulată a reuniunii din ori-ce motive ar înceta, esmite un comisar conzistorial spre a convoca adunare generală extraordinară și a lua toate dispozițiunile necesare pentru ca reuniunea să-și continu[i]e funcționarea regulată.

Pentru exercitarea supravegherii, conzistoriul are drept a trimite la fiecare adunare generală un comisar, iar comitetul reuniunii este obligat a transpune conzistoriului o copie a raportului anual și a protocolului adunării generale.

§. 29. Modificări în statute se pot face numai cu majoritate de 2/3 a membrilor prezenți și intră în vigoare numai după aprobarea înaltului guvern.

§. 30. Reuniunea se poate desființa numai prin o adunare generală convocată anume spre acest scop, dacă în adunare sunt prezenți 2/3 a membrilor și dacă 2/3 din acei prezenți votează pentru desființare; acest conclus, înainte de executare trebuie subșternut Conzistorului și numai dacă consimte și Conzistoriul la desființare, atunci se subșterne ministrului reg[al] ung[ar] de culte și instrucțiune publică.

§. 31. În caz de desființare, toată averea reuniunii trece ca un fond separat în administrarea Conzistorului gr[eco]-or[todox] din Oradea-mare și se va folosi numai spre scopuri școlare confesionale și culturale.

§. 32. În cazul când reuniunea s-ar abate de la dispozițiunile statutelor ori prin procedura ei s-ar periclita siguranța statului, a bisericeii ori interesele membrilor săi, ministrul ung[ar] de cult[e] și instrucțiune publică e îndreptățit a suspenda activitatea reuniunii, a ordina investigare și, conform rezultatului investigării, a o îndruma la observarea strictă a dispozițiunilor statutelor ori a o disolva.

Aceste statute s-au votat în adunarea generală a reuniunii ținută la 24 Septemvrie (7 Octomvre) 1902 și s-au rectificat, respective întregit, conform rezoluțiunei ministeriale de d[a]tul 6 Decemvre 1903, nr. 53788, în ședința comitetului ținută la 28 Martie (10 Aprilie) 1906.

Nicolau Zigre,
președinte

Nicolau Firu,
notariul

reuniunei

55561 szám.

Jóvánhagyom

Budapest, 1906, július hó 31-én.

A miniszter helyett:

Molnár,
államtitkar

(L. S.)

(AN-DJBh., *fond Episcopia ortodoxă română Oradea*, dos. 162 a/ 1883-1922, f. 30-35 v.)

II

Convocare

Adunarea generală ordinară a reuniunii învățătorilor de la școalele populare gr. or. române confesionale de sub jurisdicțiunea Consistorului Orădan, se convoacă pe Joi, în 21 Septemvre v. (4 Oct. n.), la 9 oare înainte de ameză, în școala română gr. or. din Oradea-mare, pe lângă următoarea

Programă:

1. Chemarea duhului sfânt.
2. Deschiderea adunării.
3. Constatarea prezenței membrilor.
4. Alegerea a doi notari și a comisiunilor pentru cenzurarea rapoartelor.
5. Încasarea tacselor și înscrierea de membri noi.
6. Raportul comitetului central.
7. Raportul cassariului.
8. Raportul bibliotecarului.
9. Disertațiuni și eventuale propuneri. Numai acele dizertațiuni și propuneri vor fi cetite și pertractate în adunarea generală cari vor fi înaintate prezidiului în scris până la 18 sept[embrie] (4 oct[ombrie] n.) a. c.
10. Alegerea comitetului central și constituirea reuniunii pe baza statutelor aprobate.
11. Închiderea adunării.

Oradea-mare, 5/18 septemvre 1906.

Nicolau Zigre,
președinte

Nicolau Firu,
notar ad

hoc
(Idem, *fond Protopopiatul ortodox Beiuș*, dos. 91/1906-1907, f. 2)

III

Protocol

**luat în adunarea generală a reuniunii învățătorilor de sub jurisdicțiunea
Conzistoriului gr[eco]-or[todox] român din Oradea-Mare, ținută la 21
sept[embrie] (4 oct[ombrie]) [1906], în școala gr[eco]-or[todoxă] română din
Orade[a]**

Nr. 1. După ce membrii prezenți și oaspeții veniți la adunare participă la serviciul divin împreună cu chemarea Duhului sfânt, la oarele 9 și ½, conform programei, se întrunesc în sala școlii gr.-or. rom. din loc, unde Spt. D. Nicolau Zigre, președintele reuniunii, în cuvântul de deschidere arată însemnătatea școlii confesionale și misiunea învățătorilor aceleia; face cunoscut că statutele reuniunii,

cu neînsemnate modificări, s-au aprobat din partea Înaltului ministru de culte și instrucțiune publică la 31 Iulie st. n., nr. 55561/ 906, și, în fine, după ce dorește adunării succes la esaurierea agendelor - dechiară adunarea de deschisă.

Cuvântul de deschidere se ia cu plăcere la cunoștință între urări de „să trăiască”.

Nr. 2. Conmembrul Petru Cipou propune invitarea Prea Cuvioșiei sale Dlui vicar Vasilie Mangra la ședința adunării printr-o deputațiune.

Adunarea primește propunerea comembrului Petru Cipou și [î]n deputațiunea de invitare se aleg: Ioan Pinter, Vasiliu Sala, Mihai Ciura și Petru Cipou.

Nr. 3. Dl președinte propune alegerea a doi notari ad hoc pentru conducerea procesului verbal.

Adunarea alege de notari ad hoc pe Ștefan Tulvan și Ambrosie Catone, învăț[ători].

Nr. 4. Pe baza listei membrilor prezenți făcută în ședință, se constată că protopopiatul Beliu este foarte rău reprezentat, iar celealalte protop[opiate] destul de bine, îndeosebi prot[o]p[opiatele]: Peșteș, Oradea-mare și Tinca.

Adunarea ia cu regret la cunoștință absența atâtor membri, îndeosebi regretă nejustificarea absenței, ceea ce îns[e]amnă nepăsare față de reuniune. Drept aceea, adunarea decide că-n viitor comitetul să se îngrijiască a avea de timpuriu lista membrilor, pe baza căreia să se poată ținea în evidență absența membrilor și, la caz necesar, ai constrânge la cercetarea regulată a adunărilor chiar și prin mulțe banali.

Nr. 5. Prezentându-se deputațiunea de sub p. 2, prin referentul Vasiliu Sala aduce adunării la cunoștință că Prea C. Sa Dl vicariu Vasilie Mangra a primit cu plăcere invitarea adunării, declarând că peste câteva minute se va prezenta la ședința adunării.

Chiar când primi adunarea plăcuta știre a deputațiunii între urări de „să trăiască” - se și prezintă Prea C. Sa, deci de nou vii aclamări la adresa Prea C. Sale.

Cu plăcere ia adunarea la cunoștință și prezența Preaonoraților Domni: Bárány Árpád, reprezentantul inspectorului reg. comitatenz, Nicolau Rocsin, prot[opop], Georgiu Papp, archivar konzistorial, Iosif Țărău, cancelist konzistorial și Mihaiu Popa, jurist.

Nr. 6. După ce Dl președinte din statutele aprobate dă spre cetire atât §§ ce să referesc la drepturile și datorințele membrilor cât și §§ în cari s-au făcut modificările pretinse de Înaltul ministru, propune ca statutele să se ia la cunoștință și să se tipărească într-o mie (1.000) de exemplare, și-apoi să se împărțiască între membrii reuniunii.

Adunarea ia cu plăcere și mulțămită la cunoștință aprobarea statutelor din partea Înaltului ministru, iar tipărirea și împărțirea statutelor între membrii reuniunii să concrede comitetului.

Nr. 7. Prezidiul, prezentând raportul comitetului, raportul casariului și raportul bibliotecariului - provoacă adunarea a-și alege patru comisiuni pentru cenzurarea aceloră, încasarea tacselor și înscrierea de membri noi.

Adunarea alege:

a) în comisiunea primă, pentru cenzurarea raportului comitetului pe Vasiliu Sala, Vasiliu Străuș și Pantelie Bugariu. Raportul la Vasiliu Sala.

b) în comisiunea a doua, pentru cenzurarea raportului casariului pe Ioan Pinter, Avram Igna și Andrei Bulzan. Raportul la Avram Igna.

c) în comisiunea a treia, pentru cenzurarea raportului bibliotecariului pe Petru Cipou și Ioan Boțoc. Raportul la Petru Cipou, și

d) în comisiunea a patra, pentru încasarea tacselor și înscrierea de membri noi pe Iosif Crainic și Melețiu Suci.

Nr. 8. Dl președinte, punând la ordine cetirea disertațiilor intrate:

a) Preaonoratul D. Alesandru Muntean, prot[o]p[opol] Peșteșului, citește disertațiunea intitulată „*Aplanarea diferendului dintre preoți și învățători*”.

b) Conmembrul Ioan Abrudan, învăț[ător], citește disertațiunea intitulată „*Cum să ne creștem copiii*”, și

c) Conmembrul Iulian Pagubă, învăț[ător], citește disertațiunea despre „*Aplicarea învățământului intuitiv*”.

ad a) Fiind lucrată această disertațiune cu multă cunoștință de cauză, arătând toate scăderile din care provine diferendul, precum și mijloacele cari pot delătura acest diferend, - se ia la cunoștință între vii aclamări și, la propunerea Dlui președinte ș[i]-a Prea C. Sale Dlui vicar, se decide ca întreg procesul verbal să se tipărească sub numirea de „*Analele reuniunii*”, în așa chip - ca să conțină și disertațiunile admise, cu atât mai vârtos că această adunare, fiind prima adunare de constituire după statute - procesul reuniunii va cuprinde în sine urme prețioase pentru posteritate. Disertantului i se exprimă mulțămîntă protocolară.

ad b) Se ia la cunoștință și se dă unei comisiuni spre cenzurare, iar disertantului pentru zel i se exprimă recunoștință, și

ad c) Fiind această disertațiune de conținut metodic, ce aparține mai mult sferei de activitate a despărțămîntelor - la propunerea dlui președinte și Prea C. Sale nu se decide pentru inducerea în procesul verbal al adunării, ci se ia numai simplu la plăcută cunoștință.

Nr. 9. Din partea Dlui președinte se face cunoscut adunării că și conmembrul Ioan Cigariga ș-a insinuat disertațiunea intitulată „*Rolul învățătorului în - și afară de școală*”, dar, din motive necunoscute, n-au prezentat-o președintelui conform statutelor și programei.

Această știre se ia cu regret la cunoștință.

Nr. 10. Dl președinte pune la ordine referada comisiunilor alese în p. 7.

ad a) Vasiliu Sala, în numele comisiunei esmise pentru cenzurarea raportului comitetului, raportează că acela este ezact, deci propune ca adunarea să-l ia la cunoștință iar comitetului să i se voteze mulțămîntă protocolară.

Adunarea ia spre știre raportul comitetului și votează comitetului mulțămăita propusă de comisiune.

ad b) Avram Igna, referentul comisiunii pentru cenzurarea raportului casariului - raportează că cassa este în ordine deplină, prin urmare propune ca raportul să se iee spre știre și casariului să i se dee absolutoriu.

Adunarea ia spre știre raportul cassariului și casariului îi votează absolutoriu.

ad c) Petru Cipou, referentul comisiunii pentru cenzurarea raportului bibliotecariului - raportează că biblioteca se află într-o stare foarte mizeră, de aceea propune să se întreprindă toți pașii pentru îmbogățirea ei cu opuri de specialitate, iar bibliotecarului să i se voteze absolutoriu.

Adunarea ia spre știre raportul bibliotecarului și votează bibliotecarului absolutoriul îndătinat, iar pentru augmentarea mai cu succes a bibliotecii, concrede comitetul a face tot posibilul, și

ad d) Iosif Crainic, referentul comisiunii pentru încassarea tacselor și înscrierea de membri noi - raportează că din tace se au încurs 96 cor. și că de membru fundator s-a înscris solvind taca prescrisă Prea C. Sa Dl vicar Vasilie Mangra.

Adunarea ia la cunoștință succesul încasării tacselor, avizându-se comitetul a urgia încassarea tacselor, iar înscrierea Prea C. Sale de membru fundator să ia la cunoștință cu plăcere între urări de „să trăiască”.

Nr. 11. Conform programei, se pune la ordine alegerea funcționarilor și membrilor comitetului pe un period de trei ani: 1906-1909.

Spre acest scop adunarea alege o comisiune de candidare în persoanele: Pantelie Bugariu, Vasiliu Sala, Ioan Pinter, Ambrosie Catone, Dimitrie Matei și Ștefan Tulvan, iar ședința se suspinde pe 15 minute.

Nr. 12. După redeschiderea ședinței, comisiunea candidătoare prin raportorul Pantelie Bugariu prezintă lista candidaților, propunând de președinte pe Spt. D. Nicolau Zigre, care pe motivul bătrânețelor și prea multor ocupațiuni - categorice declară că nu poate primi și mai pe departe postul de președinte. La inzistița adunării însă, primește a fi președinte de onoare.

Conmembrul Avram Igna propune de președinte pe distinsul pedagog Dr. Petru Pipoș, prof[esor] preparandial în Arad, - adunarea însă, deși cu tot dragul dorea al avea pe susnumitul de președinte - din teama că nu va primi această sarcină - să concentrează și alege cu aclamațiune pe distinsul literat și prietenul școalei Alesandru Muntean, protop[opol] Peșteșului; care convingându-se personal despre încrederea și nădejile ce are adunarea în persoana P. Tit. D. Sale, primește a fi președintele reuniunii cu cuvintele: „*Dacă a căzut soartea pe Mateia - n-are ce face - trebuie să primească*”.

Noul prezident ține un discurs în care scoate în relief scopul reuniunii și promite că alătura cu membrii va lucra în cât îi va ajuta bunul Dzeu pentru înflorirea și prosperarea intereselor reuniunii, ridicând-o la nivoul ce ș-a pus de țintă.

Cia-lalți funcționari și membri în comitet s-au ales parte cu aclamațiune, parte cu majoritate de voturi.

Deci Dl președinte, pe baza alegerii, declară de funcționari: Nicolau Zigre, preș. de onoare, Alesandru Muntean, preș., Nicolau Firu, vpreș., Ștefan Tulvan, not. prim, Ambrosie Catone, not. al doilea, Petru Cipou, casariu, Melețiu Suciu, bibliotecar și Mihai Ciura, controlor; iar membri în comitet: Ioan Papp, Paul Papp, Gavril Dudulescu, Vasiliu Sala, Ioan Cigariga și Ioan Costa.

Nr. 13. Dl președinte propune alegerea unei comisii pentru cenzurarea disertațiilor, redactarea și autentici[fi]carea procesului verbal designat spre tipărire conform decisului din p. 8 ad a).

Adunarea alege în comisiune pe Alesandru Muntean, Toma Păcală, Pantelie Bugariu, Avram Igna și Nicolau Firu.

Nr. 14. Dl președinte propune ca convocarea adunării generale procsime să se concreadă comitetului.

Se primește.

Nr. 15. După vorbirea de închiere a prezidiului, în care se constată că s-au esauriat toate agendele avizate competenței acestei adunări în deplină conțălegere, și după însuflețitoriul de înalte simțiri cuprinsul discursual al Prea C. Sale Dlui vicariu Vasilie Mangra - vorbește scurt și cald reprezentantul inspectorelui reg. comitatenz Bárány Árpád, în urma cărora ședința, lăsând vii impresii în inimile celor prezenți - se ridică.

Adunarea toate trei discursurile le ia la cunoștință între urări de „să trăiască”.

D. c. m. s.

N. Zigre,
președinte

Ștefan Tulvan,
not[ar] I

Alesandru Muntean,
ppresb, prez. reun.

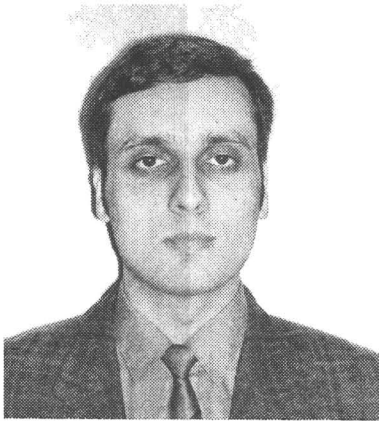
S-a cetit și autentici[fi]cat:

Toma Păcală

Nicolau Firu

(Idem, *fond Episcopia ortodoxă română Oradea* dos. 292/1901-1913, f. 15-18)

ACTIVITATEA ÎNȚIATĂ DE REUNIUNEA CULTURALĂ “CELE TREI CRIȘURI” DIN ORADEA PENTRU SUSȚINEREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI BIHOREAN INTERBELIC

Evenimentul istoric al unirii Transilvaniei cu România a deschis o perspectivă liberă faptelor și inițiativelor concrete menite să contribuie la combaterea analfabetismului, ignoranței și concepțiilor eronate care mențineau societatea românească într-o situație incompatibilă cu noile realități socio-politice concretizate după momentul 1918. Astfel, s-a impus organizarea unitară a învățământului în întreaga țară, iar dezvoltarea economică și culturală a avut rolul de a orienta instituțiile de învățământ în sensul necesităților reclamate de societatea interbelică. Din această perspectivă, s-a mizat pe înfăptuirea unei restructurări majore a învățământului, care să conducă la o modernizare a procesului educativ, în consens cu necesitățile timpului.

În Crișana, ca și în alte provincii istorice transilvănene, urmările aplicării legilor de deznaționalizare emise de monarhia bicefală, au fost sesizabile și în cadrele României Mari, concretizând o realitate școlară îngrijorătoare¹.

Radu ROMÎNAȘU,

asistent la Facultatea de Istorie-Geografie a Universității din Oradea, cu preocupări de istorie culturală

¹ Ion Bradu, *Reuniunea culturală “Cele Trei Crișuri” din Oradea*, în *Contribuții culturale bihorene*, Comitetul de cultură și educație al Județului Bihor, Oradea, 1974, p. 169; I. Baba, *Școala și învățământul în paginile revistei “Cele Trei Crișuri”*, în *Crisia*, 1987, p. 361

Alexandru Pteancu, director regional al învățământului secundar, a prezentat, în paginile revistei *Cele Trei Crișuri*, situația învățământului din circumscripția Oradea, de după Marea Unire. În primul rând, s-a constatat faptul că procesul educațional se confrunta cu mari greutăți generate de numărul redus de școli, internate, profesori și material didactic corespunzător. Într-o statistică întocmită pe anul 1924, se preciza faptul că la școlile primare sătești, aproape 20% din posturile de învățători nu puteau fi ocupate datorită lipsei de personal didactic calificat.

Începând din vara anului 1919, statul a inițiat cursuri de limba română pentru elevii din învățământul secundar. Din întreaga circumscripție a Oradiei (care cuprindea județele Bihor, Sălaj, Sătmar și Maramureș) s-au prezentat doar 166 de elevi români “care în urma vitregiei împrejurărilor, nu știau deloc, sau abia știau românește”. În urma unor inspecții efectuate în județul Maramureș (la Școala civilă din Baia Mare și la Liceul de fete din Sighet), s-a constatat că și în această parte de țară, doar câțiva elevi puteau să se exprime corect în limba română, o situație similară fiind înregistrată și la Oradea. Relatarea lui Alexandru Pteancu este edificatoare în acest sens: “...la Școala civilă de băieți și fete am găsit 50 iar, la Școala de meserii 150 de elevi, care aproape nu știau deloc românește”².

Această situație îngrijorătoare își avea cauza în realitățile politico-sociale anterioare anului 1918. Românii, în acea perioadă, deși reprezentau marea majoritate a populației Transilvaniei, au fost privați de multiple drepturi, printre care și acela referitor la organizarea de instituții de învățământ în limba română. Școlile primare din circumscripția Oradiei au fost controlate de revizori școlari maghiari, în această situație limba maghiară fiind impusă drept limbă de predare. În zonă nu exista decât un singur liceu românesc de băieți³ și o singură școală medie pentru fete, ambele la Beiuș.

În schimb, rețeaua de școli maghiare era reprezentată de un număr considerabil de asemenea așezăminte: 11 licee de băieți, 4 licee de fete, 15 școli civile, 4 comerciale, 2 de arte și meserii, 10 școli de ucenici, 4 școli agroeconomice, 2 școli de pomicultură, una minieră, una de pictură și 10 școli normale.

După actul unirii de la 1918, s-a impus, ca o necesitate, dezvoltarea instituțiilor școlare românești, care să modifice situația anterioară. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice a înființat, pentru necesitățile stringente ale populației de la granița de vest a țării, o serie de școli și licee românești: 6 licee românești pentru băieți, 2 pentru fete, 6 școli civile, 5 școli normale românești. A urmat, un amplu proces de preluare a instituțiilor școlare sub coordonarea statului român. “...E de mare importanță acest fapt—sublinia același Alexandru Pteancu,—din cauza că prin aceste institute culturale se va smulge dintr-o dată bietul popor

² *Cele Trei Crișuri*, 1920, nr. 8, p. 28; I. Baba, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p.357-358

³ Este vorba de Liceul românesc din Beiuș, înființat de episcopul greco-catolic Samuil Vulcan în anul 1828

românesc din aceste părți, din mrejele deznaționalizării și sub căldura razelor binefăcătoare ale școlii naționale, sute și mii de suflete întunecate, vor reînvia la o viață nouă, la viața cea adevărată”⁴.

Cu un procentaj ridicat de analfabeți (70-80%) proveniți mai ales din mediul rural, cu extrem de puține școli, biblioteci, ziare, cadre puține și insuficient pregătite, fără mari speranțe de sprijin material din partea statului secătuit de urmările nefaste ale războiului mondial, ce se putea face?⁵. La această întrebare a încercat să răspundă un grup de intelectuali, în frunte cu colonelul George Bacaloglu. Aceștia au pus bazele unei Reuniuni culturale intitulate “Cele Trei Crișuri”, care alături de alte societăți similare a inițiat o acțiune de promovare a culturii și educației românești la granița de vest a țării.

Astfel, secțiunea a II-a a Reuniunii (de propagandă), intitulată “Crișul Negru”, potrivit prevederilor statutare, a fost preocupată în mod special “de crearea de librării și de școli, sprijinirea acestora și a bisericilor, precum și înzestrarea lor...”⁶. Prin această orientare, Reuniunea a dovedit că a înțeles noile coordonate culturale ale timpului, acționând pentru înființarea de noi școli în spațiul Crișanei, care să scoată din întunericul neștiinței marea masă de români din zona graniței de vest.

Cea mai importantă contribuție a Reuniunii orădene în activitatea de înființare și sprijinire a școlilor românești din această zonă a țării, a rămas constituirea Școlii de adulți “Cele Trei Crișuri”, în anul 1920.

În darea de seamă a Reuniunii pe anul 1925, s-a precizat rolul pe care urma să-l joace amintita instituție în peisajul cultural al urbei: “...considerațiunea că răspândirea limbii noastre aci, formează un punct de seamă în activitatea oricărei organizațiuni, reuniunea noastră, încă de acum cinci ani, a cerut și a obținut de la Ministerul de Instrucțiuni aprobarea funcționării unei școli de adulți în special pentru funcționarii minoritari de la instituțiunile noastre publice...”⁷.

Școala de adulți a reprezentat o formă moștenită din vechile tradiții ale culturii transilvănene, Reuniunea promovând-o ca o cerință obiectivă de ordin local, deoarece existau persoane care nu au reușit să-și însușească un bagaj minim de cunoștințe folositoare pentru o integrare eficientă într-o activitate socială, iar alții nu posedau limba română ca mijloc de exprimare.

În scopul lichidării acestor neajunsuri, Reuniunea orădeană a solicitat Ministerului Instrucțiunii aprobarea funcționării acestor școli în mod gratuit.

Fără a ignora multiplele sarcini care s-au ivit pe parcursul epocii interbelice, conducerea “Celor Trei Crișuri” și-a dozat eforturile pentru sprijinirea unui învățământ care să se adreseze direct adulților. Documentele Reuniunii, vorbesc

⁴ *Cele Trei Crișuri*, 1920, nr. 8, p. 28

⁵ Ion Bradu, *op. cit.*, p. 169

⁶ *Marea Reuniune “Cele Trei Crișuri” din Județul Bihor și Oradea Mare. Statute*, Tipografia societății pe acțiuni A. Sommenfeld, Oradea-Mare, 1919, p. 5

⁷ Arhivele Naționale- Direcția Județeană Bihor (în continuare: AN-DJBh, *fond Reuniunea Culturală “Cele Trei Crișuri”*, dos. 7, f. 1

despre o încercare de extindere sistematică a acestor școli care și-au dovedit utilitatea și eficiența⁸. Referindu-ne la aceste instituții, este bine să precizăm căror categorii de populație li se adresa conducerea societății culturale. În primul rând, a fost luată în considerare populația matură din mediul urban și mai puțin cea din mediul rural. S-a făcut această alegere deoarece sătenii au reprezentat o categorie de oameni cuprinși într-o proporție ridicată în mrejele analfabetismului, combaterea acestuia solicitând un număr sporit de cadre care să lucreze constant și continuu, astfel încât “fiecare român să cunoască a citi, scrie și socoti”. Deci pentru culturalizarea sătenilor era nevoie de o acțiune concertată a tuturor asociațiilor culturale, care necesita timp și finanțare, tocmai din această cauză, școlile de adulți constituite de Reuniune s-au adresat în special locuitorilor de la orașe: meșteșugari (ucenici, calfe din ateliere), lucrători industriali, funcționari etc.

Ca deziderat în stabilirea conținutului programei școlare, s-a impus predarea unor noțiuni, care să conducă în final la o alfabetizare completă (pentru cei analfabeți), alături de alte cunoștințe utile (pentru cei care solicitau îmbogățirea și consolidarea cunoștințelor). Deci, trebuia elaborată o programă analitică diferențiată, însoțită de câteva indicații de îndrumare orientativă⁹. Cursurile s-au predat separat pentru începători și avansați, prima categorie fiind organizată în trei clase paralele¹⁰.

Programa analitică a școlii de adulți a cuprins cunoștințe de limba română, pornindu-se de la însușirea scris-cititului, apoi cunoștințe de aritmetică, cu aplicarea practică a celor patru operațiuni, la acestea adăugându-se și câteva cunoștințe din domeniul geometriei. Nu a fost neglijată nici predarea unor cunoștințe generale de istorie și geografie, toate fiind completate de multe lecții de instruire și inițiere civică și morală¹¹.

Până în anul 1921, cursurile au fost audiate de 280 de înscriși atât bărbați, cât și femei, care au provenit din diverse categorii sociale: avocați, magistrați, profesori, funcționari, meseriași etc.¹²

Cei care lucrau ca funcționari de stat sau la diverse societăți, bănci, și în general orice particular, au avut posibilitatea să se înscrie la cursurile inițiate de această școală¹³. De altfel, revista *Cele Trei Crișuri* a remarcat, în special, “viul interes al străinilor maghiari și evrei pentru aceste cursuri”¹⁴.

Pentru luna octombrie a anului 1922, școala de adulți și-a început cursurile cu un efectiv mărit de elevi, în vreme ce corpul profesoral s-a lărgit, prin includerea unor noi intelectuali¹⁵.

⁸ Ion Bradu, *op. cit.*, p. 180

⁹ *Ibidem*, p. 181

¹⁰ *Cele Trei Crișuri*, 1921, nr. 20, p. 638

¹¹ Ion Bradu, *op. cit.*, p. 181

¹² *Cele Trei Crișuri*, 1921, nr. 21, p. 672

¹³ *Ibidem*, 1928, nr. 9-10, p. 160

¹⁴ *Ibidem*, 1922, nr. 13, p. 208

¹⁵ *Ibidem*, nr. 12, p. 192

În anul 1927, a fost evidențiat “un frumos succes” al școlii de adulți, deoarece secția de începători a cuprins peste 60 de cursanți, iar în luna aprilie a aceluiași an urma să se deschidă secția a doua, a “auditorilor avansați”¹⁶.

Datorită fluxului neconținut de cetățeni care solicitau înscrierea la aceste cursuri, Reuniunea culturală “Cele Trei Crișuri” a inaugurat noi sedii ale școlii. Astfel, au fost deschise două noi școli de adulți pentru limba română în localul Liceului de fete.

S-au înscris peste 250 de auditori (la începători), ceea ce i-a determinat pe conducătorii școlii să împartă secția în trei subsecții¹⁷..

În luna ianuarie a anului 1922, s-a deschis o altă școală de adulți pentru învățarea limbii române. Ea a fost găzduită de liceul românesc din Oradea Mare, unde au urmat cursurile în mod regulat “200 ofițeri Wrangeliști din lagărul local...” Revista a evidențiat bunele rezultate ale acestora, pentru că “în decurs de peste o lună au progresat uimitor”¹⁸.

Pentru anul 1930, școala de adulți a acordat certificate de absolvire unui număr de 221 de elevi maghiari, funcționari de stat, comercianți și particulari, împărțiți în 3 secțiuni. Intervalul de timp cuprins între 1920-1930, a înregistrat peste 800 de elevi, care au audiat cursurile școlii de adulți din Oradea¹⁹, pentru ca în anul următor numărul elevilor să depășească cifra de 1.000²⁰.

Rezultatele concrete ale acestei activități școlare, au fost inserate într-o dare de seamă a Reuniunii, după 6 ani de existență. O statistică realizată de Inspectoratul P.T.T. din Oradea, a avansat procentajul de 80% de neștiutori ai limbii române pentru anul 1923. Dar peste doi ani, grație acțiunilor educative întreprinse de Reuniune, acest procentaj, a fost redus la 2-3%²¹.

Și în mediul rural au fost organizate cursuri similare, care au fost frecventate “nu numai de flăcăi, ci și de oameni însurați...” Elevii au fost prezenți la cursuri “de 3 ori pe săptămână”.

Trebuie să specificăm faptul că școala de adulți a primit o susținere necondiționată din partea *Asociației profesorilor secundari din Oradea*.

Stăruințele Reuniunii în acest domeniu al educației au fost însemnate deoarece necesitatea dezvoltării învățământului, a reprezentat o prioritate a statului român, care își dorea un progres economic, social, politic și cultural constant, într-o perioadă când societatea românească trebuia să recupereze etapele parcurse de alte state europene.

Din această perspectivă, Reuniunea s-a implicat într-o acțiune de susținere a statului în demersurile sale de culturalizare a societății românești, încercând în

¹⁶ *Ibidem*, 1927, nr. 3-4, p. 73

¹⁷ *Ibidem*, 1921, nr. 18-19, p. 598

¹⁸ *Ibidem*, 1922, nr. 3-4, p. 64

¹⁹ *Ibidem*, 1930, nr. 5-6, p. 72

²⁰ *Ibidem*, 1935, nr. 1-2, p. 41

²¹ *Ibidem*, 1925, nr. 10, p. 22

aceiași timp să mobilizeze larg opinia publică prin campanii de presă în vederea rezolvării, pe cale directă, a anumitor cerințe legate de învățământului general.

Inițiativa particulară a Reuniunii a fost susținută de un grup de intelectuali, care și-au sacrificat timpul liber și puterea de muncă în această formă populară de instruire și educare a adulților. Deși mulți erau profesori cu un salariu mizer, ei au susținut lecțiile și expunerile fără să solicite nici o retribuție.

An de an, pe baza unei experiențe acumulate, Reuniunea Și-a îmbunătățit tehnica de organizare a cursurilor. Programa analitică a fost popularizată prin diverse apeluri publicate în presă, explicându-se în același timp și utilitatea absolvirii unei asemenea școli de adulți. În același sens, s-au evidențiat rezultate notabile obținute de cursanți atât în timpul anului școlar, cât și la examenele anuale.

Cursurile școlilor de adulți au prilejuit mai multor cadre didactice și oameni de cultură, reluarea unor practici ale muncii de culturalizare reprezentate în deceniile trecute prin despărțămintele *Astrei*, având în frunte pe cei mai devotați intelectuali²².

Scopul urmărit a fost atins, întrucât elevii care nu se puteau exprima în limba română, au ajuns, după audierea cursurilor, să întrețină “conversații atât din vocabularul serviciului lor, cât și cu elemente din literatura, geografia și istoria românilor...”²³.

Tot în direcția sprijinirii învățământului și răspândirii factorilor cultural-educativi, Reuniunea a lansat ideea organizării unor cursuri de vară “într-o localitate din Munții Bihorului nostru, cum ar fi de exemplu Vașcău sau Băița... Realizarea acestui punct din program o putem sconta ca sigură- se aprecia într-un document al epocii-, dat fiind buna voință cu care a fost primită ideea de către pătura intelectuală din frumoasa comună Vașcău. Amenajarea acolo, a unei case naționale cu bibliotecă și cinematograf..., plus excursiile prin pitoreștile regiuni învecinate, vor atrage desigur mulți vizitatori de pretutindeni, care vor frecventa bucuroși aceste cursuri ale noastre, menite a evidenția și mai mult acțiunea noastră în cadrul “Celor Trei Crișuri”. Un comitet organizator alcătuit din membrii conducători ai Reuniunii, urma să fixeze regulamentul cursurilor, și să numească personalul conferențiar²⁴.

Reuniunea l-a desemnat pe George Bota pentru organizarea cursurilor din vara anului 1926. Acestea s-au desfășurat la Vașcău cu concursul colonelului Bacaloglu și Chioveanu²⁵.

În dorința de a face cunoscută rețeaua de școli din cuprinsul Transilvaniei, revista *Cele Trei Crișuri* a publicat o statistică a acestora, în funcție de limba de predare: “școli primare românești 1.064 (în Bihor 86), maghiare 296 (Bihor 17),

²² Ion Bradu, *op. cit.*, p. 182-183

²³ AN-DJBh, *fond Reuniunea Culturală “Cele Trei Crișuri”*, dos. 7, f. 1-2

²⁴ *Ibidem*, f. 9

²⁵ *Ibidem*, dos. 1, f.25

școli comunale 418 (331 române, 38 maghiare, 32 germane, 17 slave), școli confesionale (române greco-ortodoxe 1.289 – în Bihor 207, greco-catolice 984, romano-catolice 276, reformate – 446, evanghelice luterane 9, unitare 30, germane 311, slave 64, izraelite 64), școli profesionale–18 industriale, 26 comerciale, 137 civile, 5 gimnazii, licee de stat de băieți 39, de fete 8, confesionale de băieți 40, de fete– 6, școli normale pentru învățători 22, pentru învățătoare 16, licee confesionale ortodoxe 3, greco-catolice 13, evanghelice-luterane 9, unitare 2, izraelite 3”; învățământul superior era reprezentat prin “Universitatea din Cluj (4 facultăți: litere, științe, drept, medicină), Academia de agricultură din Cluj, Academia de Drept din Oradea, Academia comercială din Cluj, 13 seminarii teologice”²⁶.

O altă inițiativă educativă promovată de Reuniunea “Cele Trei Crișuri” a fost cea referitoare la organizarea unei Universități populare românești, împreună cu Academia de Drept din Oradea. Scopul acesteia a urmărit “ca toți... care posedă cultură, să aibă posibilitatea de a și-o mări și adânci”. Programul Universității a conținut atât cursuri regulate în serii mai lungi, cât și lecturi preluate din literatura română și universală.

Cursurile au cuprins o tematică variată: literatură, istorie românească și universală, filosofie practică(etică), psihologie și chestiuni generale de educație, sfaturi medicale (igienă, îngrijirea copiilor), economice și politice, elemente din domeniul științelor etc. Acestea au debutat în luna noiembrie a anului 1921 și au fost găzduite de Academia de Drept din Oradea²⁷.

În acțiunea sa constantă de susținere a învățământului local, Reuniunea “Cele Trei Crișuri”, a acordat numeroase abonamente gratuite pentru publicațiile sale unui număr însemnat de școli: “Cu prilejul sfârșitului de an școlar-se putea citi într-un număr al revistei *Cele Trei Crișuri*- Reuniunea ... a donat Direcțiunii Școlii de Arte și Meserii din localitate 32 cărți pentru a fi distribuite ca premii elevilor meritoși; a donat în același scop un număr de 30 volume și Direcțiunii Școlii Primare de Stat nr. 1 din Oradea–unde în primăvară a înființat și o bibliotecă”²⁸. Un număr de 75 de volume au fost donate și bibliotecii Școlii de aplicație pentru băieți din Oradea²⁹, în vreme ce în cadrul unei serbări școlare, care s-a desfășurat la Școala de băieți nr. 1, a acordat 100 de cărți, care puteau fi citite atât de elevi, cât și de părinții acestora³⁰.

În paginile aceleiași reviste, au fost reflectate majoritatea acțiunilor culturale inițiate de instituțiile de învățământ bihorene. Spre exemplificare, aducem în discuție conferința profesorului Iosif Silaghi de la Liceul “Gojdu”, care s-a axat pe descrierea geografică a Munților Apuseni³¹ sau relatarea detaliată a

²⁶ *Cele Trei Crișuri*, 1922, nr. 16, p. 255

²⁷ *Ibidem*, 1921, nr. 17, p. 549

²⁸ *Ibidem*, 1926, nr. 6-7, p. 104

²⁹ *Ibidem*, 1928, nr. 8-9, p. 149

³⁰ *Ibidem*, nr. 3-4, p. 64

³¹ *Ibidem*, 1927, nr. 3, p. 48

manifestărilor prilejuite la sfârșitul lunii mai a anului 1928, de sărbătorirea centenarului Liceului “Samuil Vulcan” din Beiuș³².

Prezența unor oaspeți de seamă în peisajul cultural și școlar bihorean a fost de asemenea consemnată în paginile revistei.

În luna mai 1925, s-a desfășurat “Congresul Profesorilor de Geografie din România”, care a adus la Oradea nume sonore ale culturii românești, precum Simion Mehedinți, M. David etc³³. O prezență remarcabilă pe malurile Crișului Repede, a fost și cea a profesorului universitar M. Capitant din Franța, care a susținut la Academia de Drept orădeană “o strălucită conferință...într-o sală arhiplină de corpul profesoral, studențimea orădeană, ... reprezentanții administrației, armatei, ai clerului și alte personalități locale”³⁴.

Reuniunea—în măsura timpului disponibil—a fost prezentă și la serbările școlare organizate cu diverse ocazii. O astfel de manifestare, prilejuită de pomul de Crăciun, a fost organizată de Școala Normală de fete din Oradea, în iarna anului 1922³⁵.

Meritele incontestabile ale revistei *Cele Trei Crișuri* pe tărâmul culturii naționale, au fost recunoscute și de Ministerul Educației Naționale, care, printr-o scrisoare din 11 iunie 1937, adresată directorului revistei, amintea că “... această revistă, care a strâns în jurul ei distinși reprezentanți ai gândirii și scrisului românesc, aduce cu o tenacitate demnă de laudă, număr după număr, o reală contribuție culturii naționale”. Ministerul a apreciat valoarea acestei reviste de cultură, și în consecință, a recomandat-o stăruitor tuturor bibliotecilor școlare. Chiar dacă n-a fost o publicație de specialitate pedagogică, revista a manifestat o atenție deosebită față de preocupările școlii românești. Prin notele, recenziile, articolele de teorie didactică și studiile de psihologie pedagogică, ea a participat la efortul general depus pentru realizarea unui învățământ competitiv în România interbelică³⁶.

Marea Reuniune “Cele Trei Crișuri” a încercat și a reușit, într-o largă măsură, prin înființarea de școli atât în mediul urban, cât și în cel rural, să aducă lumina științei de carte în rândurile populației românești de pe granița de vest a țării. Ea a înțeles necesitățile cu care s-a confruntat învățământul românesc interbelic și a acționat constant în direcția diminuării analfabetismului și a promovării limbii române în toate mediile sociale.

³² *Ibidem*, 1928, nr. 5-6, p. 110

³³ *Ibidem*, 1925, nr. 5, p. 89

³⁴ *Ibidem*, 1929, nr. 5-6, p. 79

³⁵ *Ibidem*, 1922, nr. 16, p. 253

³⁶ AN-DJBh, *fond Reuniunea Culturală “Cele Trei Crișuri”*, dos. 1, f. 63; I. Baba, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 366

Antonio FAUR

**UN RAPORT DIPLOMATIC FRANCEZ (INEDIT)
DESPRE ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ SOVIETICĂ
A BASARABIEI ȘI NORDULUI BUCOVINEI
(SEPTEMBRIE 1940)**

Dr. Antonio FAUR,

conferențiar la Universitatea din Oradea, cu preocupări de istorie contemporană a României și universală.

Modificările intervenite în raportul de forțe pe scena politică europeană, în anul 1940, în urma victoriilor diplomatice și militare ale Germaniei, și-au pus amprenta în mod decisiv asupra destinului regatului român. Încă o dată, în istoria spațiului românesc factorul extern a jucat un rol determinant.

Semnarea pactului Ribbentrop – Molotov, la 23 august 1939, și înfrângerea Franței la 22 iunie 1940, de către Germania, au constituit lovituri grele pentru sistemul diplomatic de apărare al României, în acel moment. De acum înainte, guvernul român s-a găsit izolat în fața amenințărilor politicii revizioniste duse de vecinii săi.

Primele provincii care au căzut pradă ambițiilor expansioniste, în tragicul an 1940, au fost Basarabia și Bucovina de Nord, anexate -pe baza dreptului forței - la imperiul sovietic, prin *ultimatumul* din 26 iunie 1940. Guvernul de la București a hotărât evacuarea acestor provincii, fapt ce s-a realizat, într-un timp prea scurt, fiind încălcate orice norme ale dreptului internațional, ca și tratatele

și înțelegerea anterioară cu privire la aceste teritorii¹. Diplomații străini aflați la București n-au întârziat să se intereseze de situația de aici, transmițând informații cu privire la problema Basarabiei și nordului Bucovinei. Interesul evident pentru aceste teritorii românești era justificat mai ales de importanța geostrategică pe care o aveau. Basarabia reprezenta posibilitatea de a controla gurile Dunării, cu tot ceea ce însemna acest lucru, sub raport strategic și economic. Nordul Bucovinei poate fi considerat o poartă de acces spre Europa Centrală. Problema gurilor Dunării a fost în centrul atenției diplomației europene încă din secolul al XIX-lea, puterile occidentale căutând atunci, ca și mai târziu, să înlăture pericolul prezenței Rusiei aici, susținând drepturile istorice ale principatelor române asupra lor, și ca un factor de echilibru în raporturile de forțe dintre marile puteri în această parte a continentului.

Dar, la câteva luni de la anexarea Basarabiei și nordului Bucovinei, guvernul de la Moscova a pus în aplicare un plan de reorganizare administrativă a acestor noi provincii obținute cu forța. Despre aceste modificări și modul cum erau percepute de diplomația franceză aflăm și din raportul lui Henry Spitzmuller, însărcinatul cu afaceri al Franței în România în acel moment, întocmit pentru Ministerul Afacerilor Externe al guvernului de la Vichy, condus de Paul Baudoin. Subiectul raportului², trimis de la Legația Franței din București, la 26 septembrie 1940, era *reorganizarea, de către autoritățile sovietice, a Basarabiei și Bucovinei*, diplomatul furnizând – fapt care ne interesează în mod deosebit – *motivația reală pentru aceste modificări*, documentul constituindu-se astfel într-o informație istorică de valoare.

Datele transmise de diverși diplomați erau în completare, fapt menționat de Spitzmuller la începutul raportului său. El a încercat să reflecte cât mai exact starea de lucruri cu privire la subiectul investigat. Formularea folosită intenționat de diplomat - „din surse serioase” - ne dau certitudinea că informațiile acestuia trebuiau considerate ca fiind *sigure*. Evoluția ulterioară a lucrurilor a demonstrat că a avut, în cele mai multe privințe, dreptate.

Spitzmuller a informat Vichy-ul de decizia Moscovei de a modifica administrativ teritoriile smulse României, remarcând faptul că aceasta nu era deloc o soluție naturală, datorită formei reliefului, care constituia o unitate, pe care guvernul de la Moscova se hotărâse să o rupă în următorul fel: „Cu toate că dealurile situate între Prut și Dunăre, de la Cernăuți la mare, formează o regiune geografic net definită și delimitată, guvernul de la Moscova a decis să efectueze, din punct de vedere administrativ, următoarea împărțire: *părțile nordice (Cernăuți, Hotin și Soroca) și sudice (Ismail și Cetatea Albă), din această regiune, vor fi alipite mării republicii ucrainene* (subl. ns. – A.F.), în timp ce *centrul (districtul Bălți, Orhei, Lăpușna, Tighina și Cahul) a fost reunit la mica*

¹ V. Fl. Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Junimea, Iași, 1991,

² Archives Diplomatiques, *Serie Vichy-Guerre, Sous – serie Z-Europe*, dos. 869/juin 1940 – fevrier 1944, f. 77-78

*republică moldoveană*³ (subl. ns. – A.F.). Conform lui Spitzmuller, subdiviziunea ar fi fost dictată de o *motivație* „rasială”, adică de dorința de a slăbi elementul etnic românesc din sudul Basarabiei și nordul Bucovinei, aici trăind, așa cum se știe, alături de români, și alte etnii, aduse aici prin politica imperiilor vecine, țarist, habsburgic și otoman. Este vorba de ruși, ucraineni, germani și bulgari, iar în nord, mai ales ucraineni. Doar centrul regiunii era locuit de o majoritate absolută de români, motiv pentru care Moscova a format o așa-zisă republică moldoveană, fiind inventat un nou popor, cel moldovean, care și-ar fi constituit propriul stat nou: „...centrul (districtul Bălți, Orhei, Lăpușna, Tighina și Cahul) a fost reunit la mica republică moldoveană”. Planurile perfide ale Moscovei urmăreau, pe lângă asigurarea controlului gurilor Dunării de către Republica Ucraineană, nu de către nou înființata republică moldoveană, și distrugerea identității românilor rămași în sud și nord prin atașarea lor la republica ucraineană, unde puteau fi ușor deznaționalizați și asimilați, ceea ce s-a și întâmplat ulterior. Acestea sunt concluziile desprinse din paragraful următor, în care diplomatul francez prezenta situația românilor rămași sub administrație ucraineană:

„O mare diferență de tratament rezultă din această repartizare teritorială. Toate teritoriile atașate Ucrainei, și care depind acum de Kiev, sunt supuse unui regim extrem de riguros: frontiera lor cu fosta Românie este închisă ermetic, regimul sovietic este aplicat aici în întreaga sa duritate; limba ucraineană este singura admisă; exercitarea cultului ortodox puțin sau rău asigurat; existența materială a țăranilor destul de grea, ca urmare a rarității și scumpirii produselor și, în general, românii par a fi aici foarte rău tratați”⁴. Toate aceste măsuri nu urmăreau altceva decât distrugerea tuturor formelor de manifestare românești, a oricărei potențiale rezistențe la procesul de asimilare în aceste regiuni, de un mare interes strategic pentru Moscova.

Situația inversă era dorită în nou înființata republică Moldova, stat artificial creat, unde - datorită prezenței masive a elementului etnic românesc - trebuia adoptată o politică mult mai abilă și mai suplă, care să ducă la evitarea posibilității izbucnirii oricăror conflicte cu autoritățile sovietice, care ar fi putut compromite imaginea atractivă pe care regimul sovietic urmărea să și-o creeze, în speranța unor viitoare anexiuni a restului Moldovei. În realitate, aceasta n-a fost decât o amânare, necesară în acel moment, a politicii care avea aceeași finalitate: deznaționalizarea, prin orice mijloace, a românilor rămași în așa-zisa republică Moldova. Diplomatul explica această atitudine prin prisma planurilor imperialiste ale conducătorilor de la Kremlin, care așteptau doar o nouă ocazie pentru a ocupa întreaga Moldovă, în momentul în care România s-ar fi aflat, din nou, într-un context dificil pe plan extern. Acest lucru era posibil, ținând cont de faptul că, un alt stat inamic, Ungaria horthystă, urmărea doar un moment favorabil pentru a-și

³ *Ibidem*

⁴ *Ibidem*

satisface pretențiile revizioniste cu privire la Transilvania, existând chiar tratative între guvernul de la Moscova și cel horthyst, în scopul concertării eforturilor pentru distrugerea României în anul 1940. Din acest motiv, așa cum nota Spitzmuller, era nevoie de o *propagandă favorabilă*, urmărindu-se crearea unei imagini bune a puterii sovietice și dincoace de Prut, în Moldova, care constituise, alături de Țara Românească, nucleul României moderne. Iată cum s-a procedat: „Dimpotrivă, un efort notabil pare să se fi făcut în URSS, în județele atașate republicii moldovene; viața aici este liniștită, tracasările administrative reduse la minimum; produsele necesare destul de abundente și țăranul român nu pare să fi fost molestat. Autorizațiile pentru trecerea frontierei Prutului sunt acordate destul de liberal și exercițiul cultului ortodox nu suferă nici o piedică”⁵. Așa cum se preciza în continuare în raport toate acestea erau făcute din „...considerații de propagandă, destinate să-i facă să creadă pe românii de dincolo de Prut că traiul în URSS este, în mod special, ușor, și că zvonurile cu privire la condițiile mizerabile ale țăranilor, nu se sprijină pe nici un fundament. Acest artificiu confirmă, dacă mai era nevoie, că ambițiile sovietice nu se opresc la frontierele Moldovei și că *pauza actuală* (subl. ns. – A.F.), observată în atitudinea URSS, nu va dura decât atât cât vor cere metodele de oportunism politic ale conducătorilor de la Kremlin”⁶.

Din fericire, planurile Kremlinului de a ocupa, în 1940, întreaga Moldovă până la Carpați nu s-au putut realiza.

Am încercat, prin publicarea acestui document, să aducem o mărturie externă, a cărei obiectivitate nu poate fi pusă la îndoială, despre planurile expansioniste ale Moscovei în această parte a continentului, la începutul celui de-al doilea război mondial.

Așa cum se știe, există și astăzi aceste realități, republica Moldova fiind în continuare republică independentă, în timp ce sudul și nordul Bucovinei fac parte din Republica Ucraina, cu toate consecințele care decurg (pentru românii de aici) din această situație.

⁵ *Ibidem*, f. 78

⁶ *Ibidem*

Anexa documentară

Legation de la
Republique Française
en Roumanie
Direction des Affaires
Politiques et Commerciales
Europe
No. 411

Bucarest, le 26 septembre 1940
M. Henry Spitzmuller, chargé d'affaires
de France en Roumanie

A son Excellence Monsieur Paul Baudoin, Ministre des Affaires Etrangères

Organisation de la Bessarabie et de la Bukovine.

Ayant recueilli, de source sérieuse, différents renseignements sur la situation actuelle des provinces que la Roumanie vient de céder à l'U.R.S.S., je crois devoir transmettre au Département ceux qui me paraissent de nature à compléter les informations que M. Labonne a pu faire parvenir à Votre Excellence.

Bien que les plaines et collines situées entre le Prut et le Danube, de Cernăuți à la mer, forment une région géographiquement nettement définie et délimitée le gouvernement de Moscou a décidé d'effectuer du point de vue administratifs le morcellement suivant: les parties septentrionale (Cernăuți, Hotin et Soroca) et meridionale (Ismail et Cetatea Albă) de cette région viennent d'être rattachées à la grande république ukrainienne, tandis que le centre (district de Bălți, Orhei, Lăpușna, Tighina et Cahul) a été réuni à la petite république moldave.

Cette subdivision si peu conforme à la configuration du sol ne s'explique que par des considérations raciales, car, comme je l'ai déjà indiqué au Département il se trouve en effet que les zones où la population roumaine est nettement dominante sont situées dans la Bessarabie centrale, les territoires plus proches de la Mer Noire ayant une structure ethnique très bigarée (Roumains, Russes, Ukrainiens, Allemands, Bulgares, etc.), tandis que ceux du nord renferment une majorité ukrainienne.

Une grande différence de traitement résulte de cette répartition administrative. Tous les territoires rattachés à l'Ukraine et qui dépendent maintenant de Kiev sont soumis à un régime extrêmement rigoureux: leur frontière avec l'ancienne Roumanie est hermétiquement close; le régime soviétique y est appliqué dans toute sa dureté: la langue ukrainienne est la seule

autorisée; l'exercice du culte orthodoxe peu ou mal assuré: l'existence matérielle des paysans est assez pénible par suite de la rareté et de la cherté des produits et, d'une façon générale, les Roumains semblent y être très maltraités.

Au contraire, un effort notable semble avoir été fait par l'URSS dans les départements rattachés à la république moldave; la vie y est paisible; les traccasseries administratives réduites au minimum; les produits nécessaires assez abondants et le paysan roumain ne paraissent pas avoir été molestés. Les autorisations pour franchir la frontière du Prut sont acordées assez libéralement et l'exercice du culte orthodoxe ne subit aucune entrave.

L'institution d'un régime plus favorable pour les districts à majorité roumaine paraît due, de la part des Sovietiques, à des considerations de propagande destinées a faire croire aux Roumains d'outre Prut que le régime en URSS est particulièrement doux et que les rumeurs sur les conditions misérables des paysans ne reposent sur aucun fondement. Cet artifice confirmerait, s'il en était encore besoin, que les ambitions soviétiques ne s'arrêtent pas aux frontières de Moldavie et que la pause actuelle observée par l'URSS ne durera pas qu'autant que l'exigeront les méthodes d'opportunisme politique des dirigeants du Kremlin.

SPITZMULLER

ARHITECTURĂ

Mircea PAȘCA

SZTARILL FERENC, UN ARHITECT ORĂDEAN DIN ANII 1900 (II)

În jurul anului 1910 proiectele și construcțiile realizate de către Sztarill indică orientarea arhitectului spre un stil mai simplu, geometrizat, dominat de linii drepte, cu ornamente mai puține, mai stilizate. Este perioada colaborării cu frații Vágó și probabil că sub influența acestora Sztarill își reconsideră stilul. Pot fi încadrate în această nouă orientare stilistică al doilea imobil Sztarill de pe str. Pescărușului nr. 1, Casa Balássovits și Casa Kolozsváry. Cu toate acestea, arhitectul nu se desprinde de eclectismul arhitectural în care s-a format.

Casa Goldstein Salamon⁷

Este un imobil cu apartamente de închiriat situat la intersecția străzilor G. Coșbuc, Postăvarului și Teatrului, pe o parcelă cu forma unui trapez neregulat având o curte interioară mică. Casa are parter și două etaje, iar pe unul dintre colțuri se înalță un turn ieșit în consolă de la etajul I, acoperit cu un coif conic. Fațadele sunt simple, netede, singurele ornamente fiind plăcuțele pătrate din majolică de culoare violet și jardinierele din fier de la ferestre. Spre str. G. Coșbuc imobilul are 7 travee, la parter existând inițial două vitrine pentru magazine. Spre str. Postăvarului imobilul are cinci travee la etaje, iar la parter trei vitrine pentru magazine și intrarea. Aripa din dreapta intrării, cu patru travee, având un bovindou central, a fost ridicată ulterior. Ferestrele sunt simple, dreptunghiulare. Ca și în cazul altor imobile ridicate de arhitect, proiectul prezintă o fațadă mai bogat ornată. Caracterul general al fațadelor este simplu, dominat de forme geometrice elementare, renunțându-se la ornamentele curbilinii, florale. Doar turnul de pe colț, ieșit în consolă, are la bază ornamente vegetale. Merită menționată feroneria porții de intrare care are ca ornament steaua lui David, singurul exemplu de acest tip din Oradea.

Un prim proiect pentru casa Goldstein datează din 1910 și prezintă imobilul doar cu un etaj (autorizația nr. 1766/1910)⁸. Conform acestui proiect, la parter existau cinci spații destinate magazinelor, marcate prin deschiderile fostelor vitrine. Tot la parter exista un apartament format din salon, sufragerie și două camere. Accesul în apartament se făcea printr-un hol din casa scării. Salonul comunica, prin intermediul unui hol, cu unul dintre magazine. Baia, bucătăria, camera de serviciu erau grupate lângă un antreu cu ieșirea de serviciu spre curte. Etajul cuprindea două apartamente cu patru camere. Organizarea interioară a celui din partea stângă era identică cu cel de

⁷ A. N. D. J. Bh., Fond 8, inv. 142, Dos. 25/1910, filele. 320-324.

⁸ *Ibidem*, filele 320-324.

la parter, iar a celuilalt era similară. Putem remarca gruparea spațiilor de serviciu în jurul unui culoar separat, amplasarea w.c.-ului de serviciu lângă hol, iar a băii lângă dormitor. Ulterior proiectul a fost reconsiderat, imobilul mărindu-se cu un etaj și cu o nouă aripă în prelungire pe str. Postăvarului nr. 2. Autorizația pentru al doilea proiect datează din 16 iun. 1910 (9981/1910). Proiectul este asemănător cu cel anterior, concepția planimetrică este aceeași, dar apar unele modificări. La etajul întâi au fost proiectate două apartamente, unul cu cinci camere, iar celălalt cu trei camere, organizarea interioară fiind asemănătoare cu proiectul anterior. La etajul al doilea cele două apartamente au câte patru camere, iar organizarea interioară este identică cu cele de la etajul întâi. La nivelul podului existau o spălătorie și un loc pentru călcat haine⁹.

Casa Balássovits

Casa este amplasată pe str. Iosif Vulcan nr. 9 între două construcții importante: casa Darvas de la nr. 11, realizată de frații Vágó și Casa Fodor / Sediul Casei Agricole de Economii de la nr. 7, realizată de Mende Valér. Casa Balássovits Jenő a fost atribuită lui Mende Valér dar proiectele originale au ștampila și semnătura lui Sztarill.

Pentru această casă există două variante de proiect din 1910. Un prim proiect (autorizația din 3 II 1910) prezintă un imobil cu două etaje, iar cel de-al doilea proiect, realizat, este pentru imobilul cu trei etaje (autorizația din 12 oct.1910)¹⁰.

Casa are parter și trei etaje. Fațada este organizată simetric în funcție de un ax central și are trei travee iar etajele sunt ieșite în consolă. La nivelul celor trei etaje, în centru, se găsește un bovindou cu profil dreptunghiular, terminat cu un pinion trapezoidal, bovindou flancat la fiecare etaj de câte două balcoane care au deasupra, la nivelul acoperișului, o streășină largă. Fațada la etaje este simplă, lipsită de ornamente, iar ferestrele au ancadramente simple, dreptunghiulare, cele de la etaj fiind ușor curbate. În pinion există un gol cu profil superior trapezoidal. Ferestrele din rezalit au jardiniere. Sub fereastra centrală de la etajul al doilea există un panou ornamental dreptunghiular. Feroneria balcoanelor este constituită din panouri din plasă împletită cu liniile drepte. La parter se găseau trei vitrine pentru magazine, iar intrarea este amplasată în partea dreaptă a acestora (în prezent parterul este modificat).

Organizarea interioară este cea a unui imobil cu apartamente de închiriat având la parter trei magazine. La fiecare etaj era prevăzut în proiect câte un apartament caracteristic epocii, destinat categoriilor înstărite. Apartamentele erau formate din trei camere spre stradă (salonul în centru; camera copiilor în stânga și camera dormnilor în dreapta) și trei înspre curte (holul în dreptul scării, sufrageria, dormitorul, și alăturat acestuia baia). Spre curte, într-o aripă mai mică, erau grupate lângă scară camera de serviciu, bucătăria, cămara și două w.c.-uri de serviciu. La etajul al patrulea se găseau două camere spre curte, o spălătorie, iar spre stradă podul casei.

⁹ *Ibidem*, filele 48-54a.

¹⁰ A. N. D. J. Bh., Fond 8, inv. 142, *Dos. 27/1910*, filele 300-307 și *Dos 25/1910*, filele 303-306.

Casa Kolozsváry, str. Republicii colț cu str. Iosif Vulcan nr. 2

Pe acest amplasament a existat o casă mică, cu un nivel, proprietarul fiind un cunoscut bijutier, Kolozsváry Sándor. Bijuteria acestuia avea o veche tradiție datând din 1792. Văduva lui și-a propus ridicarea unui nou imobil, fapt anunțat de ziarul *Nagyvárad* din 11 iunie 1910. Casa s-a construit în 1912¹¹. Proiectul realizat de către Sztarill și depus pentru autorizația de construcție datează din 1910 și prezintă mici deosebiri față de imobilul construit în 1912¹². Partea de rezistență a fost proiectată de profesorul universitar budapestan ing. Zielinszky Szilard¹³.

Casa are un parter înalt cu spații pentru magazine și trei etaje. Etajele sunt ieșite în consolă față de linia parterului. Imobilul situat pe colțul dintre două străzi are două fațade. Fațada principală, spre str. Republicii, are trei travee și compunerea ei este asemănătoare casei Balassovits. Ca și în cazul acesteia, există un rezalit central cu o fereastră mare la fiecare nivel, flancat de balcoane. Spre deosebire de casa menționată balcoanele din partea dreaptă aflate pe colț continuă pe fațada secundară. La nivelul acoperișului rezalitul central este marcat de un coif piramidal (de această dată preferința pentru turnuri sau acoperișuri coif se manifestă prin amplasarea în centrul fațadei principale nu pe colțul clădirii. Fațada secundară de pe strada I. Vulcan este compusă simetric: în centru există la etaje un rezalit ieșit în consolă care are șase travee. La fiecare etaj acest rezalit este flancat de balcoane. Fațada este lipsită de ornamente, doar pe rezalitul fațadei principale există un medalion cu un blazon. Ferestrele sunt simple, dreptunghiulare, au colțurile superioare ușor teșite. Parterul și etajul I au fost modificate. La etaj, așa cum se vede în vederile de epocă, balconul era închis cu un perete de sticlă. În proiectul inițial fațadele erau mai bogat ornate, ferestrele aveau arcade, existau elemente istoriciste, iar coiful de deasupra rezaliturii era specific clădirilor eclecticice.

Intrarea în imobil este amplasată pe str. I. Vulcan, iar circulația pe verticală era asigurată de un lift și o scară amplasată spre curte. Spațiile de la parter erau destinate magazinelor (aici se afla bijuteria și un magazin de modă¹⁴). Etajul întâi cuprindea spații pentru magazine (un salon de modă¹⁵) spre Piața Ferdinand și pe colț. Spre str. I. Vulcan existau două apartamente cu o cameră, antreu (antecameră), bucătărie, cămară (baie și w.c. avea doar unul dintre ele, pentru celălalt existând w.c.-ul de serviciu pe culoar). La etajul al doilea se afla un singur apartament. Acesta se compunea din: hol-antreu (cu un w.c. de serviciu) din care se intra în zona oficială: o cameră spre curtea de lumină, camera de primire, salonul, sufrageria amplasate spre piață și pe colț. Spațiul intim avea o intrare separată (dar comunica și cu sufrageria) și cuprindea o cameră, un dormitor și baia. Zona de serviciu era amplasată în cealaltă parte a scării, în aripa de pe str. I. Vulcan (cuprindea bucătăria, camera servitoarei,

¹¹ Péter I. Zoltán, , *Mesélo képeslapok, Nagyvárad 1885-1915*, Bubapest, Noran Kiadó, 2002, p. 79.

¹² A. N. D. J. Bh., Fond 8, inv. 142, Dos 27/ 1910, filele 100-104.

¹³ Péter I. Zoltán, *3 secole de arhitectură orădeană*, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2003, p. 70.

¹⁴ Idem, *Mesélo képeslapok, Nagyvárad 1885-1915*, Bubapest, Noran Kiadó, 2002, p. 79.

¹⁵ Ibidem, p. 79.

cămara, w.c. de serviciu). Etajul superior adăpostea două apartamente: unul cu patru camere (situat pe colțul clădirii) și unul cu două camere (spre strada alăturată). Ambele aveau cameră de serviciu, baie, w.c. de serviciu, bucătărie, cămară. La etajul al patrulea era prevăzută o spălătorie și podul.

În anii 1912-1913 Sztarill a proiectat și construit două imobile care fac notă discordantă cu cele realizate între 1910-1911. Este vorba despre imobilele Oláry Gyula și imobilul Jungreis.

Casa Oláry Gyula, str. T. Vladimirescu nr. 17 (fostă Koross utca 15)

Pentru acest imobil există două variante de proiect realizate de către Sztarill F. O primă variantă este cea a unei clădiri cu un etaj. Planimetria este aproape identică cu a celui de-al doilea proiect. În prima variantă de proiect fațada dinspre stradă este de factură eclectică¹⁶.

A doua variantă de proiect este cea a clădirii construite și datează din 20 iunie (autorizația nr. 18928 din 24 sept. 1913)¹⁷. Clădirea este un imobil cu apartamente de închiriat cu planul în forma literei „L” și are subsol, parter și două etaje. Fiecare aripă are câte o scară. În aripa scurtă dinspre stradă, la parter, este amplasat cel mai mare apartament compus din cinci camere, baie, cămară, bucătărie, camera servitoarei. Etajele întâi și al doilea au aceeași planimetrie, cuprinzând două apartamente: un apartament mai modest cu două camere și un apartament cu trei camere și cameră de serviciu. Aripa din curte are doar un etaj, aici fiind amplasate, de o parte și alta a scării, câte două apartamente cu două camere.

Prin elementele plastice și formele utilizate la fațadă, dar la un nivel mult mai modest, clădirea este înrudită cu Palatul Sztarill. Fațada are patru travee, este compusă asimetric: în partea dreaptă se găsește poarta de acces, iar deasupra ei câte o fereastră pe nivel. În partea stângă a intrării fațada este compusă simetric: în centru se găsește un rezalit ieșit în consolă având câte un balcon-loggie la fiecare nivel. De o parte și de alta a acestuia se găsesc balcoanele. Fațada este lipsită de ornamente. Ferestrele nu au ancadramente, cele de la parter și etajul întâi au colțurile superioare rotunjite. Ferestrele de la etajul al doilea au conturul superior trilobat și sunt înglobate în panouri profilate în tencuială. La nivelul acoperișului rezalitul este încununat de un acoperiș-coif.

Imobilul Jungreis¹⁸

Conform proiectului, imobilul era amplasat pe o parcelă în forma literei „L” cu o latură pe actuala str. Crinului și cu alta pe str. M. Kogălniceanu. Proiectul prezintă două clădiri: un imobil cu apartamente de închiriat spre str. Crinului și o construcție anexă cu parter dispusă de-a lungul curții secundare, având fațada spre str. M. Kogălniceanu. În prezent, pe str. Crinului, nu se mai află acest imobil, mai

¹⁶ A. N. D. J. Bh., Fond 8, inv. 142, Dos. 35/1913, filele 20-24.

¹⁷ *Ibidem*, filele 14-19.

¹⁸ A. N. D. J. Bh., Fond 8, inv. 142, Dos 31/1912, filele 93, 108-110.

existând doar corpul de clădire cu parter pe str. Kogălniceanu. Conform autorizației de construcție nr.12089/1912 din 12 iunie 1912, proprietarii erau Jungreis Ignác și Jungreis Antal, iar arhitectul, constructorul, Sztarill F.

Imobilul cu apartamente de închiriat cu două etaje era organizat în jurul unei curți interioare și avea două fațade, una spre str. Crinului și alta spre cea de-a doua curte interioară. La parter existau patru magazine spre stradă și două magazii în aripile laterale din curte. În aripa din spate și în aripile laterale erau amplasate două apartamente cu două camere, bucătărie, baie, cămară. La etaje erau amplasate câte patru apartamente la fiecare nivel. Cele două apartamente dinspre stradă aveau patru camere, iar cele dinspre curtea secundară trei camere și anexele aferente (bucătărie, baie, cămară, eventual camera de serviciu). La etajul al treilea, spre curtea secundară, erau două camere, spălătoria și călcătorul de haine.

Prin plastica sa fațada este asemănătoare cu cea a casei Oláry Gyula și cu Palatul Sztarill. Întâlnim și în acest caz divizarea fațadei în mari panouri, corespunzătoare fiecărei travee, delimitate de pilaștri cu arcade profilate în zidărie.

Casa Andrényi, 1913, Aleea Gojdu nr. 2 (fostă Deák Ferenc utca, 2)

Construcția realizată de către Sztarill pentru Andrényi Gustav este un caz singular printre realizările arhitectului, fiind diferită din punct de vedere stilistic de celelalte proiecte. Andrényi Károly și fiii au avut o societate care se ocupa de vânzarea produselor fieroase înființată 1863 la Arad. În 1875 au deschis o filială la Oradea, iar în 1893 s-au mutat în noua clădire situată în Piața Mare a orașului, actuala Piață 1 Decembrie nr.4-6, proiectată de către Rimanóczy K. sen. Firma era cunoscută sub numele de „Casa Andrényi de materiale fieroase” sau „Curtea de fier”¹⁹.

Clădirea pentru Andrényi Gustav realizată de către Sztarill a fost construită alăturat vechii locații a firmei, pe colțul dintre Piața 1 Decembrie (fostă Nagypiac tér) și Aleea Gojdu (fostă Deák Ferenc utca, 2). Pentru acest imobil există două variante de proiecte. Prima variantă de proiect depusă pentru aprobare în 20 dec. 1911 are numărul de înregistrare 8212/ 1912. Planul de amplasament al clădirii este datat în iunie 1912²⁰. A doua variantă de proiect datează din 1913 (a fost înregistrată în 25 IV 1913, autorizația nr. 10324/1913)²¹.

În ceea ce privește ridicarea acestei clădiri, au fost semnalate mai multe nereguli. Astfel, prin adresa nr. 1765/1913 din 20 mai 1913 către Consiliul Orășenesc inginerul șef al orașului preciza că antreprenorul și proprietarul au început să construiască clădirea, dar nu au respectat proiectul depus la primărie. Oficiul de Ingineri atrăgea atenția că nu își asumă responsabilitatea pentru siguranța clădirii. Problemele semnalate se refereau la: fațada dinspre Criș, unde nu au mai fost realizate arcade, ci patru deschideri mari; grosimea pereților; unii dintre pilonii de rezistență de la parter și subsol; structura de rezistență și amplasarea unor deschideri inadecvate în

¹⁹ Péter I. Zoltán, *3 secole de arhitectură orădeană*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea 2003, p. 118; idem, *Nagyvárad építészeti emlékei a barokktól a szecesszióig*, Nagyvárad 1998, p. 161-162; idem, *Mesélo képeslapok, Nagyvárad 1885-1915*, Noran Kiadó, Budapest, 2002, p 195.

²⁰ A. N. D. J. Bh., Fond 8, inv. 142, *Dos 32/1912*, filele 133,134, 136, 141, 142, 143.

²¹ Idem, *Dos 35/1913*, filele 1-14.

pereti; amplasarea inadecvată în pivniță a apartamentului administratorului clădirii. Se menționa, de asemenea, că întreaga lucrare a fost făcută de mântuială, în grabă. Responsabilitatea îi revinea lui Sztarill. Se preciza că Sztarill nu știe să calculeze structura de rezistență a plafonului, a elementelor de rezistență din fier-beton, ci realizează aceste elemente empiric, „doar din priviri”, drept urmare antreprenorul trebuie să facă aceste calcule²².

Autorizația de construcție nr. 10324/1913 din 21 mai 1913 permitea ridicarea clădirii conform ultimelor proiecte prezentate, dar sublinia că trebuie respectate strict toate observațiile făcute de Oficiul de Ingineri. Sztarill era răspunzător pentru întreaga lucrare și trebuia să informeze Oficiul de Ingineri despre evoluția lucrărilor. În cazul în care Oficiul de Ingineri ar fi observat abateri de la normele de construcție și de la indicațiile date, trebuia să se adreseze poliției²³.

Prima variantă a proiectului, din 1911, diferă de ceea ce s-a construit. În primul rând, fațadele sunt realizate în manieră eclectică. Aripa dinspre piață este mai mare decât ceea ce se vede în prezent. Fațada dinspre piață era concepută diferit, cu un alt număr de travee, cu o altă plastică și avea la nivelul acoperișului un coif semisferic, încununat de un lanternou cu un Glob Pământesc. Fațada dinspre Criș avea mai multe travee, iar arcadele de la parter aveau o deschidere mai mică. Central era amplasat un rezalit acoperit cu un coif înalt, ascuțit (asemănător cu cel din primul proiect pentru casa Kolozsváry)²⁴.

A doua variantă de proiect, cea din 1913, prezintă fațadele așa cum au fost construite. Diferențe apar la nivelul acoperișului și al aticelor. Parterul are golurile vitrinelor dreptunghiulare, iar cercevelele vitrinelor sunt simple, cu un caracter geometric. Proiectul din 1911 și cel din 1913 prezintă aripa dinspre piață mult mai mare decât cea din prezent, care are doar trei travee. În fotografiile de epocă se poate constata că partea stângă a aripii dinspre piață (cele trei travee) nu a mai fost ridicată conform proiectului, ea având doar un etaj, la fel ca în prezent.

Imobilul este organizat în jurul unei curți interioare și are subsol, parter și două etaje. La subsol erau prevăzute magazii, iar la parter magazine. Etajele întâi și al doilea sunt identice ca organizare și erau ocupate de apartamente de închiriat. Apartamentele, fiind destinate categoriilor înstărite, cuprindeau câte patru sau cinci camere orientate spre piață, Criș sau spre stradă. Spre curtea interioară se găseau o cameră, camera servitoarei, bucătăria, iar cămara și baia erau grupate în jurul unui luminator. Spre piață, în aripa care nu s-a realizat, conform proiectului, era prevăzut la fiecare etaj un apartament compus din cinci camere. Spre Aleea Gojdu (fostă Deák Ferenc utca) erau un apartament cu cinci camere (cel de pe colț) și două apartamente cu patru camere. Cel mai mare apartament era cel dinspre Criș care era compus din șapte camere, un hol mare, o cameră de garderobă lângă baie și zona de serviciu cu o scară de serviciu. Circulația pe verticală era asigurată de două scări, cea din aripa

²² *Ibidem*, filele 9-14.

²³ *Ibidem*, fila 1.

²⁴ A. N. D. J. Bh., Fond 8, inv. 142, *Dos 32/1912*, filele 133, 134, 136, 141, 143.

dinspre piață (aripa care nu a mai fost realizată) și scara principală din aripa dinspre Aleea Gojdu²⁵.

Clădirea are două etaje, iar cele trei fațade sunt orientate spre Piața 1 Decembrie, Aleea Gojdu și spre malul Crișului Repede. Fiecare fațadă este tratată diferit. Aspectul general al cădirii are un caracter geometric, dominat de linii drepte, goluri dreptunghiulare, dar este îndulcit de profilul curbiliniu al aticelor și ornamentele utilizate. Parterul nu mai are elemente originale care să rețină atenția.

Fațada dinspre Piața 1 Decembrie este compusă simetric și are trei mari travee. În centru este amplasat un bovindou cu trei ferestre flancat de câte două balcoane pe nivel, în traveele laterale. La nivelul acoperișului există un atic care are deasupra bovindoului un contur ondulat. Spre Aleea Gojdu fațada în partea dinspre colț este tratată identic. Acoperișul care încununează colțul clădirii are forma unui coif piramidal masiv constituit din două segmente.

Fațada dinspre Aleea Gojdu are 13 travee și turul pe colțul dinspre Criș. Fiecare travee grupează câte două ferestre, iar bovindourile câte trei ferestre. Fațada este ritmată prin utilizarea bovindourilor și a balcoanelor. În părțile laterale există două bovindouri, iar în centru se găsește o compoziție constituită din trei travee: două bovindouri (cu câte trei ferestre) care încadrează un balcon. Deasupra, la nivelul acoperișului, aticul este curbiliniu, cu ornamente florale având înscris anul 1892.

Spre malul Crișului Repede clădirea are patru travee, la parter fiind patru mari arcade. La etaje, în extrema stângă, se găsește turnul rotund cu acoperiș conic. Bovindoul din centrul fațadei are două mari travee, fiecare grupând patru ferestre înalte și înguste. Deasupra liniei cornișei este amplasat un pinion masiv trapezoidal, retras de la nivelul fațadei, sub ale cărui streșini este adăpostită o logie corespunzătoare ultimului nivel aflat sub acoperiș. Traveea din partea dreaptă a bovindoului are câte un balcon și două ferestre la fiecare etaj. Maniera de compunere a fațadei prin utilizarea acestui mare pinion se înrudește cu arhitectura specifică spațiului germanic.

Ornamentele sunt dispuse mai ales pe bovindouri și la nivelul aticelor. Inventarul ornamenticii este constituit din panglici răsucite, elemente florale stilizate, discuri cu figuri umane, ghirlande. Din punctul de vedere al plasticii fațadelor, al tipului de ornamente folosite, imobilul este unic printre realizările arhitectului. Prin modul clasic de a compune fațadele, prin utilizarea turnului pe colț, clădirea se înrudește cu celelalte realizări ale lui Sztarill.

Imobilul nu poate fi considerat eclectic având o unitate stilistică. Caracterul general geometrizant, dominat de linii drepte, tipul de ornamente utilizate apropie acest imobil de acea variantă a secesionului care revine la unele elemente clasicizante.

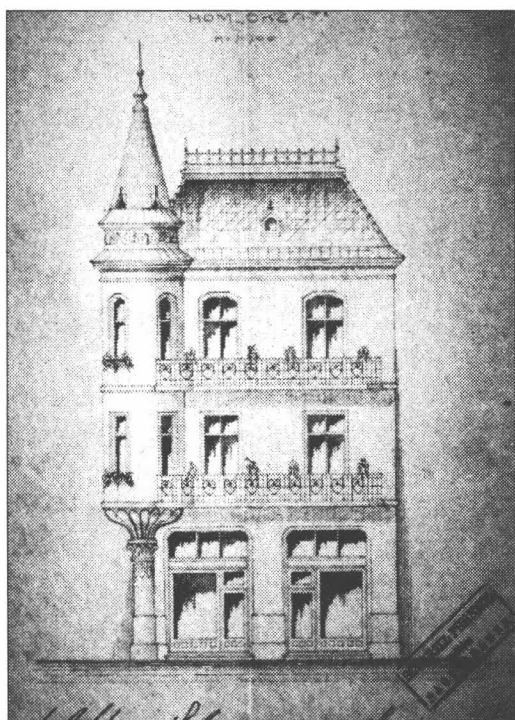
Pe parcursul activității lui Sztarill F. se pot constata în evoluția arhitecturii sale câteva etape. În jurul anului 1900 arhitectul realizează construcții eclectice sau cu un limbaj plastic istoricist, dovedind atașamentul pentru neogotic (la capela Sf.

²⁵ *Ibidem*, filele 141, 142, 143.

Ladislau). Expresia eclectică sau istoricistă a fațadelor continuă să fie utilizată paralel cu expresia specifică secesionului. Într-o anumită perioadă arhitectul adoptă limbajul de factură lechneriană, sub influența lui Komor Marcell și Jakab Dezső. În multe cazuri arhitectul dovedește preferința pentru imobilele amplasate la colțul a două străzi și utilizează un turn care marchează intersecția celor două fațade. În compunerea fațadelor Sztarill se dovedește a fi tradiționalist, fațadele fiind compuse simetric, echilibrat. Turnul pe colț, acoperișul-coif piramidal sau conic au rol strict decorativ. În anii 1909-1910 realizările lui Sztarill au fațade mai simple, cu o expresie plastică dominată de linii drepte, geometrism, iar ornamentele sunt mai puține sau lipsesc. Este de remarcat faptul că Sztarill realizează pentru același imobil două variante de proiect una cu fațadă tipic eclectică, istoricistă, alta mai simplă, apropiată de noul stil la modă – secesionul. Arhitectul nu este constant în proiectele realizate, nu are un stil personalizat, se adaptează cerințelor clientului sau face concesie modei. Nu putem afirma că odată cu adaptarea unui limbaj plastic geometrizarant a renunțat la formele eclecticice, istoriciste.

Sztarill Ferencz este astăzi pentru cei mai mulți orădeni un arhitect uitat, un anonim. Așa cum ni s-a prezentat prin proiectele realizate (mult mai numeroase decât cele prezentate), se dovedește a fi un important proiectant, constructor în plan local, foarte prolific, chiar dacă nu este unul dintre arhitecții de prim rang ai anilor 1900.

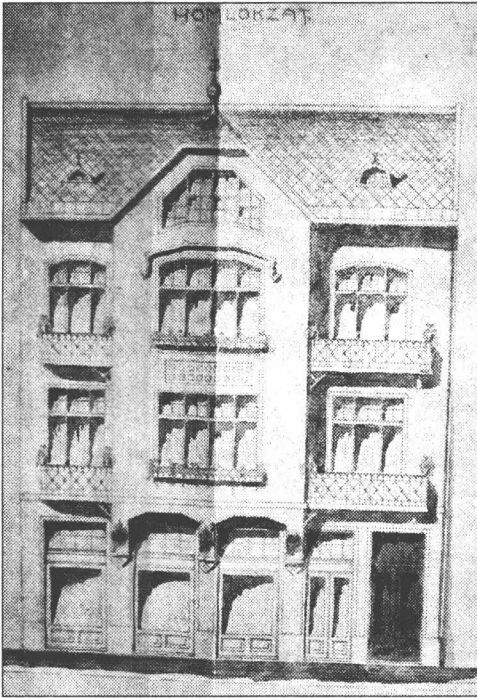
© Fotografii - Mircea Pașca

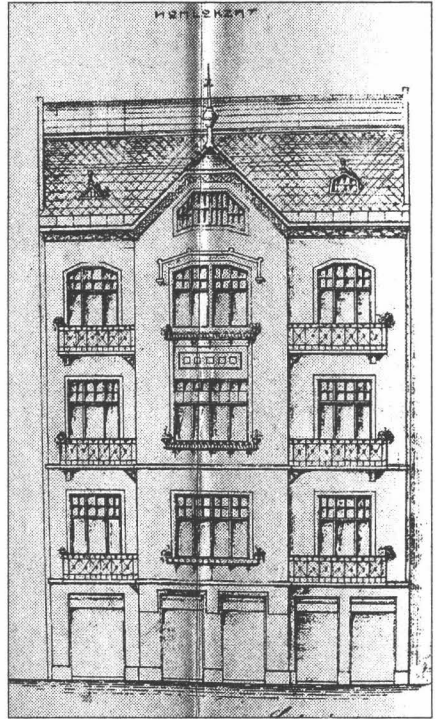
Casa Goldstein Salamon
Proiect de fațadă, 1910

Casa Goldstein Salamon
Imagine actuală

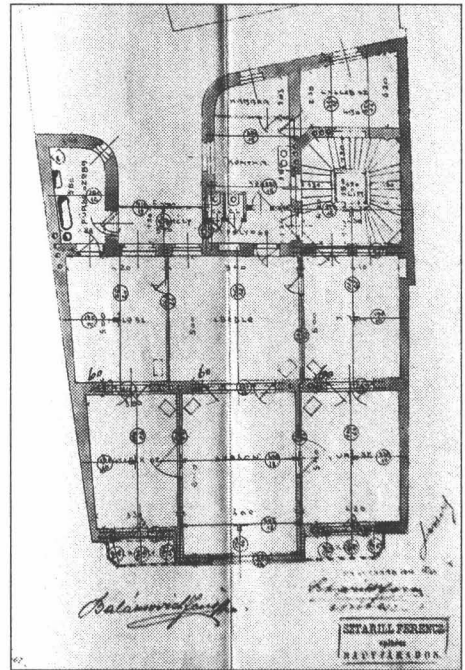
Casa Balássovits
Primul proiect de fațadă

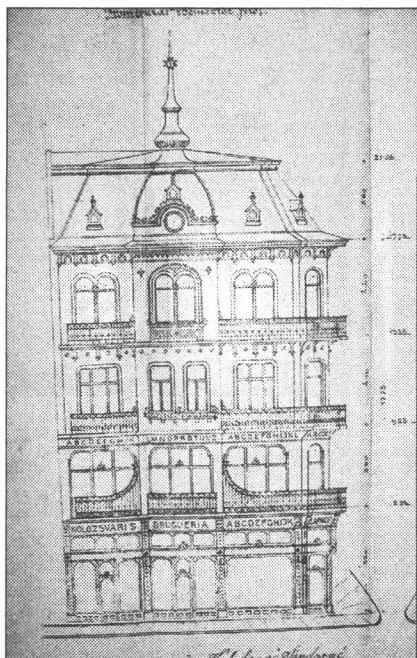
Casa Balássovits
Al doilea proiect de fațadă

Casa Balássovits
Imagine actuală

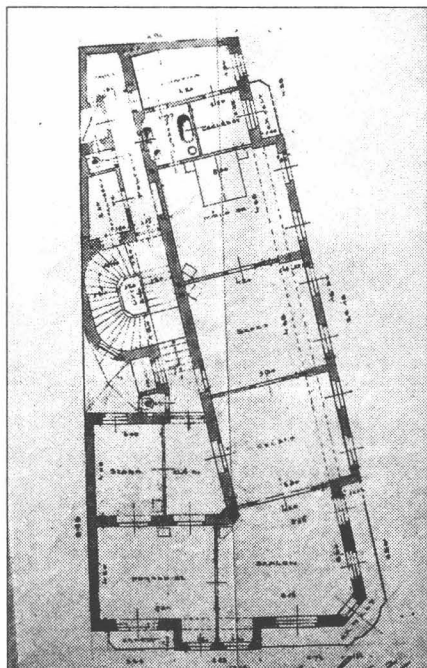
Casa Balássovits
Planul etajului curent

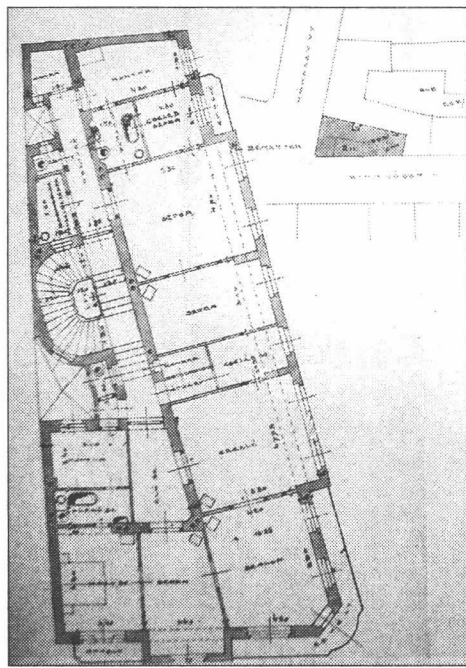
Casa Kolozsváry, proiectul de fațadă
din 1910

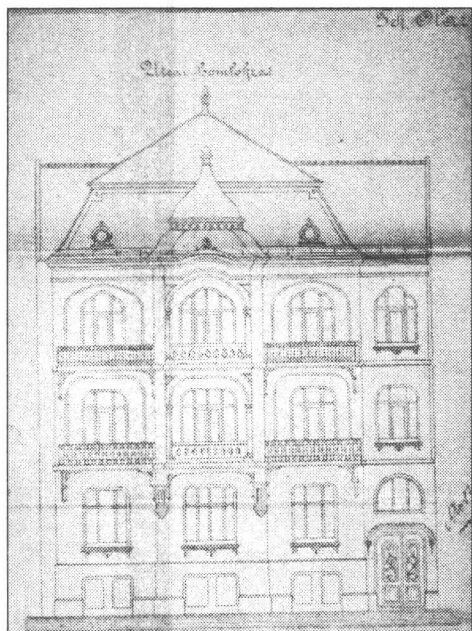
Casa Kolozsváry, imagine actuală

Casa Kolozsváry, proiectul din 1910,
planul etajului al II-lea

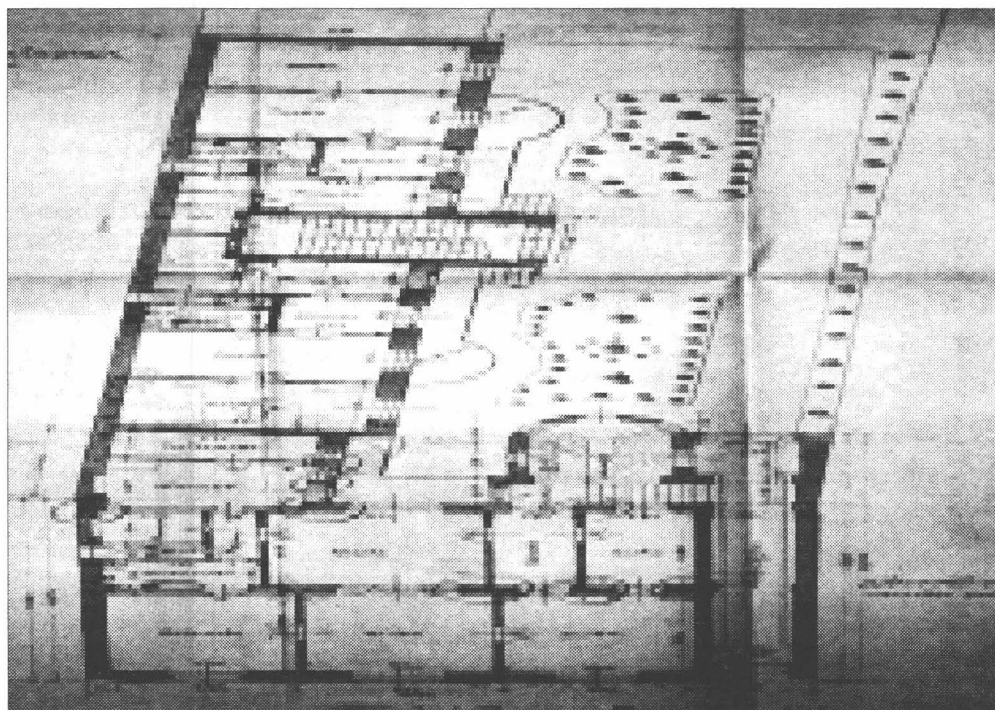
Casa Kolozsváry, proiectul din 1910,
planul etajului al III-lea

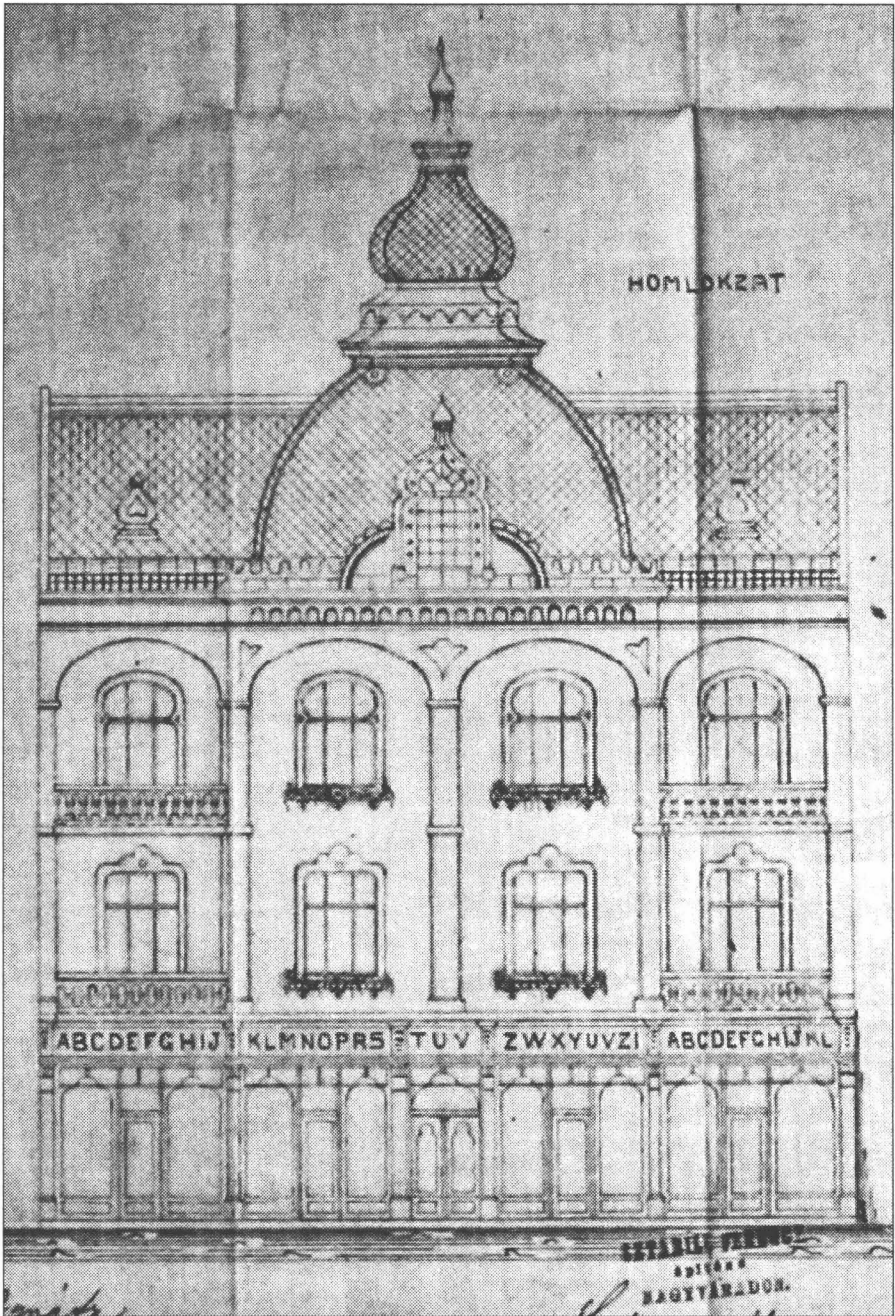
Casa Oláry Gyula, proiectul de fațadă din 1913

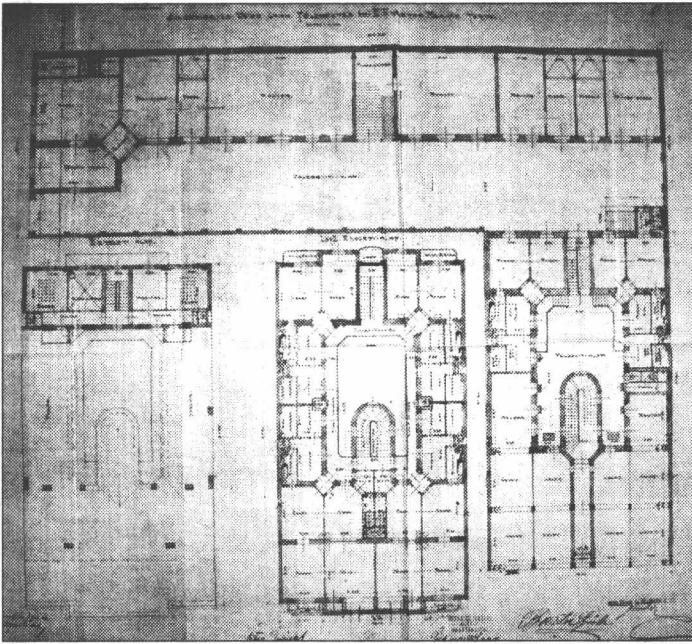
Casa Oláry Gyula, imagine actuală a fațadei

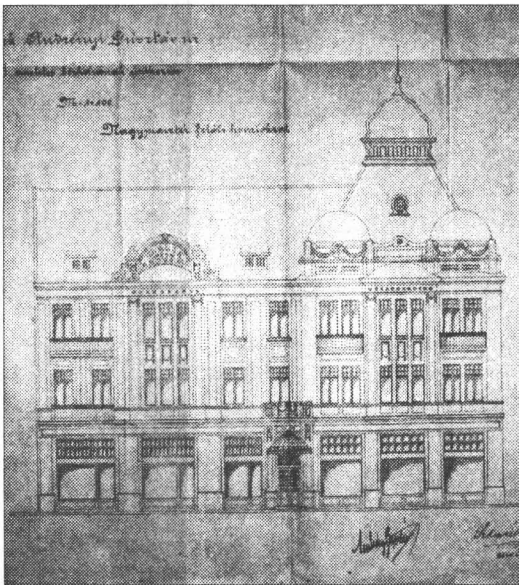
Casa Oláry Gyula, planul parterului, proiect din 1913

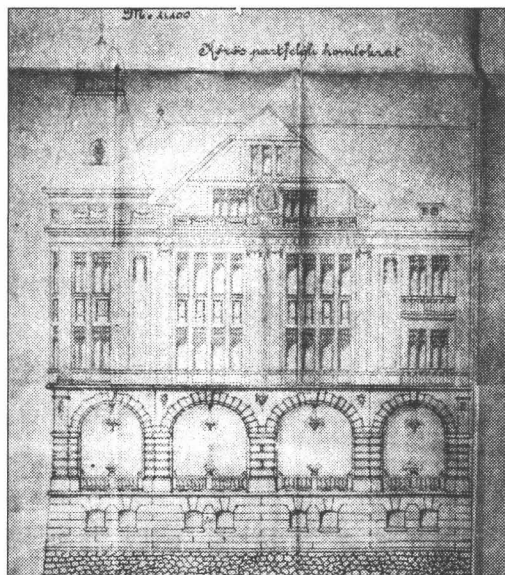
Imobilul Jungreis Ignác și Jungreis Antal,
proiectul pentru fațada dispere actuala str. Crinului, 1912

Proiectul Imobilului Jungreis Ignác și Jungreis Antal, 1912

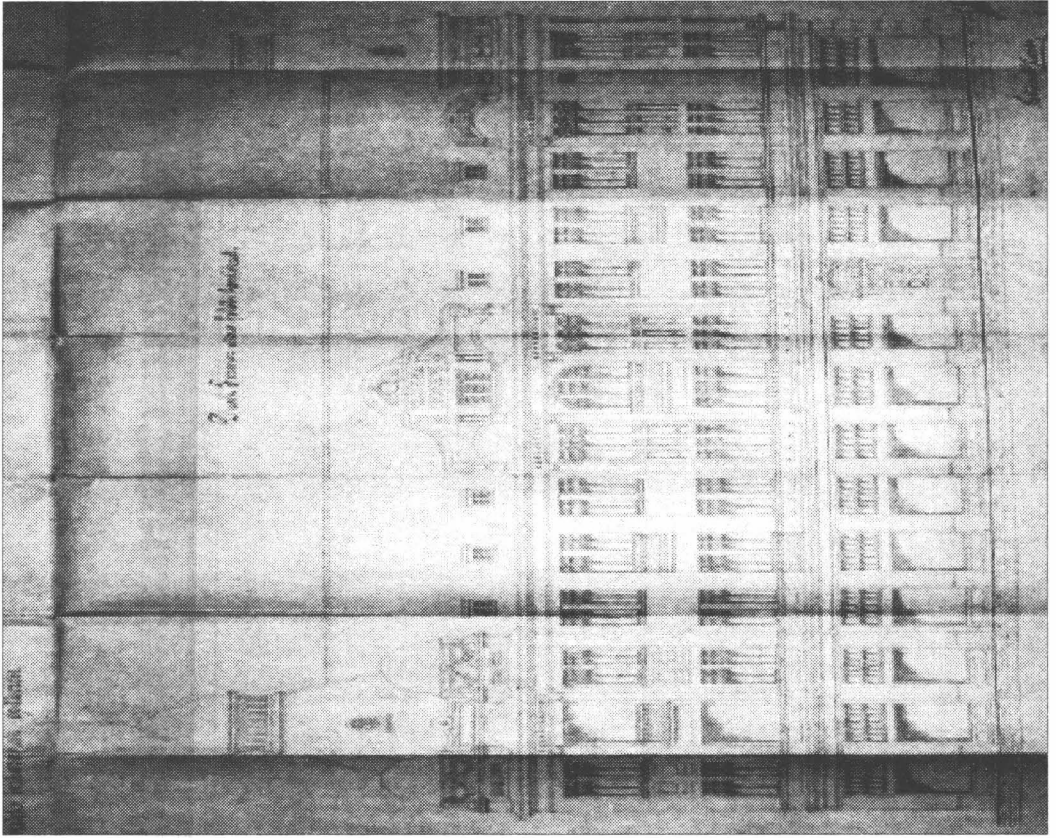
Casa Andrényi, fațada dinspre Piața 1 Decembrie, proiect din 1913 și imagine actuală

Casa Andrényi, fațada dinspre Criș, proiectul din 1913 și imagine actuală

Casa Andrényi, imagine de absamblu

Casa Andrényi, fațada dinspre Aleea Gojdu, proiect din 1913

University of Illinois
At Urbana-Champaign

Department of History
College of Liberal Arts
and Science

309 Gregory Hall
810 South Wright Street
Urbana, IL 61810

December 9, 1989

Stimate domnule dr. Faur,

Vă mulțumesc foarte mult pentru scrisoare și pentru invitația de a contribui cu un articol la volumul aniversar al revistei Crisia. Sunt onorat de invitația dumneavoastră și am întârziat cu răspunsul întrucât am sperat ca voi avea ragazul necesar pentru a scrie un nou articol cu această ocazie, însă am fost extrem de ocupat în acest semestru. Am finalizat Istoria României moderne. Mă bucur să pot afirma că mă aflu în stadiul revizuirii și cu puțin noroc voi termina lucrarea anul viitor. Poate voi putea scrie o lucrare originală pentru un volum ulterior al revistei Crisia.

Vă transmit toate urările de bine pentru vacanță și un An Nou fericit.

Al dumneavoastră cu sinceritate,
Keith Hitchins

(Traducerea textului de pe coperta IV)

University of Illinois
at Urbana-Champaign

Department of History
College of Liberal Arts
and Sciences

309 Gregory Hall
810 South Wright Street
Urbana, IL 61801

December 9, 1989

Dear Dr. Faur,

Thank you very much for your letter and for your kind invitation to contribute an article to the anniversary volume of Crisia. I was honored by your invitation and have delayed replying in the hope that I would have time to write a new article for the occasion, but I have been extraordinarily busy this semester finishing my History of Modern Rumania. I am glad to say that it has reached the stage of revision and with luck will be finished next year. Perhaps I shall be able to write an original piece for a subsequent volume of Crisia.

I send you all best wishes for the holidays and for a Happy New Year.

Yours sincerely,

Scrisoarea istoricului american Keith Hitchins,
din 9 decembrie 1989, trimisă lui Viorel Faur
(textul acesteia în limba română, pe coperta interioară)

ISSN-1221-5716